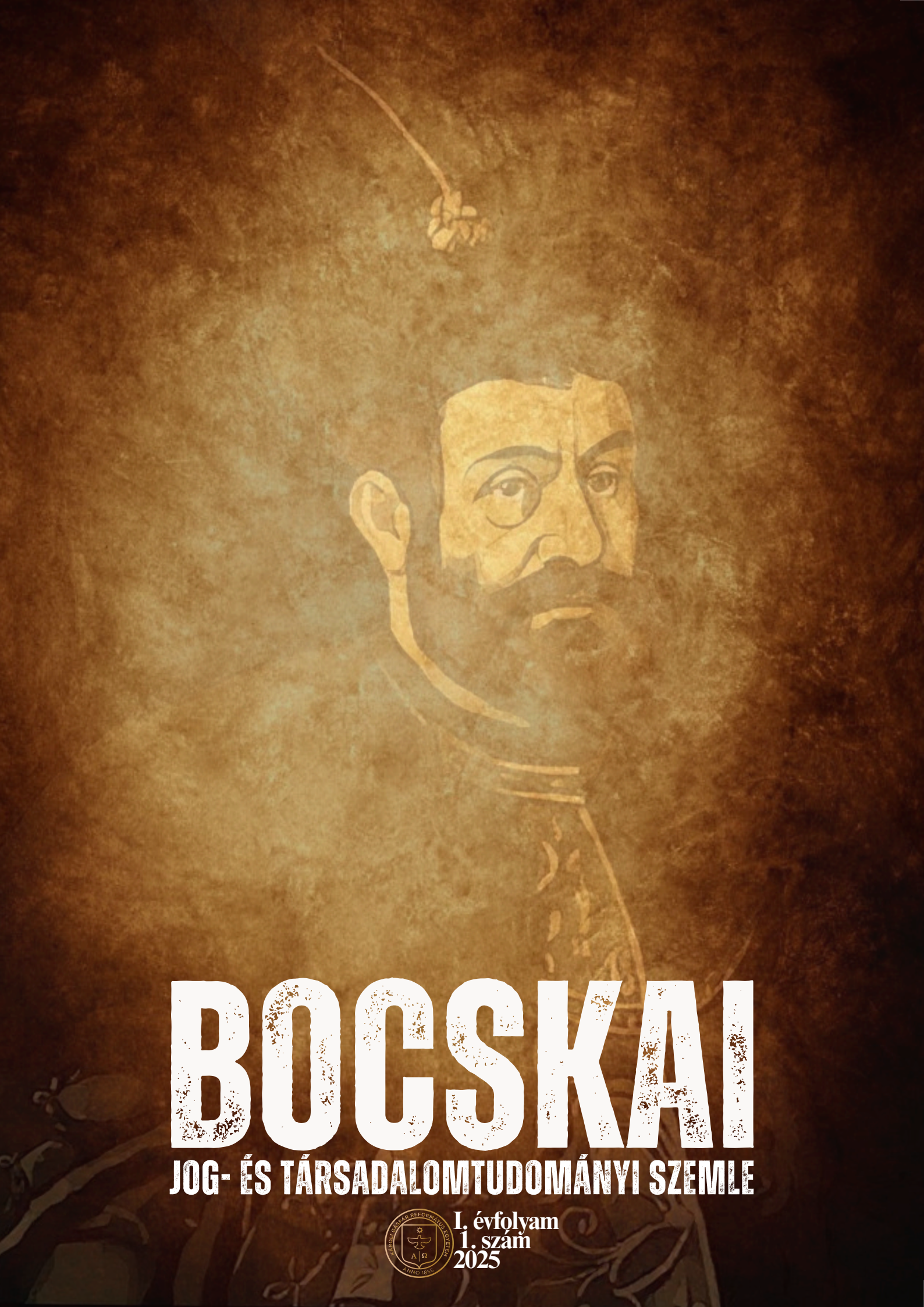

BOCSKAI

JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

I. évfolyam
1. szám
2025

Tartalom

JOGTÖRTÉNETI MŰHELY

Chandler Oliver Seymour

A fórumtól az erődökig: Jogesetek és jogintézmények a római Britanniában 3

Hajdu Tamás

„Komoly szó kell, komoly időkben” – Teleki Pál közjogi gondolkodása 23

Illés Dorina

Jog és társadalom a sírfeliratok tükrében 33

BŰNÜGYI MŰHELY

Forgács Nikolett

A kiszolgáltatottság csapdája – kényszermunka a 21. században 45

Illés Dorina

Frusztrációból agresszió: Az incel mozgalom kriminológiai aspektusban 59

Porczió Luca

A halálbüntetés értékelése a keresztény jogász etika tükrében 71

Beszámolók 76

Szerzői útmutató 81

Honlap: <https://ajk.kre.hu/index.php/kutatas/bocskai-istvan-szakkollegium.html>

E-mail: bocskai.jt.szemle@gmail.com

ISSN 3094-4716 (Online)

URL: KRE-ÁJK – Bocskai Jog- és Társadalomtudományi Szemle

<https://portal.kre.hu/index.php/kiadvanyok/folyoiratok/bocskai-jog-es-tarsadalomtudomanyi-szemle.html>

Lektorálták: Arató Balázs, Boóc Ádám, Domokos Andrea, Dorang Zsanett, Jakab Éva, Kruzslicz Péter Pál, Manzinger Krisztián, Schlachta Boglárka Lilla.

Szerkesztette és korrektúrázta: Biki István.

Chandler Oliver Seymour¹

A fórumtól az erődökig: Jogesetek és jogintézmények a római Britanniában

Absztrakt

A dolgozat a római Britannia jogi struktúráját elemzi, különös hangsúllyal a *cursus honorum* tartományi adaptációjára és azokra a jogesetekre, amelyek a császárkori közigazgatás működésébe engednek betekintést. A munka bemutatja, miként alakultak át a római magistratus-pályák a provincia viszonyai között, és hogyan érvényesült a római jog a katonai, városi és társadalmi konfliktusok rendezése során. A kiválasztott epigráfiai és irodalmi esetek feltárják a helytartók, procuratorok és katonai parancsnokok döntési gyakorlatát, valamint a jogalkalmazás területi sajátosságait. A dolgozat célja annak megértése, hogyan biztosította a római jogi és hivatali rendszer Britannia stabilitását és integrációját a birodalomba.

Kulcsszavak: római magánjog, római közjog, britannia, cursus honorum, öröklési jog.

Abstract

This paper analyzes the legal structures of Roman Britain, focusing on the provincial adaptation of the *cursus honorum* and the legal cases that illuminate the functioning of imperial administration. It examines how magistracies were transformed in a provincial setting and how Roman law operated in resolving military, municipal and social disputes. The selected epigraphic and literary case studies reveal the decision-making practices of governors, procurators, and military commanders, highlighting regional features of legal implementation. The study aims to show how the Roman legal and administrative system secured stability and integration within the province of Britain.

Keywords: roman private law, roman public law, britannia, cursus honorum, inheritance law.

„Hisz a rómaiak voltak az erősek és az előkelők, akiknél erősebbeket és előkelőbbeket eddig soha nem hordott hátán a Föld, de még álmodni sem lehetett soha erősebbekről és előkelőbbekről; minden, ami fennmaradt tőlük, minden felirat elragadtatással tölt el bennünket, feltéve, hogy megsejtjük, mi is az, ami itt írásba foglalja magát...”

Friedrich Nietzsche: A Morál genealógiája, (ford.: Óvári Csaba) Attraktor Kiadó, 2019
(Eredeti mű: *Zur Genealogie der Moral*, Erstes Buch, 1887, §16)

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, jogász képzés, IV. évfolyam. BISZK Jogtörténeti Műhely. ORCID: 0009-0005-9798-0213.

I. Történeti háttér

I.1. Pütheasz nyomán

Zlinszky János szavaival élve: „Róma a Kr.e. V. századtól a Kr.u. I. századig folyton terjeszkedett. Tágította határait kifelé tartó katonai expanzióval. Ő a fenyegető fél, és ha a határokon feltűnt bármi fenyegetés, azt „a legjobb védekezés a támadás” elv alapján előzte meg.”² – Ez a mondat áthatja a Római Birodalom expanziós politikáját, amelyből természetesen a rómaiak által *Britannia* névvel illetett terület sem maradt ki. A szigetet már a görögök is ismerték, azonban a közvetlen tapasztalatok (expedíciók)³ csekély mivoltának és felületességüknek köszönhetően ezen ismeretek javarészt a legendák vagy mítoszok soraiba tartoznak. Ezeket az ismereteket örökölték a rómaiak, akiknek *Britannia* egy messzire levő, idegen és nyomasztó terület volt, amelynek elfoglalását és kormányzás alá vonását nem tartották gazdaságosnak, mivel nagyobb jövedelem folyt be az onnan közvetetten befolyó áru vámjai- és illetékeiből, mint amekkorát feltehetően kinyerhettek volna a terület megadóztatásából, mivel hatalmas költségekkel járt volna a légiók fenntartása és utánpótlása,⁴ nem beszélve a földrajzi nehézségekről, ideértve többek között a *Mare Britannicum* (mai nevén a *La Manche* csatorna Dél-Anglia és Észak-Franciaország között) erős szeleit és kiszámíthatatlan időjárását, melyek megnehezítették a hajózást. Ezek mellett a sziget, és a maga rengeteg királya, melyek kisebb területekre tettek szert, nem jelentettek veszélyt a római hadigépezet számára, elaprózódott jellegükből, elszigeteltségükből és relatív fejletlenségükből kifolyóan nem volt valószínűsíthető részükről bármilyen jellegű behatolás az Európai kontinensre, pláne nem római területre. A *britanniai* nyersanyagok kérdését érintőlegesen taglalva mondhatjuk, hogy míg nem alábecsülendő azoknak értéke és mértéke, a fent részletezett okokból nem volt még porondon ezeknek közvetlen hatalomba vétele. A szigetek elsődleges exportjai a gabona, marha, arany, ezüst, vas és az ón⁵ voltak. Ezek közül kiemelendő a terület vas- és ónkészlete, amelyeknek gazdagságát Strabo és Plinius is kihangsúlyozta. Jól szemlélteti ezt az az elmélet, mely szerint a *Britannia* elnevezés a föníciai „*Baratanac*”, azaz az „ón földje” gyanánt fordítható kifejezésből ered.⁶

I.2. *De bello Gallico et Britannico*⁷

Arra a kérdésre válaszolni, hogy Caesar hadjárata gyökeresen megváltoztatta-e a római felfogást a misztikus Britanniát illetően, nem nehéz. Ugyanis kétségtelenül igen. Arra a kérdésre pedig, hogy mindez miért történt, annak megválaszolására e fejezet szolgál.

Caesar Kr.e. 58-ban tüntette ki a szenátus *Gallia Cisalpina*, *Illíria* és *Gallia Transalpina* provinciák kormányzásával, mely utóbbi védelméből fakadtak Caesar Galliai hódításai. Ugyanis *Gallia Transalpina*, mai *Provence* és Dél-Franciaország gyakori támadásokat és behatolásokat szenvedett északi irányból a germán törzsektől. A helvétek által megkísérelt letelepedési törekvések leküzdése, valamint az Ariovistus-féle germán hadjáratok kezelését követően, Kr.e. 58 után Caesar már az északi, *Gallia Belgica* elfoglalásában és a Rajna partjainak biztosításában lát-

² ZLINSZKY János: *Ius Publicum. Római közjog*, Osiris kiadó, 1998, 185 (217).

³ Kiemelendő ezek közül Masszíliai Pütheasz Kr.e. 4. századi útja, amelyről STRABO értekezik: *Geographica* II.5.8.

⁴ Szintén *Geographica* II.5.8.

⁵ PLINIUS: *Naturalis Historica*, s azoknak Britanniáról szóló fejezetei.

⁶ Caius PLINIUS Secundus Maior; HOLLAND, Philemon: „Pliny's Natural history” In *thirty-seven books*, Wernerian Club, 1847-1849, IV. könyv, XVI. fejezet

⁷ A címet Gaius JULIUS Caesar *Commentarii de bello Gallico* c. feljegyzései ihlették.

ta provinciájának stabilitását. Az azt követő évre tehát legyőzte a *belgicai* törzskonföderációt. Caesar ezt követően szerezhetett tudomást a területen jelenlevő britanniai befolyásról, nevezetesen az *Armoricai*⁸ törzsek voltak közvetlen kereskedelmi kapcsolatban a sziget népességével, amelynek elsőszámú hozadéka a britanniai nemesfém-források voltak. Valamint a Kr.e. 56-os *armoricai* felkelés alatt a helyi törzsek sorait britanniai katonák is erősítették. A *belgicai* törzsek is kiváló diplomáciai kapcsolattal rendelkeztek a csatornán túli törzsekkel, akikhez rengeteg felkelő tudott menekülni a sorozatos római győzelmek mindegyike alatt. Az imént felsorolt bosszantó beavatkozásokon és a gazdasági előnyökön túl a Britannia elfoglalásával járó politikai presztízs is hatalmas befolyást gyakorolt Caesar döntéshozatalára.⁹ A rómaiak számára ugyanis az általuk ismert világ határát a tenger jelentette, s így Britannia olyan területnek tűnt, mely a világ határain túl helyezkedik el, így – ahogy az előző részekben is említettem – misztikus jelentőséggel bírt. Kr.e. 55-ben Caesar sikeresen elfoglalta a Doveri-szoros partmenti területeit, ezzel megszerezve a Britanniához vezető legrövidebb útvonal kihasználásának lehetőségét is. A germán törzsek azonban akadályozták az invázió megkezdését, a Rajnán túlról indított behatolásuk következtében több időt vett igénybe a terület tényleges ellenőrzés alá vonása, mint Caesar azt szeretne volna. Így jutunk tehát el ahhoz, hogy Kr.e. 55-ben Caesar megkockáztatja az expedíció megindítását, hiányos vagy hiányzó stratégiai adatok és a kedvezőtlen időpont ellenére. Augusztus 26-án kelt át a csatornán kettő légióval, amely egy hónapot hagyott meg a kormányzónak a katonai műveletek végrehajtására és a helyi támpontok kialakítására a szigeten, mivel a szeptemberi napéjegyenlőség környéki viharok ellehetetlenítették volna számára a kontinensre való visszajutást.¹⁰

Az első expedíció ezen okokból igen rövid életű volt, a valódi területi hódításhoz szükségessé vált egy második hadjárat a rákövetkező év hadviselési évszakában.¹¹ Kr.e. 54 júliusában immár öt légióval kelt át a csatornán a kormányzó, nagyobb sikerrel járva. Két hónapon belül térdre kényszerítette a törzsszövetségeket, és rendszeres adófizetésre kötelezte őket (*tributa*).

Caesar hódításai, a Galliai és Britanniai hadjáratai, különös megítélés alá esnek a kutatók körében.¹² Caesar politikai ellenfelei, különösképpen *Cato minor*, sarkosan elítélte agresszióját, megvádolva mandátumához kötődő hatáskörének túllépésével. Caesar kormányzói hatáskörében eljárva ugyanis túlterjeszkedett a provincia határain, a megfelelő jogi indokok nélkülözésével háborút indított számos törzs ellen, mindezt preventív önvédelmi jogcímre alapozva. *Cato állításai* szerint, anakronisztikus terminológiával élve: „háborús bűncselekményt” is követett el azzal, hogy békemegállapodás hatálya alatt támadta meg az ellenfelet.¹³

Sheppard S. Frere szerint: „A century and a half later the historian Tacitus summed up the situation as it then appeared to him by saying that Caesar had revealed rather than bequea-

⁸ Ez a mai Bretagne-félsziget, valamint a Loire és Szajna folyók közötti terület összevont egységének feleltethető meg.

⁹ Sheppard S. FRERE: *Britannia, A History of Roman Britain* (History of the Provinces of the Roman Empire, I). London: Routledge and Kegan Paul, 1967.

¹⁰ Caesar feljegyzései szerint azért nem telelt Britanniában, mert tartott az újonnan hódított galliai területek elvesztésétől.

¹¹ Ahogy Vegetius írja: „Hieme rarae expeditio est, quia nec commeatus haberi possunt nec castra firmari.” – VEGETIUS, *Epitoma rei militaris* III.6.

¹² Sokak között C.E. Stevens ír arról, hogy Caesar kormányzói mandátuma lejárt a hadjáratai alatt, így ily módon is illegálisnak mondható „védelmi” tevékenysége a törzsszövegben írottakon kívül (C.E. STEVENS: „The Terminal Date of Caesar’s Command”, *The American Journal of Philology*, 1938/2.).

¹³ *Cato minor* 51, 1.

*thed Britain to Rome; [...]*¹⁴ – E szavakkal értékelhetjük a *Proconsul* eredményeit. Caesar megnyitotta az utat a provincialitáshoz,¹⁵ félkész művét azonban nem tudta befejezni, ennek teljesítését Claudius vállalta magára.

I.3. Csúcspont és szétesés

Britannia teljes meghódítása Caesar halála után sokáig periférikus kérdés maradt, mivel továbbra sem tűnt valóban gazdaságosnak a római hadigépezet számára ennek végrehajtása. Caesar második hadjáratának végét követően az expanziós aspirációk mindössze 91 évet nyugodtak, Kr.u. 37-ig. Ekkor került a birodalom élére Caligula, akinek rövid életű, 41-es merényletéig tartó uralma alatt fogalmazódott meg újonnan a britanniai területek kiterjesztésének gondolata. Caligulának nem adatott meg a lehetőség, hogy megindítsa az akciót, ez a lehetőség halálát követően nagybátyjára, Claudiusra szállt át. A hódítás indokai között a politikai mellett személyes jellegű is szerepel, ugyanis az új császár közvetlen rokonságában kiváló „karrierű” hadnagyok vették körbe, mint például apja *Drusus* és fivére *Germanicus*. Soha nem adatott meg Claudiusnak a lehetőség, hogy nyomdokaikba léphessen, testi fogyatékoságainak okán.¹⁶ Így tehát azt mondhatjuk, hogy a család patriarcháinak sorából erősen kilógott, melyért nem csak a köztisztviselői pozíciókból szenvedett kirekesztést, hanem a családjából is. Az ezáltal keletkezett bizonyítás iránti vágy nagy szerepet játszott a döntésben. Britanniára pedig azért esett a választás, mivel az előkészületeket, ahogy korábban is ismertettem, Gaius már elkezdte, valamint a britanniai barbár *Cunobeli*us király halálával tartományai szétestek és több király kezére kerültek, akik nemréggel azelőtt hadakozásba is kezdtek egymással a többi területért, így tehát egyúttal megszűnt a legfenyegetőbb központi hatalom a szigeten, és újabb kihasználható belső ellentétek is keletkeztek.

Kr.u. 43-ban indult a hadjárat, mikor Claudius átkelt a csatornán négy légióval és több kiegészítő csapattal, tehát feltehetően 40.000 embert számláló sereggel. Az ellenállás nélküli partraszállást követően Claudius serege 47-re már birtokolta egész Alsó-Angliát. Halálát követően Nero alatt megindultak a Walesi hadjáratok is,¹⁷ majd a 78-84-ig tartó Agricola-féle Észak-Angliában, valamint Skóciában lefolytatott hadjáratok alatt érte el a római térhódítás a csúcspontját. Ezután nem sokkal már fokozatos visszavonulásra kényszerültek a római csapatok, míg meg nem álltak a *Tyne-Solway Firth* vonalnál. Itt emelték fel a híres védelmi falat 120-tól, mely később az megépítését elrendelő császár nevét örökölte, Hadrianusét.

Innentől kezdve az expanziós törekvések – ahogy maga a birodalom és annak intézményei is – egyre inkább hanyatlottak. Britanniában folyamatos behatolások és fosztogatások érték a római területeket piktektől, szászoktól és skótoktól,¹⁸ főleg a tengerpart mentén, megkerülve az erődítmények nagy részét. Honorius császár uralkodása¹⁹ alatt rendelte el Stilicho az általunk ismert utolsó ismert hadjárat megindítását az említett törzsek ellen, 396 és 368

¹⁴ FRERE, 1967, 27.

¹⁵ Erre szintén C.E. Stevens mutat rá, Caesar olyan szavakat használ a törzsekkel kötött megállapodások leírásában, mint a *dedictio* (dedikáció) és *vectigal* (bevétel) szavak – C.E. STEVENS: „Antiquity XXI”, 3–9; *Aspects of Archaeology in Britain and beyond*, ed. W.F. GRIMES; London, 1951, 332–44.

¹⁶ Fogyatékoságai közé soroljuk sántítását, dadogását és gyenge immunrendszerét, lehetséges diagnózisért mai fogalmakkal lásd. Shin MYONGJOO: *Between Disability and Illness in Ancient Rome – The Case of Emperor Claudius*, *Uisahak*, 2025/1, 249–278.

¹⁷ Itt közbeékelődik Boudicea felkelése, 60–61. környékén.

¹⁸ Pontosabban a „scoti” népcsoportok.

¹⁹ Fiatal kora miatt mostohaapja, Stilicho hadnagy kormányozta a birodalmat helyette.

között.²⁰ Majd ezek után a vizigótok elleni küzdelem támogatásának érdekében kénytelen volt katonai erőforrásokat elvonni a Britanniai végvárakról 401 és 402 között. 406-ban azonban még rosszabb stratégiai állapotba került a provincia, mivel az év utolsó napján átkelt egy hatalmas alán, vandál és szvén törzsekből álló fosztogató hadsereg a befagyott Rajnán, hatalmas káoszt okozva Észak-Galliában és Boulougne fele haladva. A Britanniában állomásozó katonák pedig, a támadás veszélyétől való félelmükben, fellázadtak Honorius császár autoritása ellen, maguk közül választva új vezetőt, III. Constantinus személyében, akit 407-ben kiáltottak ki császárrá. A Nyugat-Római birodalom meghódítása iránti próbálkozása eleinte nem volt sikertelen, 407 és 409 között elfoglalta Gallia egyes részeit és Hispánia egészét. 409-ben azonban elveszítette birodalma feletti uralmát, mivel túlereszkedett katonai potenciálján és a Galliában állomásozó katonák ellenszegültek Constantinus hatalmának, római lojalisták hatására, valamint több irányból kezdték őket bekebelezni a germánok. Ebben a helyzetben Britannia teljes mértékben védelem nélkül maradt. Ez újabb felháborodást keltett a népesség köreiben, s ezáltal a gallok és a rómaiak együtt üldözték el a szigetről a római tisztségviselőket, elutasították a római jog fennhatóságát, és visszatértek ősi, törzsi szokásaikhoz. A tudomány Kr.u. 410-et tartja a római Britannia végpontjának, azonban a valóság sokkal nüanszosabb, az intézményrendszer fokozatosan tűnt el a szigetről, a 3. századtól a 6. századig.²¹

II. A *cursus honorum* fejlődése

II.1. *A regno usque ad Augustum*

A vizsgálat keretének ismertetését lezárva tehát térjünk át dolgozatom egyik fő kérdéskörére, mely nem más, mint a *cursus honorum* és annak britanniai relevanciája.

A latin terminust angolul „course of honour”-ként fordítják, mely az állami hivatalokra való megválaszthatóság rendszerére, a *magistratusi* tisztségek betöltésének sorrendjére utal. Ilyen szabályozási pont például a római történelem során egyre jobban differenciálódó korhatárok, melyeknek elérése elengedhetetlen volt egyes tisztségek vállalásához.²² A *cursus honorum* mai szemlélettel egy útmutató a politikailag ambiciózus, római polgári státusszal rendelkező személyek számára. Egy ranglétra, amelynek legalsó fokán a *quaestor*, legmagasabbján pedig a *consul* tisztsége állt. Főszabály szerint mindegyik tisztség egy korbéli és egy tapasztalatbéli elvárást szabott az előre haladni kívánóknak. A *cursus* követése s annak véghezvitele a római politika–kultúra egyik legjelentősebb közéleti teljesítményének számított. Egyúttal azonban egy rendkívül versengő szféra volt, amely rengeteg munkát s anyagi hozzájárulást igényelt, ezáltal a gyakorlatban leginkább a társadalmi elit haladhatott rajta sikeresen. Ezen hátránya ellenére egy olyan alapot biztosított a római társadalom számára, mely elősegítette stabilitásának s kontinuitásának fennmaradását. Emellett egyfajta kötelességérzetet teremtett a politikusok számára, hogy felhatalmazásukkal a közjót, valamint a köztársaság elveinek érvényesülését szolgálják.

A *cursus* normatív erejének dacára sosem volt statikus, fejlődését több törvényen keresztül követhetjük, amelyek elsősorban a következőket vonták szabályozás alá: a korhatárt, a tisztek viselése közötti intervallumokat, a tisztségek iterációit és azok betöltésének sorrendjét.

A királyság időszakában még nem létezett a *cursus*, a formalizált hivatalok hiányának

²⁰ Christopher A. SNYDER: *The Britons*, Malden: Blackwell Publishing, 2003.

²¹ Nicholas HIGHAM: *Britain in and out of the Roman Empire*, Yale University Press, 2013, 20–56.

²² Kosior J. WOJCIECH: *Cursus Honorum – selected aspects of Roman public law* – Law. Human. Environment, 2023/1, 62.

okán, azonban a királynak voltak tisztviselői, kik az általa kiszabott feladatköröket látták el.²³ A királyság bukása után *consulok*, *praetorok* és *quaestorok* kerültek kinevezésre az adminisztratív, bírói és fiskális feladatok ellátására. Ezzel a folyamattal egyidejűleg kezdett el kialakulni az említett köztársasági hivatalok közötti hierarchia, a *cursus* megelőlegezve.²⁴ Az előző években²⁵ a kutatók a *cursus honorum* politikai és szociális változásokra gyakorolt hatását vizsgálták, illetve azt is, hogy egyes politikusok karrierjére hogyan hatott ki, hogyan befolyásolta politikai stratégiájukat s ambícióikat²⁶.

Ahogy már említettem, a *cursus honorum* feltételrendszere a rómaiak története során nem volt statikus, hanem állandóan változott. A korhatárok fejlődésénél maradva, a köztársaság korai időszakának szabályozását írott leletek hiányában nem ismerjük, viszont tudjuk, hogy a Kr.e. 4. századtól igenis létezett az életkorra vonatkozó előfeltétel, amely korlátozta az egyes tisztségek pályázóinak körét. A *quaestori* tisztséghez szükséges volt a 30. év betöltése, a Kr.e. 3. századtól az *aedilis*hez 36 év, a *praetor*hoz pedig 39. Ezekkel a határértékekkel biztosítani kívánta az állam a tisztség magába foglalt feladatainak elvégzéséhez szükséges tapasztalat és érett gondolkodás meglétét a jelöltek részéről. A köztársaság hanyatlása alatt merevebbé s formalizáltabbá vált a szabályozás. A *lex Villia Annalis* (Kr. e. 180) hatályba lépésével a *consuli candidatus*okkal szemben követelménnyé vált a 42 év betöltése, valamint a *quaestori*, *aedilisi* és *praetori* tisztségek előzetes teljesítése. A korai birodalom alatt a *cursus* korhatárokat illető tartalma jelentősen nem változott, kisebb módosításai közé tartozott azonban a *quaestori* feladatok ellátásához szükséges életkor 25 évre csökkentése, míg a *consul* esetében ez 43 életévre emelkedett.

A *cursus honorum* politikai intézménye, mint ahogyan az az egész római államberendezkedésre is jellemző, egymástól eltérő normákat, szabályokat írt elő a társadalom különböző, jogilag is differenciált rétegeire nézve. Így volt tehát az, hogy a Kr.e. 180-ban bekövetkezett regulációs fordulóponthoz a szabályozás a következőképpen alakult:²⁷

Tisztség	Betöltéshez szükséges életkor	
	<i>Patrícusok</i>	<i>Plebejusok</i>
<i>Quaestor</i>	25	30
<i>Aedilis</i>	33	35
<i>Praetor</i>	33-37	36-40
<i>Consul</i>	37-40	40

1. táblázat: A *cursus honorum* Kr.e. 180. előtt (*ante lex Villia Annalis*).

A *senatori* tisztség növekvő relevanciájának köszönhetően alkottatott a *lex Villia Annalis*, amelynek célja (a véglegesség igényével) a *certus ordo magistratum* megteremtése volt, valamint a *lex* hatálybalépését megelőző jogszabályok egyesítése és pontosítása egy törvény égisze alatt. A jogszabály értelmében a tisztségek betöltésének érvényes sorrendje a következő volt: *quaestor*, *tribunus plebis (aedilis)*, *praetor*, *consul*, majd a volt *consulok* köréből *ensor*.²⁸ Kö-

²³ Robert S. T. BROUGHTON: *The Magistrates of the Roman Republic*, American Philological Association, 1951.

²⁴ Francisco Pina POLO: *The Triumviral Period: Civil War, Political Crisis and Socioeconomic Transformations*, Libera Res Publica, 2020.

²⁵ 2017-től 2023-ig.

²⁶ Ezen kutatások közül kiemelendő Lorenzo MAURIZI: *Il cursus honorum senatorio da Augusta a Traiano Sviluppo formali e stilistici nell'epigrafia latina e greca*, 2013; N. SHARANKOV.: *Five Official Inscriptions from Heraclea Sintica Including a Record of the Complete cursus honorum of D. Terentius Genatius*, 2021

²⁷ KOSIOR, 2023, 53., Table 1. *Cursus Honorum* before 180 BC.

²⁸ Anna TARWACKA; Jan ZABLOCKI: *Zymskie prawo publiczne*, Wolters Kluwer Polska SA, 2021.

vetkező táblázatom a Kr.e. 180-ban bekövetkezett reformokat, valamint a meglevő adatok eltérését kívánja szemléltetni:

Tisztség	Korhatár		
<i>Quaestor</i>	28	27	25
<i>Aedilis</i>	31	36	37
<i>Praetor</i>	34		39
<i>Consul</i>	37		42

2. táblázat: a *cursus honorum* a *Lex Villia Annalis* hatálybalépésekor (Kr.e. 180).

Érdemes rögzítenünk továbbá, hogy a fenti szabályozás főszabály szerint békeidőkre, az állam-berendezkedés szempontjából stabilis időszakokra vonatkozik, ugyanis külső fenyegetés vagy hosszabb időtartamú háború esetén érvényesülését ideiglenesen felfüggesztette az állam. Több kutató is foglalkozott ezen praktikai szemlélettel, a szabályok gyakorlati alkalmazásával, ilyen például T. Parkin, akinek az elemzése a következő eredményekre mutat rá.²⁹ Megállapítása szerint a *quaestori* pozícióra történő kinevezés 29 és 30 év között volt esedékes, az *aedilisre* 36 és 37 év között, a *praetorra* 39 és 40 év környékén, míg *consuli* mandátumszerzésre a feltörekvő politikus 42. és 44. életéve között számíthatott.

A *cursus* fejlődéstörténetének következő fázisa a sullai *lex Cornelia de magistratibus* megalkotásával csúcsosodott ki, mely jogszabály a következő változásokat hordozta magában:

Tisztség	Korhatár	
<i>Quaestor</i>	30	
<i>Praetor</i>	40	39
<i>Consul</i>	43	42

3. táblázat: A *cursus honorum* a *lex Cornelia de magistratibus* hatálybalépésekor.

A korhatárok látható emelkedése Sulla *senatus*-reformjával függ össze, amelynek keretében a testület létszámát háromszázról hatszázra emelte. Ebből következett, hogy arányosan nőtt a *senatori* tisztségre pályázók száma is, erre tekintettel megemelték a tisztség betöltéséhez szükséges korhatárt, ugyanis általánosságban kevés ember élte meg az előírt életkort.

Az ezt követő állandó polgárháborúk kora, a *triumviratus* megalakulása, annak szétbomlása, *Caesar* felemelkedése mind megingatta a köztársaság strukturális integritását, ezért a felfokozott viszonyok fennállása alatt a tisztségek betöltésére vonatkozó jogszabályi rendelkezések főszabály szerint nem érvényesültek.³⁰

A bizonytalan korszakot követően Augustus *consuli* hatalmat kapott a béke megteremtésére. Néptribunná választották, ezzel vétőjogot nyert és összehívhatta a népgyűlést, törvényjavaslatot terjeszthetett elő és köz-büntetőeljárást is kezdeményezhetett.³¹ Életfogytig *ensor* lett, ezzel erkölcsbírói jogot nyert Róma minden polgárára felett, összeállíthatta a *senatus* névsorát, s ellenőrizhette az állami pénzügyeket. Megkapta, előbb a birodalom harmadára, majd felére, végül az actiumi csata után egészére, az *imperium militarét*, a katonai főhatalmat, forma szerint úgy, hogy *proconsula* lett mindazon provinciáknak, amelyekben légió állomásozott. A *senatus* elnöke, a *princeps senatus* volt, így összehívhatta a testületet és döntési javaslatokat terjeszthetett

²⁹ Tim G. PARKIN: *Old Age in the Roman World*, JHU Press, 2003.

³⁰ Mary Harlow; Ray Laurence: *Growing Up and Growing Old in Ancient Rome*, Routledge, 2001.

³¹ Zlinszky, 2. lj.

elé, bár a gyakorlatban a *senatus*ban, amely átvette a népgyűlés szerepkörét, inkább a *consulok* valamelyike elnökölt.

Augustus természetesen Rómából kormányzott. A provinciái és ottani seregei élére *legatusok*at állított, akiknek azonban nem volt *imperiumuk*, hanem tőle kaptak mandátumot feladatuk ellátására. A *iurisdictio*t is helyettesként gyakorolták, ezért római polgár nem is volt köteles annak magát alávetni, hanem már az eljárás áttételét is kérhette a *princeps*hez, vagy a felvállalt eljárás döntése ellen fellebbezhetett. Rómában a *praetorok* jogkörét a *princeps* nem vonta el, s a szenátusi provinciák promagisztrátusai is tovább gyakorolták *iurisdictio*jukat *imperium* alapján. A *praetori* jog fejlődése a principátus alatt élte fénykorát.³²

A bizonytalan gyakorlatnak is véget vetett a császár reformjaival, melyeknek keretében új tisztségréteget kreált, a *viginti viri*-t. Ezen szint volt a tiszti ranglétra legelső foka, mely húsz főből és négy kollégiumból állt, mindegyik önálló tulajdonnal. Az említett kollégiumok közül az első a *tresviri capitales*, amely három tagjával felügyeleti hatáskört birtokolt a kollégiumok működését illetően. A *decem viri stilitibus iudicandis* kollégiuma egy speciális magánjogi bírósági fórumként funkcionált, amely a *praetorral* párhuzamosan, öt tíz tisztviselőjével kiegészítve működött. A harmadik kollégium, a *tres viri monetales* pénzveréssel, míg a negyedik, a *quattuor viri viarum curandorum* a római utak építésével s minőségével foglalkozott. Érdeemes megjegyeznünk, hogy a *viginti viri* kollégiumaiba való belépés a 17. életév betöltéséhez volt kötött, mely egybeesik a *ius postulandi* (szónoklathoz való jog) megszerzésével. A római polgár a *viginti viri* után a *tribunus militum laticlavus* (katonai tribün) tagja lehetett, majd *praetorrá*, utána provinciai *legatus legionisszá*, azt követően helytartóvá, *proconsullá*, Rómába való visszatéréssel végül *consullá* válhatott. Ismereteink szerint a politikusok részére a legnagyobb presztízst *Africa* vagy *Asia legatus Augusti pro praetore*-ként történő kormányzása vagy a *praefectus urbis* tisztségének ellátása jelentette.³³

További változás volt a *censor* tisztségének felszámolása, majd feladatainak beolvasztása a *princeps* hatáskörébe.³⁴ Ezentúl *Caesar Augustus* pontos korhatárokat is szabott egyes tisztségek betöltéséhez,³⁵ melyeket az alábbi táblázatban mutatom be:

Tisztség	Korhatár
<i>Viginti viri</i>	17
<i>Tribunus militum</i>	20
<i>Quaestor</i>	25
<i>Aedilis</i>	27
<i>Praetor</i>	30
<i>Consul</i>	32

4. táblázat: A *cursus honorum* Augustus reformjait követően (Kr.e. 27).

A köztársaság és a *principatus* időszakai alatt a *cursus honorum*ot alakító *senatori* tisztségek sorrendjében lényegesen nem tapasztalunk változást (az imént részletezett *censor* tisztséget illető változások kivételével). Megfelelő képzettségük ellenére a tisztségviselő *senatorokra* az a sokszoros inkompetencia volt jellemző, mely arra kényszerítette az uralkodókat, hogy egyre több

³² Uo.

³³ Tarwacka, Zablocki, 28. lj.

³⁴ Andrew LINTOTT: *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford University Press, 2003.

³⁵ A. Arthur SCHILLER: *Texts and Commentary for Study of Roman Law. Mechanisms of Development*, New York, 1946.

senatuson kívül eső személyt bízzanak meg a tiszti feladatok ellátásával. Így tehát a *dominatus* korszakára megszűnt a *senatusi* tagság, mint a tisztviselés előfeltétele. A *cursus honorum* köztársaság korából ismert struktúrája ezáltal szintén megszűnt.

II.2. Post Augustum

Helyére egy új, három szintű hierarchikus hivatali berendezkedés lépett, melynek három fokozata a következők voltak: *clarissimi* (a legfényesebbek), *spectabiles* (a nagyok) és *illustres* (a kiválóak).³⁶ A korszak hivatalrendszerének erősen centralizált jellegéből következett, hogy a tisztségek betöltésének életkori feltételeit nem szabályozták jogszabályi szinten, mivel ahogyan akkoriban az állam minden területén, a tisztségviselői kinevezések a császár egyenkénti döntésétől függtek, ezügyben diszkrecionális hatáskörrel bírt. Természetesen ezt az állítást közvetetten is kell értelmezni, oly szempontból, hogy a császár által kinevezett személyek nevezték ki az alattuk szolgálókat, s így tovább; de végső soron minden mandátum érvényessége az uralkodó abszolút és megtagadhatatlan parancsából eredt.³⁷ Ez a változás jól nyomon követhető az előző fejezetben említett *Codex Theodosianus* különböző *rescriptumaiban*, a *quaestori* és *praetori* tisztségekhez kapcsolódva:³⁸

CTh. 6, 4, 1, Imp. Constantinus a. Aeliano praefecto Urbi; *Religiosis vocibus senatus amplissimi persuasi decernimus, ut quaestores ea praerogativa utantur, qua consules et praetores, ita ut, si quis intra annum sextum decimum nominatus fuerit absens, cum editio muneris celebratur, condemnationis frumentariae nexibus minime teneatur, quoniam memoratae aetati placet hoc privilegium suffragari.*

CTh. 6, 4, 1 – Constantinus császár Aelianus városi prefektushoz; „A tekintélyes szenátus tiszteletre méltó, vallásos ösztönzésű indítványai alapján elrendeljük, hogy a quaestorokat olyan kiváltság illesse meg, mint amilyet a consulok és a praetorok élveznek. Ennek értelmében, ha valakit még a tizenhatodik életéve előtt, és távollétében neveznek ki e tisztségre, akkor, amikor az ünnepélyes hivatalba lépés ideje elérkezik, nem kötelezhető a gabonaellátási teherből fakadó büntetések megfizetésére. Ezt a kedvezményt ugyanis szükségesnek és méltányosnak tartjuk ezen életkor alatt biztosítani.”

CTh. 6, 4, 2, Idem a. Iuliano praefecto Urbi; *Minores xx annis aetatis contemplatione infirmas hoc etiam remedio sublevamus, ut eius necessitudinis titulo minime teneantur, cuius laqueis vinciuntur ii, qui post vicensimum aetatis suae annum trans mare positi et in provinciis commorantes nequaquam ludis circensibus ac scaenicis exhibendis sui copiam faciunt et ideo certo generi multationis obiecti sunt.*

CTh. 6, 4, 2 – Ugyanő (Constantinus császár) Iulianus városi prefektushoz; „A húszévesnél fiatalabbak életkorát és gyenge helyzetét szem előtt tartva, ezzel az enyhítő rendelkezéssel is segítségükre vagyunk: nem terhelhetők azzal a kötelezettséggel, amely sújtja azokat, akik húszéves koruk betöltése után a tengeren túl vagy a provinciákban tartózkodnak, és nem tesznek eleget annak, hogy cirkuszi játékokat vagy színházi előadásokat tartsanak, amiért meghatározott összegű büntetéssel sújtják őket.”

³⁶ H.G. KOLBE: *Der cursus honorum eine sunbekannten Senators aus Praeneste*, Chiron, 2, 1972, 405–428.

³⁷ R. KAMIŃSKA: *Urząd kuratora budynków w starożytnym Rzymie*. Iura and Legal Systems, 2017/4, 72–87.

³⁸ C. PHARR; T.S. DAVIDSON; M.B. PHARR: *The Theodosian Code and Novels, and the Sirmondian Constitutions: A translation with commentary, glossary, and bibliography*, The Lawbook Exchange, 2001.

Mindkét szöveg a *ludi publici* témáját érinti.³⁹ Az ilyen események szervezése eredetileg a *consul* feladata volt, majd Augustus császár uralkodásától a *praetorok*,⁴⁰ míg 329-től a *quaestorok* vették át.⁴¹ Szintén elvártta vált részükről a játékok saját zsebből történő finanszírozása, legalább is részlegesen.⁴² Ettől jelentős eltérési lehetőséget engedélyez az első szövegünk, melynek értelmében a tizenhatodik életévüket be nem töltött *quaestorok*at nem érhette joghátrány játékszervezési kötelezettségeik elmulasztása esetén,⁴³ a fiatal korú tisztviselők védelmének érdekében. A második *rescriptum* a húsz éven aluli *praetorok*at hivatott védeni, melynek alapján vagyonában nem volt szankcionálható azon tisztviselő, aki – az előző szövegben szerepet kapott *quaestorok*hoz hasonlóan – nem tett eleget a játékok szervezésével kapcsolatos kötelezettségének. Összességében jól szemlélteti a két szöveg azt, hogy a Kr.u. 4. században már nem voltak érvényben a *cursus honorum* eredeti korhatárt érintő szabályai, hiszen 16 és 20 éven aluli *quaestorokról*, *praetorokról* tesznek említést.⁴⁴

A *cursus honorum* intézményének jogpolitikai megértéséhez elengedhetetlen látnunk, hogy az arra vonatkozóan előírt rendelkezések (feltételek) soha nem voltak igazán *cogens* szabályok, azaz megkerülhette és rendszerint megkerülte az aktuális államberendezkedés saját érdekei, valamint a nép akarata alapján. Így tehát téves az a felfogás, mely szerint a *cursus* a köztársaság korában faktuálisan érvényesült, míg a birodalom történetének különböző periódusaiban teljesen elveszítette relevanciáját. A *senatus* törvénykezésében s rendeletalkotásában ugyanis látható a *cursus* rendszerinti felülírása, mikor a pályázók körében olyan személyek előnyére számolták fel a korlátozó feltételeket, akik rendkívüli, a tisztség betöltéséhez szükséges tehetséggel rendelkeztek vagy adott esetben erős politikai kapcsolatrendszerrel, befolyással bírtak. A birodalom korszakaiban nem mutatnak jelentős eltérést az egyes tisztségek betöltésére előírt jogszabályi feltételek, a korhatárok csekély mértékű változásától eltekintve. Itt is megfigyelhető ugyanaz, mint a köztársaság korában, annyi különbséggel, hogy a *senatus* helyett a császár volt az, aki a különös tehetséggel rendelkező pályázók számára megkönnyítette a tisztségekbe való beiktatást, a korlátok esetleges figyelmen kívül hagyásával. Emellett előfordult, hogy a császár diszkréciója alapján a *cursus* által meghatározott sorrendet megkerülve, rögtön kinevezést kapott valaki egy felsőbb tisztségre.

A *cursus* megkerülhetőségének ellenére általánosságban elmondható, hogy a római társadalom mindvégig tisztelte az intézményt, mivel nagyban hozzájárult az állam stabilitásának és kontinuitásának fenntartásához. A *cursus* korhatárai leginkább a társadalom általános erkölcsi értékrendjét tükrözik, mely szerint az ember életkorának előrehaladtával szerezheti meg az adott tisztséghez szükséges tudást, tapasztalatot és kötelességtudat. Ebből következik, hogy a fiatalokat az általános erkölcs szerint nem lehet megbízni efféle köztisztségek viselésével. A *cursus* végigjárása elvárás volt a politikailag ambiciózus polgárokkal szemben, hogy annak teljesítésével tegyenek bizonyosságot a római társadalom szolgálatára iránti elszántságukról.

³⁹ Marco F. SIMÓN: „Religion and rituals in republican Rome”. In V. ARENA, J. PRAG, & A. STILES: *A companion to the political culture of the Roman Republic*. Hoboken: John, 2022, 455–469.

⁴⁰ KAMINSKA, 2013.

⁴¹ W. ECK: *Einsenatorischer Cursus honorum aus der Mitte des 3. Jahrhunderts n. Chr.* Chiron, 1974/4, 533–540.

⁴² D.J.SVYANTEK: „Make haste slowly. Augustus Caesar transforms the Roman world”, *Journal of Management History*, 1999 /6.

⁴³ KAMINSKA, 2017, 72–87.

⁴⁴ S. B.DUNNING: *The Republican Ludi Saeculares as a Cult of the Valerian Gens*, *Historia*, 2020/2, 208–236.

III. *Ius publicum*⁴⁵ in Britannia

A következő fejezetben mikroszinten foglalkozunk a *cursus honorummal*, Britannia szintjén tekintjük át a helyi köztisztviselők történetét a *cursus* függvényében.

III.1. Általános áttekintés

A Kr.u. 43-as expanziótól a késői harmadik századig Britannia kormányzói *senatorok* voltak, *exconsuli* ranggal, *legati legionis* és *iuridici*, elsősorban kisebb tekintélyű *senatorok*, míg *tribuni laticlavii* jövőbeli *senatorok* voltak. Ezen tisztviselők mellett állt két lovagrendi tisztviselő, a *procurator*, vagyoni felelős, valamint a flotta *praefectusa*.⁴⁶ A provinciát fennállása alatt 54 helytartó kormányozta, melyekből öt személyazonossága kétes (sorszámaik: 19.; 25.; 38.; 23.), és egy ideiglenesen kinevezett kormányzó (34.)⁴⁷.

Ahogy már említettem, Augustus módosította a köztársaság korszakában felállított *leges annales*, mely szabályozta a hagyományos tisztségek viselésének korbeli feltételeit s elvárásait. Ennek függvényében: először *quaestor* 24 évesen, melyet egy év *tribunatus* követett, 29 évesen *praetor*, végül *consuli* tisztség 41 évesen. Ezentúl Augustus számos új tisztséget is létrehozott, nemcsak a római központra nézve, hanem a provinciákban is. Tíz provinciában azonban megtartották a köztársasági korszakra jellemző kormányzati rendszert, melynek keretében évente új *proconsulok* kerültek kinevezésre, melléjük egy-egy *quaestor* és egy vagy több *legati* került.⁴⁸ Érdekes adat, hogy a korszakban a *senatorokat* a „*vir clarissimus*” címmel illették, mely több forrásban is visszaköszön⁴⁹.

A provincia életéről általánosságban tudniillik, hogy mire befejezte Cassius Dio⁵⁰ historikus művét,⁵¹ már megtörtént a provincia első felosztása, melynek alapján két részre tagozódott a terület: *Britannia Superior* és *Britannia Inferior* egységekre. Művében részletezi többek között a britanniai légiók elhelyezkedését is, a VI *Victrixet* délre, míg a XX *Valeria Victrix* és II *Augusta* légiókat északra téve. Ezen leírással összefüggésben érdekességgéppen megjegyezhetjük, hogy az biztosan a pannoniai légiók újjászervezését követő időszakban keletkezett, mivel az író az I *Adiutrixet* Pannonia Inferiorban helyezi el, mikor az korábban Pannonia Superiorban volt. Ez az átcsoportosítás a provincia határainak változására utal, mely adataink alapján 212 és legkésőbb 217 között következett be.⁵²

A Britanniát felügyelő légiók felosztásának keretein belül feltételezhetjük, hogy amíg

⁴⁵ A fejezet címét ihlette ZLINSZKY János: *Ius Publicum* c. műve, mely a provinciák joggyakorlatában való tájékozódáshoz jelentős mértékben hozzájárult

⁴⁶ A. CHASTAGNOL: *Le sénat romain à l'époque impériale*, 1992, 23–199.

⁴⁷ Anthony R. BIRLEY: *The Roman Government of Britain*, Oxford University Press, 2005.

⁴⁸ R.J.A TALBERT: *The Senate of Imperial Rome*, 1984.

⁴⁹ Nevezetesen egy Neratius Marcellus helytartóhoz (15. helytartója Britanniának) címezett levélben látunk erre példát.

⁵⁰ Kiegészítő irodalom a témához: Adam M. KEMEZIS: *The date of composition of Dio's history. Greek Narratives of the Roman Empire under the Severans*. Cambridge University Press, 2014, 282–293.

⁵¹ A 230-as évekre datálható ez körülbelül, Cassius Dio a következőket mondja művének keletkezéséről: „Tíz éven keresztül kutattam és összesítettem a rómaiak minden diadalmát a kezdetektől egészen Severus haláláig (Kr.u. 211), és további tizenkettőt töltöttem munkám szerkesztésével. Ami az ezt követő éveket illeti, azok is rögzítésre kerülnek, ameddig képességem terjed.” – Cassius DIO: *Roman History*, Loeb Classical Library edition, Vol. IX., 1927, 73. könyv 23.

⁵² Paul M.M. LEUNISSEN: *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180–235 n. Chr.): Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Elite im Römischen Kaiserreich*. Dutch Monographs on Ancient History and Archaeology, 6., The Classical Review, 1992/1, 116–117.

*legati Augusti pro praetore*ek szolgáltak a területen, addig Felső Britannia *consuli*, Alsó Britannia pedig *praetorianus* kormányzás alatt állt.⁵³ A felosztáshoz kapcsolódó források ellentmondásosak.⁵⁴ *Herodianus* szerint a felosztást,⁵⁵ Severus a lugdunumi csatát követően, 197-ben hajtotta végre.⁵⁶ Ezzel szemben más források arra utalnak, hogy a *divisio* Severus alatt nem történhetett meg. Korabeli, a provincia később *praetorianus* területén (*inferior*) keletkezett, feljegyzések alapján három egymást követő *legatus* (37–39. kormányzói *Britanniának*), Virius Lupus, C. Valerius Pudens és L. Alfenus Senecio mind azután kerültek *Britanniába* kormányzóként, miután már szolgáltak más provinciákban *consul*ként. A *Digesta* Lupust Britannia kormányzójaként nevesíti⁵⁷ (mintha a provincia osztatlan lenne), több kézirat pedig *consularis*nak (*cos.*) jelöli Pudentst és Seneciót. Emellett a térség tizenkettedik *procurator*a, Varius Marcellus, aki 208 és 211 között töltötte be tisztségét, nem *Britanniák procurator*aként szerepel a forrásokban, ami szintén arra utal, hogy nem került még az ő korszakában felosztásra a terület. Összességében tehát a források zöme arra mutat, hogy Senecio kormányzása alatt vagy csakis azután történhetett a vitatott esemény, 205 és 207 között, 216-ban vagy legkésőbb 220-ban.⁵⁸

III.2. Feliratok és emlékek

Ezek után érdemes kitérnünk egy-két konkrét kormányzóra, amennyire az elemzett források, és a jelen dolgozat terjedelmi korlátjai engedik. Mindegyikükről csak a szolgálatukkal kapcsolatos adatokat ismerjük, és szinte mindegyik csak belső keletkezésű forrásokban kerül megemlítésre. Ez utóbbi állítás alól érdekes kivételt képez Pollius Auspex kormányzó, kihez fűződik egy Lükiában kelt felirat, mely a következőképpen néz ki:

IGR iii. 618 = ILS 8841 = TAM ii. 278, Xanthus: [...] ε | [...] μι [...] ανιατ | [... Πολλήνια]ν Ὁ[ν]ωράταν, 4| ἐκγόνη[ν] 4| Φλ(αβίου) Λατρωνιανου, ὑπατικου, | ποντίφικος, ἐπάρχου Ρώμης, | [κ]αὶ Αὔσπικος, ὑπατικου Βρι | ταννίας, Μυσίας, Σπαθ[ν]ίας, ἐν χώρᾳ Σεβαστου δικά | σαντος, προεκγόνη[ν] Αὔσπικος, ὑπατικου, ανθυπάτου. | Ἀφρικῆς, ἐπάρχου ἀλειμέν 12 | των Ἀππίας καὶ Φλαμιν[ι]ας | τρίς, κвиндекемуніру, ἐν χώρᾳ Σεβαστων διαγνόν | τος, ὑπατικου Δαλματίας, 16| θυγατέρα Τιβε(ρίου) Πο[λληνίου] Ἀ[ρ]μ[ενίου] | Περεγρίνου ...].

IGR iii. 618 = ILS 8841 = TAM ii. 278,

Xanthus [...] E[nnius] Pollinius Onorátus lányát,

[...] az ἐκγόνη[ν] (unokáját?)

Flavius Latronianus, consul, pontifex, Róma helytartója,

és Auspicius, consul Britannia, Mésia és Spania helytartója, a Szebaszti területén ítélkező, elődje Auspicius, consul, Afrika helytartója, a Appia és Flaminia útszakaszok felett háromszor, kilencedik hónapban, a Szebasztusok területén eljáró, Dalmatia helytartója, Tiberius Pollinius Arme-nius Peregrinus lányát [...]

⁵³ Anthony R. BIRLEY: *Roman Government of Britain*, 2005, Oxford University Press, Chapter II: Caracalla to Carinus.

⁵⁴ Görög történetíró, nyolckötetes műve a Kr.e. 180 és 238 közötti időszakot mutatja be, Marcus Aurelius halálától a Severus-dinasztia bukásáig.

⁵⁵ Az íróhoz fűződő további szakirodalom: ALFÖLDY Géza: „Zeitgeschichte und Krisenempfindung bei Herodian”. In: DERS.: *Die Krise des Römischen Reiches. Ausgewählte Beiträge*. Stuttgart 1989, S. 273–294.

⁵⁶ Herodianus, 3. 8. 2.

⁵⁷ *Britanniae praesidem* – 28. 6. 2. 4.

⁵⁸ BIRLEY, 2005.

Ezen irat Xanthusból Lükia központjából származik, mely tiszteletet ad Pollienus Auspex unokájának, Honoratának. Szinte példátlan jellemzője az emléeknek, hogy csakis ez bizonyítja Auspex kormányzásának valóságát. Honorata Pollienus Armenius Peregrinus lánya volt, *consul ordinarius* 244-ben, nem sokkal lükiai *proconsuli* pozíciója betöltése után.⁵⁹ Ennél még fontosabb, Auspex unokája, aki Britannának, Daciának, Hispaniának és Mésianak *consuli* kormányzója, valamint helyettes fellebbviteli *praetora* egyetlen császárnak. Emellett Flavius Latronianus unokája, római *consul*, *pontifex* és *praefectus*; valamint egy másik, pontosabban nem nevesített Auspexé, Africa *consula*, *proconsula*, élelmezési *praefectura*, helyettes fellebbviteli *praetora* több mint egy császárnak és Dalmatia helytartója.

A forrásból kikövetkeztethető körülmények alapján, amennyiben Britannia volt Auspex első *consuli* kormányzása,⁶⁰ ezen mandátum minden bizonnyal Albinus előttre datálható, semmiképp sem később mint 192.⁶¹ Nagyon nehezen helyezhető el időben a többi pozíciója is, kivéve, ha a szövegben látott sorrend kronologikusan visszafelé került feltüntetésre, mivel Hispaniában nem ismerünk más forrásból más kormányzót Commodus alatt, 192 előtt, így tehát Auspex hispaniai megbízását 186 és 189 közöttre lehetne tenni. Ezen utat követve britanniai szolgálatát a 190-es évek végére datálhatnánk, Virius Lupusét követve.

A vizsgálatot folytatva mindkettő Auspex helyettesítő tisztségén akadunk fenn, melyen megbízással a korai harmadik század előtt nem találkozunk máshol.⁶² Az idősebbik Auspex feltehetően Marcus Aurelius vagy Commodus uralkodása alatt végezte feladatát, 176 és 180 között vagy Severus és fiai alatt, 198 és 211 között. A fiatalabbik pedig minden bizonnyal vagy 198 előtt vagy 211 után lehetett ilyen *praetor*.⁶³ Más kutatók elemzései alapján az állapítható meg, hogy Auspex nagy valószínűséggel a már felosztott provincián belül a felső (*superior*) rész kormányzója volt Severus Alexander uralkodása alatt, 230 környékén.

A következő feliratok Marius Valerianus kormányzásának idejéből származnak, demonstrálva a felosztás utáni katonai viszonyokat Britannia Superior és Inferior között:

RIB 1465 + add., Chesters (Cilurnum): *Imp(erator) Caesar M(arcus) Aurel(ius) [[Antonin(us) P(ius) F(elix)]] | Aug(ustus), [[sacer(do)s ampliss(imus) dei invicti Solis | Elagabali]], p(ontifex) m(aximus), [tr]ib(unicia) p(otestate) [IIII], co(n)s(ul) [III], p(ater) p(atriciae), div[i Anton(ini) f(ilius)], 4| divi Sever(i) nep(os), et M(arcus) [Aur]el(ius) [[[Alexander, nobiliss(imus)]]] | Caesar, imper[i] [[e]t sa]cerdoti [consors]]], | alae II Astur(um) [[[Anton(in)ianae]]] v[et]ustate [dilapsum restitu] | erunt, per Marium Valer[ianum], leg(atum) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)], 8| instante Septimio Ni[l]o, prae[f(ecto) eqq. (equitum)], | dedicatum (ante diem) III Kal(endas) Novem(bres), Gr[a]to et Sele[uco co(n)s(ulibus)].30*

„Marcus Aurelius Antoninus Pius Felix Augustus császár, a Legyőzhetetlen Napisten, Sol Elagabalus legmagasztosabb papja, pontifex maximus, negyedik tribunusi hatalmában, háromszor *consul*, a haza atyja, az isteni Antoninus fia, az isteni Severus unokája, valamint Marcus Aurelius Alexander, a legnemesebb Caesar, a birodalom és a papi testület társa, újjáépítették (ezt az épüle-

⁵⁹ Ezzel megmagyarázva, hogy miért Lükiaiban kelt a dokumentum.

⁶⁰ Általában korban előrehaladottabb voltak a provincia kormányzói.

⁶¹ BIRLEY, 2005.

⁶² A legkorábbi példa ilyenre M. Nummius ... Albinus (cos. ord. 206), aki *consuli* mandátumának letelte után töltötte be ezt a pozíciót, Severus és Caracalla Britanniai távollétük alatt.

⁶³ M. PEACHIN: *Iudex vice Caesaris. Deputy Emperors and the Administration of Justice during the Principate* 1996, 96 – Nummius szolgálatát 208–209-re teszi.

tet), amely az idő múlásával összeomlott, Antoninus saját második asturiai alája számára, Marius Valerianus, a birodalom propraetori legátusa közreműködésével, Septimius Nilus, lovassági prefektus felügyelete alatt. Átadva a novemberi kalendák előtti harmadik napon, Gratus és Seleucus consulok idején (221. október 30-án).”

RIB 978, Netherby (*Castra exploratorum*): *Imp(eratori) Caes(ari) M(arco) Aurelio | Severo Alexandro Pio Eel(ici) (sic) Aug(usto), | pont(i16ci) maximo, trib(unicia) pot(estate), co(n)s(uli) p(atri) p(atriae), coh(ors) I Ael(ia) 4| Hispanorum (milliaria) eq(uitata), devota numini | maiestatique eius, baselicam | equestrem exercitatoriam | iam pridem a solo coeptam 8| aedi16cavit consummavitque, | sub cura Mari Valeriani, leg(ati) | Aug(usti) pr(o) pr(aetore), instante M(arco) Aurelio Salvio, trib(un)o coh(ortis), imp(eratore) d(omino) n(ostro) 12| Severo Alexandro pio fel(ici) | Aug(usto) co(n)s(ule).*

„Marcus Aurelius Severus Alexander Pius Felix Augustus császár, pontifex maximus, tribunusi hatalommal felruházva, consul, a haza atyja tiszteletére az Első Aeliai Hispániai Cohors, ezer fős részben lovas alakulat, mely az ő isteni szellemének és felségének szentelte magát, megépítette a régóta alapjaitól kezdve tervezett és végül befejezett lovassági gyakorlócsarnokot, Marius Valerianus, a császár propraetori legátusa vezetésével, Marcus Aurelius Salvius, a cohors tribunusa felügyelete alatt, amikor a császár, urunk Severus Alexander Pius Felix Augustus consuli tisztséget töltött be.”

RIB 1060, South Shields (*Arbeia*): *Imp(erator) Caes(ar), divi Severi | nepos, divi Magni Antonini l(ius), | M(arcus) Aurel(ius) Severus [[Alexander]] 4| Pius Felix Aug(ustus), pontif(ex) max(imus), trib(unicia) pot(estate), p(ater) patriae, co(n)s(ul) aquam | usibus mil(itum) coh(ortis) V Gallo(rum) in | duxit, curante Mario Valeriano, 4| leg(ato) eius pr(o) pr(aetore).*

„Marcus Aurelius Severus Alexander Pius Felix Augustus császár, az isteni Severus unokája, az isteni Nagy Antoninus fia, pontifex maximus, tribunusi hatalommal felruházva, a haza atyja, consul, az ötödik gall cohors katonái számára vizet vezetett be, Marius Valerianus, propraetori legátusa vezetésével.”

Ezen feliratok, ahogy már az imént felvázoltam, jól demonstrálják azt, hogy az Inferior provincia kormányzója volt felelős az északi fronthatárért az Északi tengertől a Hadrianus falánál elhelyezkedő nyugati erődítményig. Feltehetően a Claudius Paulinust követő kormányzó volt, és a Claudius Xenophon előtti. Más sajnálatos módon nem tudunk róla, viszont lehetséges, hogy ő az a Marius Valerianus, akit rögzítenek a *praetorianus* gárda sorai között. Egy ilyen személy felemelkedése Elagabalus alatt nem lenne meglepő.⁶⁴

IV. *Arbitrium in Britannia*

Az előzőekben látott közjogi példák sokszor összefonódnak a magánjog területével. Minden tisztviselő mögött rejlik egy magánéleti szál, egy alternatív identitás a közjó szolgálatán túl. Ezen szál világában pedig magánjogi események rengetege, jogesetek százai bontakoznak ki. Ez a fejezet egy rövid és egy hosszú jogesetet foglal magába, melyek közül ez utóbbi igen markáns példája a fentebb látható elmélkedéseknek. A Britanniához kötődő jogeseteknek nagy része a *Theodosiusi* és *Jusztiniánuszi* kódexekből származik. Ilyen például a következő, mely ez előbbiben található:⁶⁵

⁶⁴ Anthony R. BIRLEY: *Roman Government of Britain*, Oxford University Press, 2005.

⁶⁵ Theodosiusi kódex – 11.7.2.

Idem a. ad Pacatianum vicarium Britanniarum. Unusquisque decurio pro ea portione conveniatur, in qua vel ipse vel colonus vel tributarius eius convenitur et colligit; neque omnino pro alio decurione vel territorio conveniatur. Id enim prohibitum esse manifestum est et observandum deinceps, quo iuxta hanc nostram provisionem nullus pro alio patiatini iniuriam.

„Ismét Pacatianusnak, Britannia helytartójának.

Minden *decurio* köteles megfizetni azt a részt, amelyért ő maga tartozik, vagy azt az összeget, amelyet bérelőjének (*colonus*), vagy adófizetőjének (*tributarius*) kell fizetnie (és beszedi); de semmilyen más *decurio* vagy más magisztrátusi joghatóságért (territórium) nem felelős.”

Ez a rövid forrás jól mutatja azt, hogy Britanniában is azonos volt a kormányzás szerkezete, mint más provinciákban. A forrás megemlíti a *decurio*-i tisztséget, melyről tudjuk, hogy a *coloniák*-ban és a *municipium*okban az *ordo decurionum* (városi tanács) tagjait jelentette, a római szenátus szenátorainak megfelelői. Ennek a tisztségnek a jelenléte a térségben pedig a *coloniák* (teljes városi jogkörrel rendelkező, római telepesekből álló község) vagy legalább a *municipium*ok (teljes városi jogkörrel rendelkezik, azonban nem római telepések, hanem őslakosok lakták) létezésére enged minket következtetni. A szöveg a tisztségviselők fizetési kötelezettségeinek és jogosultságainak korlátait rögzíti.

A következő jogeset Javolenus Priscus Kr.u. I. századi híres jogtudós nevéhez kapcsolódik, kinek születési, illetve halálozási dátumát nem ismerjük. Élete során több jelentős pozíciót is betöltött a birodalomban, a *consul* és a *pontifex* tisztségeket egyszer, a helytartói hatáskört pedig többször is ellátta. Ezek közül számunkra a legérdekesebb lehet a 84-től körülbelül 86-ig tartó időszak, melyet *iuridicus*ként töltött Britanniában.⁶⁶ Anthony Birley szerint elsődlegesen magisztrátusi karrierjének köszönhetően vált híressé, mivel jogtudósi véleményeire rengetegszer hivatkoztak, és tanítványai is jelentős jogtudósokká fejlődtek – ilyen Salvius Julianus példája. A jogeset tehát a következő:

D. 36.1.48. Iavolenus libro 11 epistularum

Seius Saturninus archigubernus ex classe Britannica testamento fiduciarium reliquit heredem Valerium Maximum trierarchum, a quo petit, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim pervenisset, hereditatem restitueret. Seius Oceanus antequam impleteret annos, defunctus est: nunc mallius Seneca, qui se avunculum Seii Oceani dicit, proximitatis nomine haec bona petit, Maximus autem trierarchus sibi ea vindicat ideo, quia defunctus est is cui restituere iussus erat. Quaero ergo utrum haec bona ad Valerium Maximum trierarchum heredem fiduciarium pertineant an ad mallium Senecam, qui se pueri defuncti avunculum esse dicit. Respondi: si Seius Oceanus, cui fideicommissa hereditas ex testamento Seii Saturnini, cum annos sedecim haberet, a Valerio Maximo fiducario herede restitui debeat, priusquam praefinitum tempus aetatis impleteret, decessit, fiduciaria hereditas ad eum pertinet, ad quem cetera bona Oceani pertinuerint, quoniam dies fideicommissi vivo Oceano cessit, scilicet si prorogando tempus solutionis tutelam magis heredi fiducario permisisse, quam incertum diem fideicommissi constituuisse videatur.

„Seius Saturninus, a brit flotta fő kormányosa végrendeletével⁶⁷ Valerius Maximus kapitányt

⁶⁶ A hatáskör betöltéséhez köthető évszám Birley szerint - Anthony R. BIRLEY: *The Fasti of Roman Britain*, Oxford Clarendon Press, 1981, 213.

⁶⁷ A végrendeletekhez kiegészítő szakirodalom: Ph. HECK, ZRG RA 10 (1889) 104; B. KÜBLER, ZRG RA 31, 1910, 188; Ot. SOMMER, ZRG RA 34, 1913 398; B. KÜBLER, ZRG RA 41, 1920 32; H. SIBER, ZRG RA 48, 1928, 762; M. KASER, ZRG RA 95, 1978, 47; K. H. MISERA, ZRG RA 98, 1981, 458, 462.

hagyta hitbizományos örökösének, és azt kérte tőle, hogy tizenhatodik életének betöltésekor adja ki az örökséget Seius Oceanusnak, az örökhagyó fiának. Seius Oceanus meghalt, mielőtt elérte volna ezt a kort. Most Mallius Seneca, aki azt állítja magáról, hogy Seius Oceanus anyai nagybátyja, a legközelebbi rokonként követeli ezeket a javakat, de Maximus, a kapitány magának követeli azokat azzal az indokkal, hogy meghalt, akinek a részére kellett volna juttatnia az örökséget. Ezért azt kérdezem, hogy ezek a javak Valerius Maximusé, a hídhű örökösé vagy Mallius Senecáé, aki azt állítja, hogy ő a halott fiú anyai nagybátyja. Azt válaszoltam: ha Seius Oceanus, akinek Seius Saturninus végrendelete alapján tizenhat éves korában Valerius Maximus hitbizományos örökösnek vissza kellett volna állítania a *fideicommissarius* örökséget, meghalt az előírt életkor elérése előtt, akkor a *fideicommissarius* örökség azt illeti meg, aki jogosult volt Oceanus többi javaira; az Oceanus életére ruházott bizalomért, vagyis ha úgy ítélik meg, hogy a fizetési idő elhalasztása révén a hitbizományos örökösnek engedélyezte a javak gyámságát, nem pedig egy bizonytalan napon fizette volna ki a *fideicommissumot*.⁶⁸

Az eset alapja egy öröklési jogviszony, örökhagyó és hitbizományos (*fiduciarius*) örökös között.⁶⁸ Érdekesképpen az örökhagyó neve (*Saturninus*) nem tűnik álnévnek, ezt alátámasztja egy Kr.u. II. századi colchesteri keletű irat, mely szintén egy Saturninus nevű személyre utal.⁶⁹ A hitbizomány, mint tudjuk, a halálesetre szóló különös jogutódlás egyik formája, az örökhagyó bizalmas kérése ahhoz, aki az ő hagyatékából részesül, hogy abból, amit kapott, juttasson valamit (vagy akár az egészet) egy harmadik személynek, a *fideicommissarius*nak (kivel szemben a felkért a *fiduciarius*), vagy esetleg szabadítson fel egy rabszolgát. A *fideicommissum* a római társadalomban kezdetben nem volt jogilag kötelező erejű, csupán a hitbizományos *fides*én alapult annak teljesítése, tehát erkölcsi jellegű volt. A hitbizomány szólhatott az örökség egészére, vagy annak akár csak egy kisebb részére is. Legtöbbször az örökhagyók *heresük* cselekvőképtelensége miatt fordultak ehhez a megoldáshoz. Erre példaként szolgál a jelenlegi eset is, ahol a harmadik személy még kiskorú volt.

Itt a felkért személy Valerius Maximus, Seius Saturninus örökhagyó által, kinek bizalmas kérése az volt, hogy a hitbizományos juttassa fiának az örökségét mikor az betölti 16. életévét, és addig a *fiduciarius* őrizze azt. A bonyodalmat az ügyben az okozza, mikor a leendő egyenes ági örökös még idő előtt meghal, és a *fiduciarius*nál marad az örökség. Ekkor lépett fel a magát a kiskorú fiú anyai nagybátyjának állító személy felperesként Valerius Maximussal szemben. Az oldalági rokon az örökséget kívánta elperelni a hitbizományostól az örökhagyóval való rokonsági viszonyuk alapján. Birley feltevése szerint az eset egy brit provinciai törvénykezési fóruma elé kerülhetett, Javolenus Priscus bíraskodásával.⁷⁰ Komoly megfontolás és más bírókkal lefolytatott levelezésekben való megvitatás után a következő ítélet született: az örökség azt illeti meg, aki a törvényes öröklés szerint örökölt volna Seius Oceanus után, ezzel lényegében felállítva azt a bírói fikciót, hogy úgy kell tekinteni, mintha Oceanus már örökölt volna.

Javolenus Priscus megfontoltságát a jogesetnek a *causa Curianá*hoz való hasonlóságával magyarázhatjuk meg. Mindkét esetben az örökhagyó célja a végrendelet hiányának kiküszöbölése, illetve, hogy végrendeletének megfelelően legyen kezelve a vagyona halála után. Azonban

⁶⁸ Az öröklés témájában: E. JAKAB: „Inheritance”, in P. du PLESSIS, C. ANDO, K. TUORI (eds.): *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, 2016, 499–500.

⁶⁹ BIRLEY 2005, 150; E. BIRLEY, JRS 28 (1938) 228; M. ROXAN, Britannia 11 (1980) 335–337.

⁷⁰ BIRLEY 2005, 271; L. J. KORPOROWICZ: „Roman Law in Roman Britain: An Introductory Survey”, *The Journal of Legal History* 33 (2012), 143.

egy jelentős különbség is fennáll a kettő között: Seius Saturninus nem nevezte meg Valerius Maximust mint szükségképpen örökösre arra az esetre, ha a fia meghal. Ezért csak *fiduciarius* maradt, és Javolenus Priscus állítása szerint az örökség nem maradhat a *fiduciarius*nál.⁷¹ Az esetet elemezve egyértelmű, hogy a két fél a római jogi kultúrához tartozott, s hogy Britannia egy romanizált terület volt – letelepedett rómaiakkal és olyan őslakosokkal, akik igyekeztek felvenni az idegen nép szokásait és jogát.⁷²

A római Britannia térképe.

Forrás: Sheppard S. Frere, *Britannia: A History of Roman Britain* (History of the Provinces of the Roman Empire, I). London: Routledge and Kegan Paul, 1967.

Szakirodalom

Könyvek, monográfiák

1. Arthur Schiller, A.: *Texts and Commentary for Study of Roman Law. Mechanisms of Development*. New York: 1946.
2. Birley, Anthony R.: *The Fasti of Roman Britain*. Oxford: Clarendon Press, 1981.
3. Birley, Anthony R.: *The Roman Government of Britain*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
4. Broughton, Robert S. T.: *The Magistrates of the Roman Republic*. New York: American Philological Association, 1951.

⁷¹ E. JAKAB: „Ein fideicommissum aus der Praxis des Javolenus Priscus: D. 36,1,48(46) (11 epist.)” in Th.; FINKE-NAUER, B. Sirks (ed.); *Interpretationes Iuris Antiqui* (FS Nishimura), 2018, 67–84.

⁷² E. JAKAB: *Roman Law in the Provinces: A Case Study*, Karoli Mundus I., KRE-ÁJK, 2021.

5. Chastagnol, André: *Le sénat romain à l'époque impériale*. Paris: 1992.
6. Frere, Sheppard S.: *Britannia. A History of Roman Britain (History of the Provinces of the Roman Empire I)*. London: Routledge and Kegan Paul, 1967.
7. Higham, Nicholas: *Britain in and out of the Roman Empire*. New Haven–London: Yale University Press, 2013.
8. Harlow, Mary – Laurence, Ray: *Growing Up and Growing Old in Ancient Rome*. London–New York: Routledge, 2001.
9. Lintott, Andrew: *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
10. Parkin, Tim G.: *Old Age in the Roman World*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2003.
11. Snyder, Christopher A.: *The Britons*. Malden: Blackwell Publishing, 2003.
12. Talbert, R. J. A.: *The Senate of Imperial Rome*. Princeton: 1984.
13. Tarwacka, Anna – Zabłocki, Jan: *Rzymskie prawo publiczne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA, 2021.
14. Zlinszky, János: *Ius Publicum. Római közjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998, 185 (217).

Folyóiratcikkek

15. Dunning, S. B.: „The Republican Ludi Saeculares as a Cult of the Valerian Gens”. *Historia* 69(2), 2020, 208–236.
16. Jakab, Éva: „Inheritance”. In: du Plessis, P. – Ando, C. – Tuori, K. (ed.): *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*. Oxford: Oxford University Press, 2016, 499–500.
17. Kamińska, R.: „Urząd kuratora budynków w starożytnym Rzymie”. *Iura and Legal Systems* 4, 2017, 72–87.
18. Kolbe, H. G.: „Der cursus honorum eines unbekannten Senators aus Praeneste”. *Chiron* 2, 1972, 405–428.
19. Korporowicz, L. J.: „Roman Law in Roman Britain: An Introductory Survey”. *The Journal of Legal History* 33, 2012.
20. Kosior, J. Wojciech: „Cursus honorum – selected aspects of Roman public law”. *Law. Human. Environment* 14(1), 2023, 49–62.
21. Shin, Myongjoo: „Between Disability and Illness in Ancient Rome – The Case of Emperor Claudius”. *Uisahak* 2025(1), 249–278.
22. Stevens, C. E.: „The Terminal Date of Caesar’s Command”. *The American Journal of Philology* 59(2), 1938.
23. Svyantek, D. J.: „Make Haste Slowly. Augustus Caesar Transforms the Roman World”. *Journal of Management History* 5(6), 1999.
24. W. Eck: „Ein senatorischer cursus honorum aus der Mitte des 3. Jahrhunderts n. Chr.” *Chiron* 4, 1974, 533–540.

Tanulmánykötetben megjelent dolgozatok

25. Jakab, Éva: „Ein fideicommissum aus der Praxis des Javolenus Priscus: D. 36,1,48(46)”. In: Finkenauer, Th. – Sirks, B. (szerk.): *Interpretationes Iuris Antiqui (FS Nishimura)*. 2018, 67–84.

26. Marco, F. Simón: „Religion and Rituals in Republican Rome”. In: Arena, V. – Prag, J. – Stiles, A. (szerk.): *A Companion to the Political Culture of the Roman Republic*. Hoboken: Wiley, 2022, 455–469.
27. Stevens, C. E.: „Aspects of Archaeology in Britain and Beyond”. In: Grimes, W. F. (szerk.): *Antiquity XXI*. London, 1951, 332–344.

Ókori források

28. Caesar, Gaius Julius: *Commentarii de bello Gallico*.
29. Cassius Dio: *Roman History*. Loeb Classical Library, Vol. IX. Cambridge–London, 1927, 73. könyv 23.
30. Plinius Secundus Maior, C.: *Naturalis Historia*.
31. Strabo: *Geographica*.
32. Vegetius: *Epitoma rei militaris* III.6.

Hajdu Tamás¹

„Komoly szó kell, komoly időkben”² – Teleki Pál közjogi gondolkodása³

Absztrakt

A tanulmány Teleki Pál közjogi gondolkodását vizsgálja a Horthy-korszak történeti és politikai kontextusában. Célja, hogy feltárja, miként kapcsolódtak Teleki államtudományi nézetei a kor alkotmányos és hatalmi viszonyaihoz, különös tekintettel az írott alkotmány előkészítésére, a parlament szerepére és a végrehajtó hatalom megerősítésére. A dolgozat bemutatja Teleki sajátos konzervatív, korporatív és jogszociológiai szemléletét, amely egyszerre hangsúlyozta az államreazon elsődlegességét és a jog társadalmi gyökereit.

Kulcsszavak: alkotmánytervezet, Horthy-korszak, közjog, parlament, Teleki Pál, végrehajtó hatalom.

Abstract

This study explores the constitutional and political thought of Pál Teleki within the historical and legal framework of the Horthy era. It aims to reveal how Teleki's views on state theory related to the constitutional structure and the exercise of power, focusing on his draft constitution, ideas on parliamentarism, and the strengthening of the executive branch. The paper highlights his distinctive conservative, corporatist, and legal-sociological approach, which combined a strong sense of state interest with the belief in law's social foundations.

Keywords: constitutional draft, Horthy era, public law, parliament, Pál Teleki, executive power.

I. Bevezetés

„Teleki Pálra ez volt jellemző: megvizsgál, felsorolja a tényeket és utána, ha kell, önmarcangolással és a legnagyobb belső önkritikával ítéli nemcsak múltunkat, hanem jelenünket is” — mondta Telekiről a miniszterelnök Antall József 1991. április 3-án, halálának fél évszázados fordulóján a Máriabesnyőn tartott megemlékezésen. Tüppontos jellemzése a tudós államférfinak, aki döntéseivel formálta a huszadik század elejét, döntései után pedig felelősséget vállalt, amely nemcsak manapság ritka, de száz évvel ezelőtt is annak számított. E tanulmánynak nem célja Teleki politikai gondolatait és tetteit megítélni szubjektív alapokon, ezt a feladatot meghagyom a mindenkor „objektív” közvélemény unalmas óráinak. Kijelölt célom viszont, hogy a miniszterelnök politikai döntései mögött meghúzódó jogtörténeti jelentőségű gondolatokat kibonthassam,

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, jogász képzés, IV. évfolyam. Alkotmányjogi Tanszék demonstrátora. BISZK Közjogi Műhely. ORCID: 0009-0007-2351-0416.

² 1939. február 25-én, második kormányának megalakulása után kilenc nappal Teleki Pál gróf rádióbeszédet intézett a magyar lakossághoz.

³ E tanulmány 2025-ben a *Teleki Pál élete* című konferenciára készült.

és az olvasó elé tárjam. A tanulmányban mindenekelőtt a történelmi kontextus értelmezésével kezdünk, majd Teleki miniszterelnöki tevékenységét, az ehhez kapcsolódó gondolatait fogjuk megvizsgálni. Ezt követően pedig a jogról és államról alkotott nézeteit fogjuk értelmezni, és a kor jogi és politikai keretei között megvizsgálni. Fájdalmas, ám szükségszerű döntéseket kellett meghoznom a tanulmány írásakor. Nevezetesen, hogy Teleki politikusi életpályáját, annak terebélyes gondolatiságával a teljesség igényével kutatni e szűkösre szabott formai követelmények között lehetetlen feladat. Így az államtudori értekezésének vizsgálata az állam és a társadalom létrejöttéről, összevetve a kontraktualista és egyéb szerződéselméleti paradigmákkal, önálló tanulmányt igényelne. Hasonlóan a zsidótörvények mögötti nézeteivel, a fajelmélettel kapcsolatos gondolataival, így ezek a témák nem képezik törzsanyagát a tanulmánynak.

Tézisem szerint Teleki erős kormányzat fejeként képzelte el a kormányzást, ahol a nemzet és az azt keretező állam biztonsága és fejlődése az elsődleges szempont. Az emberi jogok alkotmányos joggá válása visszafordítható folyamatként jelenik meg, azonban a méltányosság kifejeződése szintén része volt gondolkodásának. A parlamentarizmussal, az alapjogok elsőségével, a liberalizmussal és a koalíciós kormányzattal való szakítás volt Teleki politikai működésének egyik meghatározó része. Megállapítható, hogy politikai nézetei az évtizedek alatt koherensek voltak, természetesen több mint húszéves politikai pályafutás alatt található inkoherenca beszédeiben, de az írásom lényegi részén és Teleki megítélésén ez nem változtat.

II. Történelmi kontextus: Trianon – 1921.évi XXXIII. törvény

Ahhoz, hogy megértsük a miniszterelnök politikai hovatartozását, tudnunk kell megfelelő kontextusban értelmezni gondolatait, tetteit. 1920-ban Trianonban aláírták azt a békeszerződést, amely megpecsételte hazánk sorsát. Elcsatolták területeink több mint kétharmadát, az ország népességének majdnem 60%-át, ezzel pedig gazdasági és társadalmi katasztrófa elé nézett a magyarság. Ekkor kellett Telekinek bemutatkoznia a nagy politikában. A korszak értelmezésében kulcsfontosságú fogalom a történeti alkotmány, amely a mai írott, azaz kartális alkotmányunkban, az Alaptörvényben is szerepet kap. „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.”⁴ A Horthy-korszakban egyedül a jogforrási hierarchia csúcsán a történeti alkotmány volt, mint a törvények törvénye, azonban nehezen behatárolható, sokkal inkább csak a jogász-politikus társadalom vitáitól függő fogalom volt, ha a gyakorlatban próbálták alkalmazni (sok esetben a mai napig is).

III. A Miniszterelnök

Reform politikus volt a korszak kesze-kusza politikai palettáján, az Őszi rózsás forradalom és a Tanácsköztársaság időszakát követve erre az időszakra egy valami volt jellemző: mindig van „jobbabb”. A ma közvéleményében szélsőjobboldalinak számító Bethlen, klasszikus liberális, parlamentpárti politikus volt, Telekivel ellentétben, aki nem riadt vissza — a második miniszterelnökségének ideje alatt — az Imrédy-kormány idején történő jogkorlátozások folytatásától sem. Ebből következik az első és legfontosabb megállapítás, amit Teleki politikai ideológiájáról tehetünk. Első a magyar nemzet, és minden más utána következik – ezt vallotta Teleki.

⁴ Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás.

Sajátos konzervativizmus volt az övé. Keresztény, korporativista, antiliberális, szociális, zsidó-ellenes és a jogkorlátozásoktól meg nem riadó konzervativizmus volt a sajátja. Eszménye a tudományos kormányzás volt, amely a szakértői kormányzást, érdekeken felüli technokráciát jelentett. „*Én a magam részéről mindig apolitikusnak tartottam magamat*”.⁵ 1920. február 16-ra összehívott egykamarás nemzetgyűlésen Teleki külügyminiszteri székfoglaló beszédében így fogalmaz: „én a külügyminiszterségben párttekintetet nem kívánok ismerni, nem is lehet ismer-nem”.⁶ Pályafutása alatt mindig elutasította a pártalapú politizálást, nem volt otthonos terep számára a párton belüli intrikák világa.⁷ Ugyanakkor a parlamentnek való felelősséget elismerte és hangoztatta annak jelentőségét.

A politikacsinálás művészetében ő a tanítást helyezte előtérbe, s mint jó tanító valame-lyest paternalista volt a jogi gondolkodása is. A nemzetnevelést – minthogy azt kruciális feladat-ként vizionálta – nem is lehet másképpen végezni a korszak válságokkal teli időszakában. Meglepően nyers sorokat is megfogalmazott a magyar társadalomról: „...ezért szeszélyes, ezért hisztérikus, ezért elvesztette ellenállását, ezért nem ismer tekintélyt, ezért nem követ jó példát. Az egész azért van, mert a társadalom rosszul van nevelve, mert folyton cukrot mutatnak neki, amelyet gyakran nem kap meg, de folyton azt mutogatják neki és nem figyelmeztetik az embereket a kötelességeikre.”⁸

IV. Teleki közjogi nézeteinek fő vetületei

IV.1. Alkotmánytervezet és az Államforma

Teleki második miniszterelnökségének (1939. február 16. – 1941. április 3.) a zsidótörvények parlamenten keresztülvitele és a földosztás mellett egyik fő célja volt az írott alkotmány kidolgozása és elfogadása. A történeti alkotmány vitákat generál, nem konzekvens és nem kiforrott. Az írott alkotmány jobban alkalmazkodik a gazdasági és társadalmi változásokhoz. Mindez nem je-lenti azt, hogy Teleki a történeti alkotmányt és ezzel együtt a jogfolytonosságot elvettette volna. Korántsem, lévén, hogy a Szent Korona Tan újraélesztésében tevékenyen részt vett maga Teleki is. Ugyanakkor a Horthy-korszakban végig meghatározó kényes kérdés volt a jogfolytonosság és a Szent Korona Tan kérdésköre, amelyet maga a miniszterelnök sem tudott tisztázni, ez derül ki Károlyi József főispán Öfelségének tett esküjéről szóló nyilatkozatának a közvéleményt felhábo-rító soraiból, amelyet később interpelláción számonkértek a miniszterelnökön.⁹ Számtalan beszédében tett hitet a Szent Korona tekintélye és ezzel együtt annak elengedhetetlen eredője, a Magyar Királyság (*sic!*) történeti alkotmánya mellett. „Alkotmányunk íratlan és azon törvények és jogszokások összessége, amelyek a nemzet vérébe mentek át, amelyekből kitörölhet valamit az idő, de egyetlen ember intézkedése, az országgyűlésnek egyetlen intézkedése soha.”¹⁰ Teleki

⁵ Ablonczy Balázs nyomán: MNL OL K 28, Me, Kisebbségi és Nemzetiségi Osztály, 267.cs., az erdélyi értekezlet jegyzőkönyve, Kolozsvár, 1940.október 18–19., 132., 153.f).

⁶ Gróf Teleki Pál országgyűlési beszédei, I–II. kötet, Studium kiadás, Budapest, sajtó alá rendezte: Papp Antal, 50.

⁷ ABLONCZY Balázs: A kegyelmes úr napjai — Kísérlet Teleki Pál miniszterelnök határidő naplójának elemzésére, Korall 17.szám, 2004, 199. „Hiányzott belőle a kíméletlenül világos logika, amely például Bethlent, vagy az ösztö-nös taktikázás, amely Kállayt jellemezte. Nem gondolkodott hatalomban, párthívekben, csak hívekben és főleg tanít-ványokban”

⁸ GRÓF TELEKI Pál: Magyar Politikai Gondolatok, Sajtó Alá Rendezte: Kovrig Béla, Budapest, 1941, 66–67.

⁹ Nemzetgyűlési napló: A Nemzetgyűlés 138. ülése 1920. évi december hó 18-án, szombaton. Teleki itt helyteleníti a főispán kijelentéseit a királynak tett hűségéről, de mégis felmenti őt a véleménye miatt, amelyet magánszemély-ként gondol.

¹⁰ PAPP, 369.

itt tanúságtételt tesz a jog valódi ereje mellett, amely szerint a jogtétel mögött a realitás áll. A jog nem attól él, hogy valaki leírta, hanem attól, hogy az emberek követik azt. Gondolkodásmódját a törvényhozásról mindvégig egyfajta jogszociológiai szemlélet jellemezte, azaz a társadalmi gyakorlatból, a szokásból eredezteti a jog érvényesülését, elvetve az imperatív jogszemléletet, amely a szuverén jogalkotó mindenhatóságát hivatott alátámasztani. Ez derül ki akkor is, amikor Teleki elvetette a totalitárius diktatúra bevezetését, mondván a magyarság szabadságszerető nép.¹¹

Levéltári források kutatása során nem találtam olyan levelezéseket, amelyekről a miniszterelnök beszédeiben maga is sokszor hivatkozik, miszerint az alkotmányjog szaktekintélyeivel folytatott diskurzusokat az alkotmányozás kérdéskörében. A legvalószínűbb, hogy Eckhart Ferencsel folytatott levelezést, ám ennek kutatása még a jövő feladata.

Az alkotmányreform tervezet jelentős része befejezetlen maradt. A meglévő dokumentumokból¹² arra következtethetünk, hogy sok hasonlóságot mutat a portugál,¹³ német, olasz, osztrák, korporatív alkotmányos berendezkedésekkel,¹⁴ egy alapvetően modern, ám meglehetősen kiforratlan, a nemzetközi — tehát a tengelyhatalmak körében megvalósuló — tendenciákkal sokban egyező koncepció. A tervezet szerint megvalósult volna egyszerre vagyoni és műveltségi cenzus is. Az alkotmányreform, ahogy a korszak tudományos vélekedése is tartotta, Teleki szemében is csak továbbfejlesztése lett volna ősi alkotmányunknak.¹⁵ A korszakban komoly ellenérzéseket váltott ki, Teleki érzékeny lelkületét megrendíthették az elutasító szavak, emiatt haladt lassan és ezért maradt végül befejezetlen.

Az államforma kérdéskörénél kell tisztáznunk Teleki közjogi gondolkodásának legfontosabb kérdését is: királlyal vagy király nélkül? Teleki nem volt karalista politikus, nem támogatta vakon IV. Károly trónfoglalási kísérleteit, sőt ő volt a leghevesebb ellenzője a király 1921. március 27. és április 5. közötti restaurációs kísérletének¹⁶. Azon harmadik csoportba tartozott, akik úgy gondolták, hogy nem aktuális a kérdés, ennél fontosabb dolgokat kell megvitatni. Teleki nyújtotta be miniszterelnökként az 1920. évi I. törvénycíkket is az alkotmányosság helyreállításáról, amely a kormányzó jogkörét is meghatározta, később e jogkör bővítést is támogatta. A király nélküli királyság közjogi helyzete vitatott. Érvényesült-e a jogfolytonosság egy provizórikusnak szánt időszak alatt? Ez időszak alatt nyilvánvalóan nem kerestek a trónra megfelelő személyt, továbbá 1926-ban felállították a második kamarát,¹⁷ amelyet Tomcsányi Móricz úgy értékelt, hogy már csak a király kérdés rendezése maradt hátra.¹⁸ Teleki réalpolitikus volt, tudta, hogy a kérdés hallatán a közvélemény kettő, ha nem három részre szakad, és nem megengedhető a társadalom széthúzása egy válságokkal teli időszakban. Ezen kívül fontos körülmény, hogy hazánk történeti alkotmánya szerint a korona viselője kevésbé fontos, mint a korona maga. A

¹¹ TELEKI Pál: Válogatott politikai írások és beszédek. Szerkesztette: ABLONCZY Balázs, Budapest, 2000., 513.

¹² Itt Horthy titkos irataira, Teleki parlamenti felszólalásaira és a dokumentált befejezetlen alkotmánytervezetére utalnék.

¹³ Oliveira Salazar *Békés forradalom* című könyvéhez Teleki írt előszót, amely mű azért is fontos, mivel a későbbi portugál alkotmány alapjainak jelentős sarokköve. Lásd OLIVEIRA SALAZAR: *Békés forradalom* [ford. LOVASS Gyula] (Budapest: Athenaeum 1941).

¹⁴ SCHWEITZER Gábor: Közjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány, Real MTK / Magyar Tudományos Akadémia, 2014, 30.

¹⁵ SCHWEITZER, 37–38.

¹⁶ Nemzetgyűlési napló: A Nemzetgyűlés 172. ülése 1921. évi április hó 5-én, kedden elhangzott vita alapján kijelenthető, hogy Teleki mindent megtett, hogy a Király elhagyja az országot.

¹⁷ 1926. évi XXII. tc. az országgyűlés felsőházáról

¹⁸ TOMCSÁNYI Móricz: Magyarország közjoga. Harmadik átdolgozott és bővített kiadás. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940. 375.

Szent Korona Tan szerint a korona önállóan képezi hazánk szuverenitását, emiatt nem lényeges elem az uralkodó kiléte és mint láthatjuk, a megléte sem.

IV.2. Törvényhozás

Teleki az országgyűlésnek, mint a népképviselőket megtestesítő intézménynek, eredendően más szerepet szánt. Cirkusznak találta az alsóház¹⁹ működését, amely gyengíti a kormányzás hatékonyságát, emiatt több javaslattal is élt pályafutása alatt. Az alsóházat — amely a népképviselőket volt hivatott megtestesíteni — egyfajta tanácsadó testületté kívánta volna átfőmálni, ahol nemcsak politikai képviselővel rendelkezők ülnének, hanem a gazdasági élet szereplőit is bevonatnák. Azonban sosem kívánta a bikameralizmus eltörlését, így az elgondolása Trócsányi László javaslatához²⁰ hasonlatos, pontosabban annak inverze, mivel utóbbi a felsőház bevonásával a gazdasági élet vezetőit — így a kereskedelmi- és iparkamarák képviselőit, illetve az MNB elnökét — vonná be a felső ház működésébe, szintén konzíliumi szerepkörben.

Fontos tényező az alkotmánytervezetben, hogy a közvetett választási rendszer felé kívánta eltolni a hangsúlyt. A hivatásrendiség jelentős, alsóház képviselői helyei közül mintegy 38-42%-át delegálná. Emellett az egyetemet végzettek köre választaná az 5-6%-át a helyeknek és csak a maradék 50-55% maradna a hagyományos képviselői rendszer szerint a vármegyék választási lehetősége. Ebből is látszik, hogy Teleki számára a szakértelem — amelyet a kétkamarás parlament szolgálni hivatott — alapvető fontosságú.²¹ E választási rendszer sajátossága, hogy egy adott vármegyében élő hivatásrendi tag, aki még egyetemet is végzett, immáron három szavazattal rendelkezik, aki felsőfokú végzettség nélkül, de hivatásrendi tag, az is rendelkezik már két szavazattal is. Egyértelmű a szerzett jogok csorbítása a tervezet szerint, ugyanis nem mindenki szavazata bírna ugyanazzal a súllyal, azaz valaki szavazata kevesebbet érne, a *contrario* megfosztanák a pluralizmus adta egyenjogúságtól. És akkor még nem beszéltünk arról, hogy a közvetlen demokrácia maradványa, a listás rendszer szerint is alapvetően járna minden választókerületi lakos számára még egy szavazat. Jóllehet a korszakban a választójog sosem volt egyenlő, és csak ritkán volt titkos.

Teleki gondolataiban megjelennek a kerettörvények koncepciói is, amelyek azt hivatottak szolgálni, hogy a törvények érthetőbbek, kevésbé bonyolultak legyenek. Gyakorlati megvalósulásában véleményem szerint ez egyet jelent a törvényhozás körében manapság gyakori salátatörvényekkel. A salátatörvények hivatottak a gyors és hatékony, ám morálisan megkérdőjelezhető törvényhozásra, ülésezés kereteit túlfeszítő salátatörvényekben különböző témájú javaslatok olvasathatók, amelyek kimerítő megvitatása szinte lehetetlen feladat. A kerettörvények célja hasonló, ám másik oldalról közelítette meg a törvényalkotói szerepkört. Jelen esetben a cél, hogy rövid, főcsapásirányokban irányt mutató törvények kerüljenek a plenáris ülés elé, úgynevezett „elvi iránytörvények”. A törvény részleteit törvényerejű rendelettel pótolnák, amelyben az alsóháznak nincs beleszólása, legalábbis a hagyományos formában, mivel az alsóházból választanának államigazgatási bizottságot, amely a részletkérdéseket tárgyalná. Így kerülünk egyre távolabb a közvetlen demokrácia lehetőségétől, ugyanis lépcsőzetesen egyre messzebb kerülnek a döntésho-

¹⁹ Jóllehet az alsóház historikus neve képviselőház, de a jelenkori modellekkel való összehasonlítás miatt alsóházként is hivatkozom rá.

²⁰ TRÓCSÁNYI László: „Közjogi változások és a rendszerváltás”, *Magyar Közigazgatás*, 1993/7., 394.

²¹ „[A] gazdasági hozzáértés kategóriáját nem szabad semmi néven nevezendő politikai kategóriákkal megzavarni” – KOVRIG, 282.

zók legitimitása a nép akaratától. Kijelenthető, hogy Teleki nem hitt a közvetlen demokráciában: „[az alsóház] tisztára cirkusz a közönséggé süllyedt nemzet számára”.²² Továbbá érdemes említést tennünk arról, hogy az alsóház működésében megszüntetné az *interpellatio* lehetőségét, ezt kormánybuktató játéknak nevezi.

IV.3. Végrehajtóhatalom és államrezon

A közigazgatás terén komoly változásokat ígért miniszterelnöki székfoglaló beszédében: „a közhatalóságok tekintélyét, amelyek meglehetősen lejárták magukat, helyreállítsuk”,²³ Teleki erős központi közigazgatásban gondolkodott, de fontosnak tartotta a falvak megerősítését, továbbá meg akarta szüntetni azt a tendenciát, mely szerint a falvakból – azok elnéptelenedésével egyidejűleg – a városokba vándorló népesség számaránya folyamatosan növekszik. Teleki vállaltan a progresszív adózás híve volt, ám itt is megjelent a fontolva haladás jelentősége, ahogy beszédében elhangzik: „a nagyobb tőkéket erősebben, bár fokozatosan kell bevonni a teherviselésbe.”²⁴ Ezenkívül egyszeri vagyonadó bevezetését is előre mutatónak látta, és európai tendenciákat követve átfogó adóreformot kívánt véghez vinni. Első miniszterelnöksége idején a takarékoság érdekében a pénzügyminiszter hatáskörét kibővítették, immáron minden miniszteriumnak beszámolási kötelezettsége volt a kiadások terén.

„A miniszterelnök, a kormányfő ebben az alkotmányban feje, főlérendelt tényezője a miniszterek tanácsának. Felelőssége az államfővel szemben fennáll és az államfő nevezi ki a nemzetszervezet tagjai közül. De ugyanakkor felelős, mégpedig egyedül, kizárólag saját személyében felelős a parlamentnek is. A miniszterek a kormányfőnek vannak alárendelve, ami az egységes vezetést és irányítást biztosítja.”²⁵ Érdemes említést tennünk az Alaptörvény 18. cikk (4) bekezdéséről, amelyben az áll, hogy a miniszterek alkotmányban foglalt kötelezettsége a miniszterelnöknek való felelősség. Nemcsak az országgyűlésnek, de a miniszterelnöknek is felelősek a miniszterek. A miniszterelnök „bábáskodik” a miniszterek felett, azok valódi felelősséggel a kormányfőnek tartoznak. A hasonlóság ismét fennáll, az erős végrehajtóhatalom kulcsa, annak feje, jelen esetben a kormányfő kiszélesített jogköre.

Nem tudjuk, hogy Teleki olvasta-e Max Weber írásait a korszakban, ugyanakkor nagy hasonlóságot mutatnak gondolatai Weber *Az igazi tisztviselő* című tanulmányához. Teleki emberközpontú közigazgatásról ír, és ahogyan Weber: a bürokráciát az emberek bevonásával kell véghez vinni, elszemélytelenedés nélkül, a közszolgáltatások minél hatékonyabb és eredményesebb kivitelezésével.²⁶ Teleki szót ejt a folyamatos tanulás és képzés jelentőségéről a közigazgatáson belül, amely manapság alapvetés, azonban a 20. században a hivatalnoki réteg, az államapparátus gépezetének fogaskerekei nem voltak különösebben képzettek, sőt a korszak elterjedt – nem mindig igazságos – nézete szerint a közigazgatás alsó-közép szintjeiben tehetséges ember nem marad meg sokáig.

²² Horthy Miklós titkos iratai, Sajtó alá rendezte Szinai Miklós és Szűcs László, Kossuth kiadó, Budapest 1965. 276–277.

²³ PAPP, 101.

²⁴ PAPP, 105.

²⁵ Képviselőházi napló, 1939. VIII. kötet. 1940. november 20. – 1940. december 3., december 3.-ai ülésen elhangzott több mint 4 órás miniszterelnöki beszédből való részlet.

²⁶ Tiina Randma-Liiv: New Public Management versus Neo-Weberian State in central and eastern europe, EGPA Trans-European Dialogue, 4., 2008, Tallinn.

IV.4. Bírói hatalom és összeférhetetlenség

Teleki az összeférhetetlenség kérdésében is különleges állásponton volt. Az angol főrendi ház szerepköréhez hasonlatosan kialakítana egy képviselőkkel álló bíróságot, amely az összeférhetetlenség eseteit vizsgálná, azzal a különbséggel, hogy nem járna el az összeférhetetlenségen túli politikai ügyekben. Itt érdemes vizsgálni Teleki ehhez kapcsolódó gondolatait. A tervezet szerint a felsőházban a bíróságok képviselői is szerepet kapnának, ami egyértelmű elfordulás az eredendően Arisztotelészi gondolattól, a hatalmi ágak elválasztásától. A bírói hatalom bekerülne a törvényhozás vérkeringésébe, a törvényhozás pedig a bírói hatalom működésébe. Immáron a hatalmi funkciók elválasztásáról sem beszélhetnénk. A demokráciával ellentétes kép rajzolódhat ki számunkra, ha fentebbieket olvassuk, azonban Teleki többször is kijelentette, hogy „Magyarországon a totalitárius egypártrendszer bevezetése lehetetlen, mert nem fér össze a nemzetünk jellemvonásaival.”²⁷

IV.5. Jogok és kötelességek

„Jogokat adni kötelesség nélkül: helytelen irány”²⁸ – Teleki 1935. április 27.-én elhangzott terjedelmes külpolitikai elemzést és belpolitikai irányvonalat taglaló beszédében többek között a választójog kérdését is érintette. Gondolatainak szellemisége nagyban hasonlítanak a – pontosabban a mai keresztény-nemzeti jogpolitika hasonló Teleki gondolataihoz – magyar Alaptörvény szövegére is.²⁹ Az Alaptörvényünk alapjogokról szóló fejezetének címe is *Szabadság és Felelősség*. Újszerű meglátása az alapjogoknak, ugyanis felelősséget vár el alkotmányunk a jogosultságok mellett. Felelősen kell élnünk a jogainkkal, nem pedig visszaélni azokkal.

Ebben a felszólalásában fejtette ki részletesebben, hogy véget kell vetni a polgári jogviszonyokat szabályozó rengeteg egymástól időben eltérően keletkező és dogmatikailag is egymással sok esetben kollíziót okozó törvények uralmának és egyszerűsítés, továbbá egységesítés szükséges. Összinté már-már dühödt megjegyzése is erről tanúskodik: „egy vastag rendtartást adtak a kezembe, átnézés végett. Ha jól emlékszem, 190 szakasza volt, ami természetesen csak arra jó, – mint minden dolog, amely 190. §-ból áll, csak arra jó – hogy a 190. § ellentmondjon a 70. §-nak, és a 75. ellentmondjon az 5.-nek...”³⁰

Telekiről több újság is leírta a miniszterelnöki székfoglaló beszédében elhangzottak után téves interpretációval, hogy a „megbízhatatlanok” – mint akiket a sorozás alól nem szabad felmenteni – egyenlőek a zsidókkal. Teleki ezt az interpellációra válaszul tisztázta: „ha azt akartam volna mondani, hogy zsidó, akkor ezzel a szóval mondtam volna” – később hozzáteszi: „[S]enkit nem fogunk eleve [...] sem vallása, sem faja, sem nemzetisége miatt megbízhatatlannak kijelenteni. Ezt az államnak semmiféle közege nem teszi, nem fogja tenni, nem szabad tennie.”³¹ Teleki ezekután részletesen kifejti, hogy ki vagy kik jogosultak megállapítani a megbízhatatlanság fennállását vagy fenn nem állását. Községekben a jegyző, a bíró és két képviseleti tag, a városokban a polgármester, a katonai előadó és két képviseleti tag látta el ezt a

²⁷ ABLONCZY, 513.

²⁸ PAPP, 384.

²⁹ Magyarország Alaptörvényének I. cikk (3) bekezdése így szól: „Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” Kijelenthető, hogy az Alaptörvény felelős állampolgári joggyakorlást vár el.

³⁰ PAPP, 385.

³¹ PAPP, 127.

feladatot. Telekinek e mögött nem volt politikai szándéka, már azért sem, mert egy központi kormányzathoz kapcsolódó hivatal felállításával könnyedén befolyása lehetett volna arra, hogy ki számít megbízhatatlannak, ezáltal a „listázást” hatékonyan kézben tarthatta volna, ehelyett viszont helyi szinten maradt e hatáskör gyakorlása.

A gyülekezési jog gyakorlása tekintetében, annak legteljesebb védelmét ígérte, de visszatért a klasszikus konzervatív állásponthez: mindenkor első az államérdek. Az első generációs szabadságjogoknál maradván, Teleki 1920 októberében kijelenti, hogy „a cenzura abszolút rossz!”³² A sajtószabadság híveként ebben az interpellációban mégis a cenzúra – mint szükséges rossz – védelmébe kelt. Úgy értékelte a helyzetet, hogy sem a belpolitika és sem a külpolitika terén nem elég érett a helyzet – vagyis a magyar emberek a tragédiák és válságok közepette –, hogy cenzúra nélkül végezzék az újságírók a munkájukat. Konceptiójában szerepelt az úgynevezett fakultatív cenzúra, amely keretein belül az erre a feladatra létrejött bizottság ajánlásokat tesz az újságíróknak, mit érdemes és mit nem érdemes az újság hasábjain belül megjeleníteni. Ehhez kapcsolódott volna egy ügyészi szerepkör is, amely szerepkör a mai jogfelfogás szerint különösen nem értelmezhető. Az ügyész érvényesíti az állam büntetőjogát, soha semmilyen körülmények között nem érintkezhet a büntetőeljáráson kívül az ügyész az újságírói tevékenységgel. Teleki kormányzása idején a sajtó önjelölt feladata az országgyűlés tudósításáról tovább szűkült. Egyértelműen megtiltották az újságíróknak a kifogásolt és jogsértő tartalmak közlését. 1939 nyarán a házszabályt ismét módosította a Teleki-kormány, eszerint az országos bizottságok üléseire a nem bizottsági tag képviselők sem ülhetek be,³³ ekkor az újságírók bejárása tilalmazott volt az üléseken.

V. Végző

Teleki Pál közjogi koncepciói és ezzel kapcsolatos fontolva haladása mögött ott lehetett az emberi törekénység. Ahogyan Márai írta: „Titokban félt a világtól” – és ez a félelem megjelenhetett a zsidóság jogkorlátozásának támogatása, az államrezon elsődlegességének gondolata és a biztonságra való törekvése mögött. Államtudomány doktoraként nem állt távol tőle a jog, azonban politikusi pályájában nem szerette az aprólékos, szabályozott jogi munkát. Nagy víziókban gondolkodott, nem hitt túlzottan az államgépezet műszereit irányító jogászság szerepében. Ugyanakkor hitt abban, hogy a magyar nemzet ereje nem a pátozsszal felruházott történelmi szerepének megvalósításában, hanem önmaga helyzetének legitimálásában keresendő.

Szakirodalom

Könyvek, monográfiák

1. Ablonczy Balázs: *A miniszterelnök élete és halála*. Budapest: Jaffa Kiadó, 2018.
2. Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest: Osiris Kiadó, 2005.
3. Gyurgyák János – Pótó János (szerk.): *Millenniumi magyar történelem – Politikai gondolkodók*. Budapest: Osiris Kiadó, 2000.
4. Kovrig Béla: *Gróf Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok*. Budapest: Stádium, 1941.
5. Papp Antal: *Gróf Teleki Pál országgyűlési beszédei*. I–II. kötet. Budapest: Studium, 1942.
6. Püski Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*. Debrecen: MTA doktori értekezés, 2016.

³² Nemzetgyűlési napló: A Nemzetgyűlés 114. ülése 1920. évi október hó 14-én, csütörtökön

³³ PÜSKI Levente: *A Horthy-korszak parlamentje*, MTA Doktori Értekezés, Debrecen, 2016, 269.

7. Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország története*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2007.
8. Schweitzer Gábor: *Közjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány*. Budapest: Real MTK – Magyar Tudományos Akadémia, 2014.
9. Szinai Miklós – Szűcs László: *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest: Kossuth Kiadó, 1962.
10. Szarka László – Sallai Gergely – Fedinec Csilla: *Az első bécsi döntés okmánytára*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.
11. Teleki Pál, gróf: *Az igazi tisztviselő*. Gödöllő: Teleki Pál Egyesület, 1994.
12. Tomcsányi Mór: *Magyarország közjoga*. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940.
13. Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege*. Pécs–Budapest: Jelenkor Kiadó, 2012.

Tanulmánykötetben megjelent dolgozat

14. Kocsis Zsolt László: „Gróf Teleki Pál gondolatai a politikáról és egy írott alkotmányról” in: Kocsis Zsolt László (szerk.): *Tanulmányok a magyar politikai gondolkodás történetéből*. Budapest: Asyli Ius Alapítvány, 1994.
15. Ablonczy Balázs: „Teleki Pál – válogatott politikai írások és beszédek” in: Gyurgyák János – Póto János (szerk.): *Millenniumi magyar történelem – Politikai gondolkodók*. Budapest: Osiris Kiadó, 2000.

Parlamenti források és digitális gyűjtemények

16. Országgyűlési Könyvtár digitalizált gyűjteményei:
 - Országgyűlési Naplók
 - Országgyűlési Irományok
17. A Nemzetgyűlés 114. ülése, 1920. október 14.
Nemzetgyűlési napló, 1920. VI. kötet.
18. A Nemzetgyűlés 138. ülése, 1920. december 18.
Nemzetgyűlési napló, 1920. VII. kötet.
19. A Nemzetgyűlés 172. ülése, 1921. április 5.
Nemzetgyűlési napló, 1920. IX. kötet.
20. A Képviselőház 1940. november 20. – december 3. közötti ülései.
Képviselőházi napló, 1939. VIII. kötet.

Illés Dorina¹

Jog és társadalom a sírfeliratok tükrében

Absztrakt

Ezen írás célja, hogy a római jog iránt érdeklődők széleskörű tudást szerezzenek a római társadalom és jog azon szeletéből, amely bemutatja a temetkezéshez fűződő szokásokat és szabályokat a magánjog szempontjából. A téma nem túlságosan kutatott eddig, így a szakirodalmak mellett, a Iustinianusi Codex és a Digesta vizsgálatát vontam be mélyen a kutatásomba. A szakirodalmak a temetkezés társadalmi megjelenését, szokásait tárta fel, a Digestában pedig jogforrások elemzése segített átlátni a jogi körülményeket. Elsőként dióhéjban a temetkezéshez kapcsolódó szokásokat mutatom be, majd ezt követően választ keresek arra a kérdésre, hogy el lehet e adni azt a telket, amelyen már temetkeztek? Úgy gondolom, hogy ez a kutatás – amellet, hogy a római társadalom, közigazgatás és a jog folyamatosan vizsgált – mélyebben segít átlátni a római jog, társadalom és közvetve a közigazgatás kérdéseit. Ezáltal kicsit jobban megismerve az emberiség múltját.

Kulcsszavak: római jog, római temetkezési jog, temetés, római magánjog.

Abstract

The purpose of this article is to provide those interested in Roman law with a broad view of the part of Roman society and law that presents the customs and rules related to burial from the perspective of private law. The topic has not been explored much so far, so in addition to the literature, I have included the Code of Justinian and Digest in depth in my research. The literature revealed the social appearance and customs of burial, and the analysis of legal sources in the Digesta helped to understand the legal circumstances. First, I will show the customs related to burial in a nutshell, and then I will look for an answer to the question of whether it is possible to sell the plot of land on which a person was already buried? I believe that this research - in addition to constantly examining Roman society, administration and law - helps us to understand Roman law, society and indirectly its administrative issues more deeply. Thus, getting to know the past of humanity a little better.

Keywords: Roman law, Roman burial law, burial, Roman private law.

I. Bevezetés

A dolgozat bemutatja a magánjog és a szakrális jog összefonódásának kérdésköreit a temetkezési

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, jogász képzés, IV. évfolyam. BISZK Bűnügyi Műhely. ORCID: 0009-0000-2286-9338.

jog vonatkozásában. Célja rávilágítani, hogy egészen az archaikus kortól milyen jelentős hatása volt a szakrális jognak. Később, a klasszikus kortól szemléltetem a magánjog elválaszthatatlanságát a szakrális jogtól. Mindezt a temetkezéshez fűződő joganyag vonatkozásán mutatom be. A dolgozatom fő kérdése – amely megmutatja az a magánjog és szakrális jog egybeforrását –, hogy el lehet-e adni azt a telket, amelyen már temetkeztek, amely tiszta magánjogi kérdés. Ehhez szorosan hozzátartozik, hogy a telek eladása hogyan befolyásolja a sírhelyet, amely pedig a szakrális jog körébe tartozott, valamint annak cáfolata, hogy nem keletkeztet szolgalmi jogot annak meglátogatása, ha elidegenítésre került a telek. A dolgozat bemutatja a szakrális jog létezését, vagyis: hogyan nyert érvényesülést a magánjogon belül.

Már a klasszikus korban kitűnik, hogy a magánjog részét a polgári vitákon túl a sír és a temetési viszonyok tették ki.² E mondat révén bizonyára felmerül a kérdés, hogy hogyan lehet az, hogy az ókori Rómában a temetkezési viták ilyen nagy számban jelen voltak, valamint, hogyan fonódik össze ilyen mértékben a magánjoggal. A dolog esszenciája, amely a dolgozat egészére hatással lesz, hogy a rómaiak nem kizárólagosan köztemetőkhöz temetkeztek, hanem saját telkük egy részén is eltemethették a hozzátartozóikat.

Numa volt az, akinek tulajdonítjuk azon szabályokat a temetkezéseket illetően, mint a temetési máglyát borral megöntözni tilos, vagy a villámcsapás által meghalt embert tilos volt ugyanazon temetési rituálén keresztül eltemetni.³ Ezek tisztán a szakrális jogot fedték le. Dolgozatom – a magánjogi elemek mellett – tartalmazni fog ilyen jellegű szakrális szabályokat is.

A római temetkezési jog nem pusztán forrásokból, hanem különböző sírfeliratokból is megismerhető. A kutatásomban nagy figyelmet szentelek a sírfeliratok megismeréséhez, amely szintén magánjogi kérdéseket tár fel. A sírfeliratok a sír minőségét, a temetkezési jog megállapítását – kit temethetnek el a sírban és ki által – is feltárja.⁴ Van olyan elmélet a jogtudósok egy részének álláspontja alapján, hogy a sírfeliratok nem is alkotják a temetkezés rendjét, pusztán a mögöttes jogügyletek tükröi, azaz a sír rendjének és a hozzá kapcsolódó temetkezési jogoknak a megállapítására szolgált.⁵

II. Római temetkezési szokások

II.1. Bevezetés

Rómában nagyfokú figyelmet szenteltek a temetkezési hagyományoknak. A holttestet alapos körültekintéssel tisztították, s különböző szertartásokon kellett végig haladnia ahhoz, hogy végső nyugalomra helyezték. Így csak kevés esetben folyamodtak égetéshez. *Numa* a vallásos szertartások művelője nem akart magának hamvasztásos temetést, így azt rendelte el, hogy könyveivel együtt testét a Janiculumon temessék el.⁶

A halott ember szemét szimbolikusan lecsukták, majd ezzel elkezdődött a halotti rituálé. A szem lecsukását mindig a legközelebbi rokon végezte. Ezt követően az asszonyok a holttestet a földre terítve mosták meg meleg vízzel, ezután átadták a *polinctoroknak*.⁷ A bekenők bizonyos

² ROBINSON, Olivia: „The roman law on burials and burial grounds” *Irish Jurist* 1975/1. 175–176.

³ Lásd uo.

⁴ BABUSIAUX, Ulrike: „III. Dis Manibus.” ZRG 141/1. 61.

⁵ Lásd uo.

⁶ KUBINYI Ágoston: *Szekszárdi régiségek*. Pest: Herz. 1857, 6.

⁷ Bekenők.

só, szurok, olaj, bor, salétrom, méz és viaszból állították össze a halott bekenéséhez szükséges kenőcsöket. A holtakat a fórumról a temetkezési helyig díszes kíséretben vitték. Az előkelő származású holtakat megillette az a szokás, hogy gyakran éjszakánként is kísérték az utcákon.⁸ Ehhez hozzátartoztak a síró nők, gyászoló rokonok és a *tubatores*.⁹ A temetéshez tartozó szokások nemcsak a temetés idejéig tartottak, jellemzően utána is még fenn álltak. Leginkább kötelezettségekben valósult meg a temetés utáni gondozás. Az örökösöknek erkölcsi és szakrális kötelezettségét képezte a halott emlékének ápolása, valamint a sírhely gondozása. A sírhely gondozása magába foglalta azt, hogy évente néhány alkalommal kellett áldozatokat bemutatniuk a halott születése napján.¹⁰

A fórumról a halottat máglyára vagy a temetkezési helyre vihették. Összesen két temetkezési hely volt, ahova a rómaiak az ókorban temetkezhetek, ezen túl kenotáfiumot állítottak. A legáltalánosabb temetkezési hely a köztemető – azonban elmondható, hogy a klasszikus korban mégis kevés köztemetőt lehetett fellelni, az sokszor távol volt a hozzátartozók lakhelyétől.¹¹ Ezért sokan kényszerültek saját telkükre temetkezni. Köztemetőbe általánosságban a földnélküliek temetkeztek, akkor is, ha az jóval messzebb volt az eltemetők lakhelyétől. Akik rendelkeztek földdel azok a saját telkük egy részén temetkeztek. Remek példa erre *Verginius Rufus* temetése. Ő utolsó éveit visszavonulva élte, Alsium melletti birtokán. Végrendeletében azt kérte, hogy ott temessék el testét. Az akarata szerint meg is valósult. Verginius Kr.u. 97-ben hunyt el. Temetésén, nagyságát elismerve, Tacitus mondta a gyászbeszédet.¹²

A katonák, akik vérüket ontották a hazáért a Mars-téren külön kenotáfiumot kaptak, úgy mint Drusus, Marcellus és Pompeius is. Rómában a XII táblás törvények alapján halott embert sem eltemetni, sem hamvasztani nem lehetett a városon belül.¹³ Kiemelendő, hogy a Mars-tér csak Augustus idején tartozott a városhoz.¹⁴

A máglya az előkelőknél gúla alakú volt. Négy szintből állt, s ezeket különböző módon töltötték meg. Az elsőt szalmával, a középsőket virágokkal, ruhadarabokkal, fegyverekkel, koszorúkkal ékesítették, végül az utolsó emeletre gallyakat tettek. A kellemetlen szag elfojtására tömjént, fűszerillatokat szórtak.¹⁵

Egyáltalán nem volt ritkaság, hogy egész családokat temettek el ugyanazon sírhelyben. Az óriási nemzedékes ugrások miatt jellemzőbb, hogy szülők és gyermekeik fekszenek egy sír alatt. A császárság idején családi sírok alatt örökösöket értettek. Hiszen az említett családi sírhoz való jog nem illette meg azokat a hozzátartozókat, akik nem voltak örökösök.¹⁶ A család és a sírhely szentsége és oltalma kiemelkedően fontos volt a rómaiaknak, így a tágan értelmezhető hozzátartozó túl nagy kört írt le, ezért leszűkítették a családi sírhoz való jogot, csak az örökösökre.

A sírhely védelme nagyon törekeny volt. Csak megfelelő személyeket lehetett oda temetni, ám a dísztárgyak tekintetében nem volt túlzóan érzékeny a sírhely védelme, hiszen szinte bár-

⁸ KUBINYI, 1857, 6–7.

⁹ Fúvós zenészek.

¹⁰ JAKAB Éva: Ius et religio: „Popilius Heracla sírfelirata és az ókori ember vágyódása a halhatatlanságra” *FORVM Acta Juridica et Politica* XIV/1. 2.

¹¹ Rafael TAUBENSCHLAG: *VII. Miscellen aus dem römischen Grabrecht*. Weimar: Böhlau Verlag kiadó. 1917, 249.

¹² JAKAB, XIV/1. 1.

¹³ „*Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito*”.

¹⁴ PLATNER, Samuel – ASHBY, Thomas: „A Topographical Dictionary of Ancient Rome In: The American Historical Review” *Oxford University Press*, 35/2. <https://www.jstor.org/stable/1837445>.

¹⁵ KUBINYI, 1857. 9–10.

¹⁶ Iustiniani Codex 3, 44, 8.

milyen dísz tárgyat rá lehetett helyezni a sírra. Ez szabad lehetőség volt, bár előfordulhattak tiltott dolgok, amelyet ennek értelmében tilos volt elhelyezni a sírköveken. Tiltott dolgoknak számított bármiféle olyan jelkép, amely az isteneket bírálta vagy gúnyolta.¹⁷

II.2. A gyászolás ideje

A gyászolás idejére nézve kiemelendő személy volt a már említett Numa Pompilius, Róma második királya. Numa irányt adott arra nézve, hogy mennyi a kötelezően elvárando gyászig, amely szorosan kötődött a jogokhoz és kötelességekhez.¹⁸

A gyász időtartamát főszabály szerint Numa a leélt életévek száma alapján, hónapokban határozta meg. Hároméves kor alatti gyermek halálát nem kellett meggyászolni. A háromévnél idősebbek halálát viszont kötelezően gyászolni kellett. Minden év után egy hónappal növekedett a gyászig, de csak a tizedik évéig. A tizedik életév után egységesítette Numa a gyászigot tíz hónapban. Az elhunyt férj feleségét is ugyanennyi ideig tartották özvegynek. Tilos volt a férj halálát követő tíz hónapon belül házasodnia az özvegyeknek. Az előírások alapján ilyen esetben vemhes tehenet kellett áldoznia a nőknek.¹⁹ Az áldozásokat, főképpen a halotti áldozásokat február hónapra tették. A februárt a megtisztulás hónapjának tartották a Rómaiak.²⁰ Ha az akkori szabályok engedték volna az özvegynőnek a gyász ideje alatti házasodást, és az idő múlásával kiderült volna, hogy a nő gyermeket vár, bizonyára megzavarta volna az öröklési rendet. E kétség kizárására megfelelőnek tartották a tízhónapnyi gyászigszakot. További célja az időkorlátnak, a kegyeleti tekintet az elhunyttal szemben. Még akkor is be kellett tartania a nőknek a gyászigot, ha a férj a gyászra érdektelenné vált.²¹ Az olyan nőt, aki nem tartotta be a gyászigot, bizonyos állatok áldozása mellett becstelenné tartották.²² Ez az úgynevezett *infamia*.²³ Az *infamia* a becstelenség állapotát jelentette, amelyet az összes római polgár el akart kerülni, ám kiemelendő, hogy a férfiaknak nagyobb veszteséget okozhatott, ilyen volt a politikai jogok elvesztése.

A férfiaknak tulajdonított nagyobb veszteség abban fejeződött ki, hogy a nőknek korlátozott volt a jogképességük. A nők csak magánjog terén lehettek jogok és kötelezettségek alanyai, közjogi téren nem volt erre mód.²⁴

III. Sírfeliratok jogi aspektusból

3.1. Bevezetés

Már a sírfeliratokon megállapítható volt a sírhely eladásának tilalma. A sírfeliratokat különösképpen a későcsászárságkorában lehetett fellelni.²⁵ A sírfeliratokból jól kivehető volt a jogi funkciója. Ugyanis valamennyi sírfelirat tiltásokat állított fel, és annak megszegése büntetéseket

¹⁷ Iustiniani Codex 3, 44, 7.

¹⁸ PLUTARKHOSZ (ford. MÁTHÉ Elek): *Párhuzamos életrajzok I. kötet*. Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1978. 100-110.

¹⁹ Lásd uo.

²⁰ Lásd uo.

²¹ SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Parerga; Vegyes jogi dolgozatok*. Budapest: Athenaeum Kiadó. 1912, 87.

²² BREZNAY Béla (szerk.): *Religio*. Budapest: Nagy Sándor Könyvnyomdájából. 1901, 196.

²³ Becstelenség állapotát jelentette, amelynek jogi következménye is megjelenhetett.

²⁴ FÖLDI András - HAMZA Gábor: *Római jog története és institúciói*. Budapest: Novissima Kiadó. 2021, 126-127.

²⁵ KASER, Max: *Zum römischen Grabrecht*. Weimar: Böhlau Verlag Kiadó. 1978, 15-17.

vont maga után. A legtöbb sírfelirat szabályozta azt, hogy kik temetkezhetek oda és kik nem. Ezenfelül sírfeliratokat, mint napjainkban, mindig névvel látták el a beazonosítás és az eltemetett személyek emlékének megőrzése miatt.

Rendszeresen előforduló felirat a sírokon a „*Dii Manes*” kifejezés. Jellemzően személyek nevei előtt jelent meg, de előfordulhatott olyan sírkő, amelynek a végén jelölték meg, s a holtakat ennek képében szentelték fel.²⁶ Ezáltal vált a sírhely szent helyé. Továbbá ennek túlvilági gondolatai voltak, ezen módon a halottakat befogadták a túlvilági körbe, és lezárták őket az emberforgalom elől.²⁷ Emellett a sírfeliratok tartalmaztak tájékoztatásokat a sírhely megszerzéséről, esetenként térbeli határok pontos megadásával látták el. Valamint rengeteg tilalmat is rögzítettek a sírfeliratokon. Ezen tilalmak szóltak arról, hogy kiket lehetett a kijelölt helyen eltemetni és kiket nem. E tekintetben a praetor az *actio sepulchri violato* elnevezésű keresettel védelmezte a sírt.²⁸

Szükséges kitérni a családi és örökös sírokra is. Bár a császárság korában hozzátartozónak az örökösöket ismerték el, tehát akik jogosultak voltak a temetésre. Ez nem mindig volt így, hiszen a családi sír nem volt azonos az örökös sírral. Különbséget kell tenni a *Sepulchra familiaria* és a *sepulchra hereditaria* elnevezésű sírhely között. Előbbi olyan sír, amelyet annak alapítója saját maga és családja számára készült, míg utóbbit az alapító saját magának és örököseinek szánt. Ulpianus kiegészíti az örökletes sírok vonatkozásában, hogy azokat a sírokat foglalja magába, amelyeket a *pater familias* örökléssel szerzett. Gaius álláspontja szerint pedig az a sír, amelyet az örökhagyó élete során magának és örököseinek alapított. Az örökösökhöz tartozott minden jogutód, azaz a törvényes és végrendeleti jogutód is. Az alapító minden leszármazottjára vonatkozott, még azokra is, akik megtagadták az örökséget. Azonban, ha az örökhagyó – aki egybeesett a sírhely alapító személyével – kizárta valamelyik leendő örökösét az örökségből, az nem temetkezhetett a sírhelyben.²⁹

Család alatt a rómaiak azt értették, aki egy hatalom, egy nemzetség alá tartozik, akiket a közös élő vagy elhunyt családfő kötött össze. Elkülönítjük azt, aki a törvény alapján lett családtag, mint az, akit örökbe fogadtak, valamint, aki a természet erejénél fogva vált a családtagjává.³⁰

III.2. A sírfeliratok felépítése

A sírfeliraton mindig a név, családi sír esetében pedig a nevek szerepeltek legfelül. A nevet megelőzhette, de nem volt szükségszerű az említett „*Dii Manes*” vagy ugyanazon jelentéssel „*Dis Manibus*” felirat, amely egyfajta áldozást jelentett, valamint jogi jelentősége is volt. Az ismertett feliratot a következőképpen lehetett rövidíteni a nevek előtt, *D.M.*.

A név, nevek után meghatározták a sírfeliraton azt, hogy a későbbiekben kik jogosultak oda temetkezni. Ennek szintén nagy jelentősége volt, hiszen ha valakit mégsem temettek oda, nem vált szent helyé. Magánjogi szempontból kedvező volt, de ha nem temettek oda senkit és megjelent a „*Dii Manes*” felirat, majd a temetkezési helyet így adták el, szintén jogvitát eredményezett.

²⁶ Magyar Nemzeti Múzeum-Lapidárium látogatása során kutatott római sírkövek vizsgálata alapján 192. tábla Aur (elius) Valens kovaskatona sírköve Kr. u. 4. század (Látogatás dátuma: 2024. október 22.).

²⁷ BABUSIAUX, ZRG 141/1. 61–62.

²⁸ KASER, 1978. 22–23.

²⁹ BABUSIAUX, 141/1. 105–106.

³⁰ Lásd uo.

nyezett. Ugyanis az említett szent felirattal is szent helyé válhatott a temetkezési hely függetlenül attól, hogy temetkeztek-e benne vagy sem. Jellemzően a hozzátartozók voltak a jogosultak a temetésre, de nem kizárólagosan, hiszen előfordult, hogy a felszabadítottat jelölte meg a sírhely alapítója, mint a temetésre jogosult.³¹ Viszont csak akkor lehet a felszabadítottat az adott helyre eltemetni, ha egyben örökösnek nevezte meg az elhunyt.³² Tehát pusztán, ha a síralapító magának és felszabadítottjának építette a sírt, nem jelenti azt, hogy a felszabadított oda temetkezhet, csak ha örökösi minőségben is szerepelt.³³ Valószínűsíthető, hogy nem voltak gyermekei az ilyen vonású síremlék alapítónak, vagyis, akik a család nevét tovább vitték volna. Azzal, hogy a felszabadítottat jelölte meg jogosultnak az illető, tovább fennmaradhatott a családnév. Ugyanis a felszabadított mindig *patronusa*³⁴ nevét viselte.³⁵ Ennek értelmében, ha ilyen szándéka volt valakinek, kénytelen volt felszabadítottját is temetésre jogosultnak tenni. De meg is tilthatta a síralapító a sírtábla eladását, hiszen maga a sírtábla, amíg nem temetkeztek alá, vagy nem szerepelt rajta a „*Dii Manes*” felirat, addig rendelkezni is lehetett vele.

Kérhette az említett eset vonatkozásában, vagyis amikor nem került rá a szóban forgó szent felirat, és még nem temetkeztek benne, hogy amennyiben nem maradt már jogosult a sírtábla szerinti temetésre, akkor az szálljon a városra. Ám ha valaki a felszabadítottjára bízta a síremléket, akkor vitás lehetett az a kérdéskör, hogy amíg nem száll át a tulajdonjog a városra, amennyiben kihalt a család a felszabadítottakkal együtt, akkor addig kié a tulajdonjog a síremlék felett? Hiszen a felszabadítottnak nem lehet rajta tulajdonjoga csak használati joga.³⁶ Ezzel eladhatatlanná vált addig, amíg élt az utolsó felszabadított. De mivel a felszabadított viselte *patronusa* nevét, így amennyiben az elhunytak a célja csakis a név fennmaradására terjedt ki, addig a vitás kérdésnek a felmerülése oka fogott.

Örökletes sírok esetében meghatározta a síralapítója, hogy maga részére valamint, örökös részére alapította-e. Példaképpen így nézett ki egy sírfelirat: *Annia Festa /fecit sibi et /coniugi carissimo et /quos in testamento / heredes nominavero.*³⁷

Meghatározza, hogy magának készítette és „*fecit sibi et*”, szeretett házastársának és „*coniugi carissimo et*”, akit végrendeletében „*quos in testamento*”, örökösnek fog megnevezni „*heredes nominavero*”. Ez alapján, azt fogalmazta meg az alapító, hogy Festa Annia sírja ne csak az alapítóé és elhunyt házastársé legyen, hanem a végrendeletében később megnevezett örökösöké is.³⁸

A következőkben egy olyan sírfeliratot ismertetek, amely egy rabszolgáról szól. A családi sírokhoz sorolandó.

*TICLAVDIVS / AVGLAESIVS/AMEMORIA / ACCENSIVSET / PROCVRATORAEDIVM/ SACRARVM·LOCORVMQ·PVBLICORVM.*³⁹

A sírfeliraton szerepel, hogy Ti(berius) Claudius / Aug(usti) I(ibertus) Aesius / a memoria

³¹ BRUNS, Carl Georg: *Fontes iuris romani antiqui*. Toronto: Tubingae. 1909, 377.

³² WATSON, Alan: „The Digest of Justinian” *University of Pennsylvania Press*. 1998, 349–350. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt3fhn70>.

³³ BABUSIAUX, 141/1. 106–107.

³⁴ A felszabadított.

³⁵ BENEDEK Ferenc – PÓKECZ-KOVÁCS Attila: *Római Magánjog*. Budapest: Ludovika kiadó. 2021, 121.

³⁶ BRUNS, 1909. 377.

³⁷ BABUSIAUX, 141/1. 112.

³⁸ BABUSIAUX, 141/1. 112.

³⁹ KOLB, Anne – FUGMAN, Joachim: *Tod in Rom: Grabinschriften als Spiegel römischen Lebens*. Mainz: Philipp von Zabern. 2008, 97–98.

/ accensus et / procurator aedium / sacrarorum locorumq(ue) publicorum.⁴⁰

Valószínűleg egy nagyobb sírkomplexum darabja lehetett a sírkő, amely megjelölte a temetkezési helyet. Tiberius Claudius szabadosaként azonosítható Aesius. Aesius név a görög *aisios*, azaz szerencsés szóból eredhetett. Feltehetően a Római Birodalom keleti részéről származhatott.⁴¹ A kutatók rabszolgaként azonosították Aesius-t, ráadásul a császári háztartás rabszolgájaként. Olyan feladatokat is rábízhattak, amely nemcsak a császári háztartást szolgálta, hanem a császári igazgatást is a császár parancsai alapján, mint a közigazgatási feladatok erre utal a „*memoria*” szó is a sírfeliartón.⁴²

III.3. *Locus religiosus*

Amint eltemettek valakit egy bizonyos területen, akkor az a hely vallásos helyé vált. Az pedig forgalomképtelenséget eredményezett. Ahhoz, hogy a telek a temetkezési helyet illetően szent helyé váljon, négy követelményre volt szükség. A telek tulajdonosának egy holttesttel kellett rendelkeznie, valamint a felelőssége volt a temetkezés biztosítása. Továbbá a halottat a telek határain belül kellett eltemetnie.⁴³ Ennek értelmében szükséges volt, hogy a teleknek tulajdonosa legyen, és ő (1) temesse el a holttestet (2), a holttest pedig hozzátartozója (3), végezetül a telken kellett eltemetnie (4). Ezzel a négy módszerrel válik szent helyé a temetkezési hely a telken, önmagában egy temetkezési hely halott nélkül nem válhat azzá, kivétel a „*Dii Manes*” felirattal.

A nehézség az első feltétel kapcsán akkor keletkezhetett, ha a telek közös tulajdonban volt valamennyi személlyel. Ugyanis a tulajdonosoknak egyet kellett érteniük abban, hogy valakit a telken temetnek el. Senki nem hozhatott idegen holtat a közös tulajdonba a többiek beleegyezése nélkül. A többiek beleegyezése csak akkor nem volt szükséges, ha a tulajdonosok közül temettek el valakit a közös tulajdonú telken. Fontos, hogy csak akkor élhettek ezzel a lehetőséggel, ha nem volt más temetkezési hely, amely köztemetőként működött a környéken.

Nemcsak akkor merült fel nehézség, ha közös tulajdonban volt az ingatlan, hanem az is külön bonyodalomra adott okot, ha haszonélvezettel terhelt az ingatlan. A tulajdonos nem dönthetett saját maga arról, hogy szent helyé tegye a területet, hiszen ennek korlátja volt a haszonélvezet vége. Mindig a haszonélvező hozzájárulása volt szükséges ahhoz, hogy eltemethessenek valakit az adott ingatlan területén.⁴⁴ Ez a rendelkezés minden bizonnyal a személyes szolgálat intézményét védte. Ezen esetben is elismerést nyert, hogy a tulajdonos csak akkor kérte a beleegyezését a haszonélvezőnek, ha nem volt közösségi temető. A haszonélvezőnek pedig akkor volt szükséges hozzájárulnia a temetéshez – de sosem volt kötelező –, ha nem voltak a közösségi temetők a közelben. Jellemzően a klasszikus korban voltak hiányok a közösségi temetőkkel illetően.⁴⁵ Ez a másik irányba is ugyanígy volt, hiszen aki szolgált a telken, ennek értelmében a használó és a haszonélvező is temetkezhetett nem saját telken, azonban csak a tulajdonos hozzájárulásával. Ez kivételt képezett az alól, hogy ténylegesen csak a tulajdonos temetkezhetett saját telkén. Kiterjesztő módon értelmezhető ez, hiszen főszabályként kizárólagosan a tulajdonos temetkezhetett saját telkén, de a haszonélvezet esetében maga a haszonélvező is.

⁴⁰ Lásd uo.

⁴¹ Lásd uo.

⁴² KOLB – FUGMAN, 2008.

⁴³ TAUBENSCHLAG, 1917. 245.

⁴⁴ TAUBENSCHLAG, 1917. 245

⁴⁵ TAUBENSCHLAG, 1917. 249–250.

A haszonélvező önmagában nem dönthetett a temetkezési szándékáról így végezetül elmondható, hogy mégiscsak a tulajdonos temetkezhett közvetlenül saját telkén. Így ilyen értelemben mégsem tűnik ellentmondásosnak, hiszen a tulajdonos nélkül ugyanúgy nem lehetett elvégezni érvényesen a temetkezést. A tulajdonos engedélye tette vallásossá a telek. ⁴⁶ Ugyanis ha nem járult hozzá a tulajdonos a tulajdonát képező telken való temetéshez, akkor az illető jogtalanul temetkezett. Ez azt a következményt vonta volna maga után, hogy eltávolíthatták a holttestet a földből.

III.4. Az ingatlan idegenkézbe adása

Két ellentétes álláspont jelenik meg a sírhely eladásával kapcsolatban. A felirat szükségszerűen megelőzi a temetést. A rómaiak a halál előtt hosszú idővel, akár évtizedekkel hamarabb, készítették el a sírfeliratot, főleg, ha családi sírról volt szó. Abban az esetben, ha a felírt személyt halála után valamilyen okból nem abba a sírhelybe temették el, amely ki volt jelölve számára, akkor nem válik szent helyé a temetkezési hely, ugyanis a holttest adta a lényegét a szent helyeknek. A magánjogban ennek tekintetében változatlan marad, és eladható az a sírfelirat és a temetkezésre szánt hely. Hiszen csak akkor vált volna szent helyé, ha a megfelelő módon oda temetik az elhunytat, önmagában a sírfelirat nem jelent szent helyet. Tehát szemben áll az olyan sírral, ahova temetkeztek már. Kivételt képez, ha kenotáfiumot állítottak, ugyanis az már vallásos eredetűnek számított, hiába nem volt alatta senki sem. ⁴⁷ Ám ezzel együtt ellentétes álláspont is felmerült a források szerint. Ez alapján a későbbiekben, ha már felállították a sírfeliratot, és megjelent a felíraton a „*Dii Manes*” megnevezés függetlenül attól, hogy temetkeztek-e benne vagy sem, nem vonható ki a temetkezési törvény alól. Ennek értelmében nem temetkezhettek benne. Így létrejött a sír kötődése a „*Dii Manes*”-hez, ámbár azzal vált befejezetté, ha a halottat eltemették benne.

Kétlépcsős jogi aktus jött létre a temetkezés vonatkozásában, amely által a sírfelirat felállításával nyílt meg az első lépés, majd a másodikkal pedig a temetés. Ennek értelmében a sírfelirattal elindították a szent helyé válás folyamatát.

A „*Dii Manes*” felirat alkalmazása a magánjoggal már önmagában sem volt összeegyeztethető, függetlenül attól, hogy a sírhelyben ténylegesen nyugodott-e halott. Ha nem bízták a sírt a halottak isteneihez a szóban forgó felirat által, akkor minden további nélkül magánjog megszűnésében maradt, tehát eladható volt. ⁴⁸ A felirat pedig visszavonhatatlan, mert feltételezi, hogy a temetést véglegesnek szánták. ⁴⁹ Azonban az ingatlannak, amelyen található a sírhely, lehetséges volt az elidegenítése. Mindig rögzíteni kellett a szerződés záradékában azt a földrészt, amelyen a sírhely megtalálható volt; ha ez elmaradt, akkor nem volt eladható az egész terület sem. Annak megvásárlása érvénytelen volt. Ez már a klasszikus korban vitás helyzeteket szült. Később a klasszikus kor végén rögzítették, hogy a fent említett záradék csak akkor lehetett érvényes, ha a sírhelyek nem öleltek fel túl nagy részt a telken, és csak az ingatlan kis részét tették ki. Az eladó mindig fenntarhatta a temetkezési jogból fakadóan a sírhely hozzáférésehez való jogosultságát. ⁵⁰ A hozzáférést a tulajdonosoknak ennek értelmében megtiltani nem lehetett.

Tilalomként jelent meg az eladáson kívül, ha valaki mást temettek el oda, ahova az a har-

⁴⁶ Lásd uo.

⁴⁷ KASER, 1978. 30–32.

⁴⁸ KASER, 1978. 30–37.

⁴⁹ Lásd uo.

⁵⁰ KASER, 1978. 30–37.

madik személy nem lenne jogosult. Ez különösen fontos volt a családi síroknál. Ekkor eltávolítható volt az a holttest, hiszen jogosulatlanul temetkeztek benne.⁵¹

A harmadik fő tilalom – az eladás és a jogosulatlan temetés mellett – a sír megsértése vagy megrongálása. Amennyiben megfogalmazták a tilalmat, büntetést nem csatolhattak hozzá, hiszen ez nem magánjogi, hanem közjogi kategória. Nem jelent meg a vérbosszú, azaz, hogy a család vagy hozzátartozó hajtsa végre a saját maga által meghatározott büntetést. Tilalmak hasonlóságát figyelembe véve voltak ismétlődő büntetések. Az adott tilalom megsértése esetén az állam hajthatta végre a büntetéseket az általános kereset után, az *actio sepulchri violati* által.⁵² Sok esetben még pénzbírsággal volt fenyegetve ezen tilalmak megsértése. Bár a sérelmet, mint büntetendő cselekményt, már a XII táblás törvény is említi, bár mint a fizikai sérelmet.⁵³ Ebben az értelemben, ha valaki a sírhelyet rongálta vagy bántotta, nem értelmezhető sérelemként, mert semmiképpen sem okozott fizikai fájdalmat az élők körében, így pontosan erre a *praetor* előtt bűnvádi úton nem hivatkozhatott a lelki sérelmet szenvedő személy. Magánjogi kereset útján is kétséges volt, hogy erre mint sérelem hivatkozhatott-e, és ennek függvényében kártérítést követelhetett-e az a személy, akinek megsértették azt a sírhelyet, ahol hozzátartozója nyugodott. Mivel szent helyé vált a temetkezési hely azzal, hogy temetkeztek oda, vagy a feliraton megemlézték a „*Dii Manes*” megnevezést, így magánjogi úton kártérítést sem lehet ilyen jogcímmel igényelni. Az más kérdés, hogyha az említett feltételek hiányában sértették volna meg a sírkövet. Minden bizonnyal lehetett volna e megsértés per tárgya az előbbiek értelmében.

III.5. A sírhely megközelítése a már elidegenített telken

A síremlék szentségét a rómaiak oltalmazták. Ennek értelmében nem volt olyan helyzet, amikor a hozzátartozó ne tudta volna meglátogatni a sírkövet. Még akkor sem lehetett törvények alapján ezt megtiltani, amikor a síremlék területe másnak a tulajdonába került. Más tulajdonába könnyedén kerülhetett az a terület, hiszen az említettek alapján nemcsak köztemetőekben temetkeztek, hanem sokan saját telkük végébe, valamint a tulajdonosok jogosultak voltak saját telkükön temetkezni. Még a nem tulajdonos is, a tulajdonos előzetes vagy utólagos hozzájárulásával. Tulajdonközösség esetén pedig mindenkinek a hozzájárulása szükséges volt a telken való temetés engedélyezéséhez. Valamint a korábban említettek alapján haszonélvező is élhetett ilyen joggal, ám ha a tulajdonos akart saját telkén temetkezni, amelyen személyes szolgálat állt fenn haszonélvező személyében, a tulajdonosnak kellett a haszonélvező hozzájárulását megszereznie.⁵⁴ A temetés saját telken tulajdonjogtól vagy annak hozzájárulásától függött. Ez a cselekmény pedig valószínűsíthető volt, hogy egy szabályozandó jogi helyzetet állít fel.

Ezt követően nem szabályozták kellőképpen azt, hogy ha más tulajdonába került az a telek, amelyen egykor temetkeztek, akkor is joga legyen a hozzátartozónak látogatnia. Hiszen ennek feltétele volt, hogy az eladásnál elő kellett írniuk a feleknek a ki- és bejárati lehetőséget a telek területére. Tehát szerződést köthettek, és – kiemelem – nem a temetkezési helyről köthették a szerződést, csak az ahhoz vezető útról. Arról, hogy használatba vehette az a személy a telket azáltal, hogy átjárt rajta és időt töltött a sírhelynél. A temetkezési helyről kizárt volt a szerződéskötés lehetősége a szent helyé válás végett. Ha a feleknek erre csak lehetőségük volt, akkor ez

⁵¹ Lásd uo.

⁵² KASER, 1978. 22-23.

⁵³ Ifj. MÉSZÖLY Gedeon (ford.): *Justinianus Institutiói*. Budapest: Egyetemi Könyvkereskedés. 1939, 186–188.

⁵⁴ KASER, 1978. 35–36.

nem lehetett kógens szabály, ennek tekintetében a felek akaratán múlt a szabályozás és a törvények annyit határoztak meg, hogy ezt elő lehetett írni, s ebből nem eredményez érvénytelenség.⁵⁵ De nem volt szükségképpen kikötés, így elmulasztható volt.

Ebből következik a kérdés: ahhoz, hogy megközelítse a sírhelyet, szerződésen kívül lehetett-e valamilyen jogcíme az előző tulajdonosnak, ha a szerződés megkötését elmulasztották.

Egy olyan jogi helyzetnél, amelynél egy másik telekhez való bejárás, átjárás lehetősége állt fenn, a szolgalmi jog alapítása felvetődhetett. Ezt hamar el is lehet vetni, hiszen kizárt, hogy szolgalmi jogot lehessen alapítani ez esetben, tehát ha egy harmadik személy be és ki akar járni a telken a sírhely meglátogatásának vonatkozásában. Álláspontom szerint nem túlzás kijelenteni azt sem, hogy fogalmilag kizárt a szolgalmi jog alapítása a temetkezések viszonyaiban. A földmagántulajdon kialakulása miatt nem lehetett hozzáférni azokhoz a természetforrásokhoz, amely szükséges a föld megműveléséhez, valamint a haszonállatok életben tartásához. Ez szükségképpen magával hozta, hogy bizonyos esetekben igénybe vehesse az uralkodó telek tulajdonosa a szomszédos telket. Megkülönböztetjük a telki szolgalmakat és a személyes szolgalmakat.⁵⁶ A fő szabály a telki szolgalmnál, hogy földrajzilag szorosan kapcsolódjon egymáshoz az uralkodó telek és a szolgáló telek, valamint a telek állandó és gazdasági szükségleteinek kielégítésére szolgáljon. Megjelent idővel a felosztás a telki szolgalmakat illetően. Ilyen felosztás a mezei telki szolgalmak, valamint a városi telki szolgalmak.⁵⁷ Ha pedig a római idegendetlogbeli jogok a gazdasági érdeket határozta meg mint a telki szolgalmak esszenciája, meg kell vizsgálni, hogy felmerülhet-e az, hogy van-e gazdasági haszna a sírköveknek. Első körben megállapításra kerül általam, hogy van gazdasági haszna, hiszen eladásra is szánhatták volna, azonban a *volna* szón van a hangsúly. Amint eltemetnek benne valakit, máris a szakrális jog alá fog tartozni, így *locus religiosus* lett a sírkő, – korábban kiderült már, hogy ha *locus religiosus*-á válik a sírkő, akkor forgalomképtelenséget is magával hozza – amely nem hozhat gazdasági hasznat. Valamint – legfőképpen a telki szolgalmak körében – a gazdasági hasznat úgy kell értelmezni, hogy valami olyan komoly gazdasági haszonról van szó, amely visszatérő jellegű. Ilyen tipikusan, ha a szomszédos ingatlan a patakot csak a másik telek igénybevitelével tudja használni, amelyen keresztül átviheti a teheneit abból a célból, hogy igyanak a patakból. Ennek gazdasági érdeke az, hogy a tehének haszonállatok, vagyis húruk, szőrük hasznosítható.

Tehát a jogelméleti probléma, hogy a sírkő semmilyen földi életben meghatározható hasznat nem hoz. Így az a személy, aki rákényszerült arra, hogy földjét eladja, nem alapíthat szolgalmat a jövőre nézve saját maga részére.

A személyes szolgalmak esetén sem merülhet fel, hiszen abban az esetben állhat fenn, ha ingó vagy ingatlan vonatkozásában meghatározott személyeknek saját szükségleteinek kielégítésére szolgálnak. Ilyen a haszonélvezet vagy a használat.⁵⁸ A szolgalmak körében a források nem bizonyítják, hogy kiterjesztették volna a szolgalmat a római jogban a lelki harmónia megóvására, azaz hogy a hozzátartozó látogathassa a sírhelyet. Azonban, ha olyan szerződés nem kötött, amely biztosította más telkén a sírhely látogatását, vagy nem állt fenn szolgalmi joga az illetőnek, akkor sem távolíthatja el visszaélészerűen a holttestet az új telektulajdonos, majd ezáltal azzal érvelve, hogy nincsen holttest a telkén, ami által okafogyott lenne a régi tulajdonosnak a lá-

⁵⁵ Iustiniani D. 47, 12, 5.

⁵⁶ FÖLDI – HAMZA, 2021. 358–359.

⁵⁷ BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római Jog*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 1995, 262.

⁵⁸ BOZÓKY Alajos: *A római magánjog tankönyve I.: A tiszta római jog vagyis az institutiók*. Budapest: Heckenast Gustav Kiadó. 1870, 267.

toгатása a sírhelyhez. Hiszen a temetkezési hely *locus religiosus*-á⁵⁹ vált. Az eddigiek értelmében akkor válik a temetkezési hely *locus religiosus*-á, ha megfelelő szertartások mellett egy római polgárt vagy rabszolgát eltemettek benne. A szent helyeket pedig nem lehetett rongálni azzal az indokolással sem, hogy a szent hely saját telken helyezkedik el, ugyanis büntetőjogi következménye volt, de már önmagában a halott eltávolítása is bűncselekménynek számított.

Ezek a tilalmak sokszor a sírfeliraton is szerepeltek, mint harmadik elem. A holttest eltávolítása anélkül, hogy szent helyet sértene és büntető szankciója lett volna, csak egyetlen kivétellel valósulhatott meg: ha olyan helyen temetkeztek, melyen nem állhatott fenn *kviritár* tulajdon⁶⁰ vagy jogosulatlanul temetkeztek, akkor nem válik a föld *locus religiosus*-á. Ennek tükrében követelhető a holttest eltávolítása, azonban kizárólag a *pontifexek* közreműködésével. Minden más esetben bűnös cselekménynek minősült a holttest eltávolítása vagy zargatása.

Az említett eseteken kívül, a jogszerű temetkezés esetén, a sírhely feletti tulajdon megszűnik. Innentől fontos, hogy a sírhely nem lehetett vagyoni jog tárgya, ennek értelmében nem lehetett róla szerződést kötni, csak az említett szigorú kereten belül a sírhely látogatására nézve.

Azonban a sírhelyen mégis két sajátos magánjog keletkezett, és ezek egyike a megoldás arra, ha valakik nem kötöttek szerződést a sírhely megközelítésére más telkén. A *ius inferendi* és a *ius sepulchri*. A *ius inferendi* az alapító családtagjainak vagy örököseinek temetkezési joga, míg a *ius sepulchri* a sírhely látogatásának, őrzésének, valamint a kultikus szertartások elvégzésének a joga. A *ius sepulchri* ad választ arra, hogyan közelíthető meg a síremlék, amely alapján gyakorolhatják jogukat a hozzátartozók, ha a szerződés kötése óta már sok idő telt el. Ezzel nem azt fejezem ki, hogy a szerződés valamennyi idő után már nem érvényes, hanem sokkal inkább a feledés és a bizonyítás lehetőségének kockázatát az ókorban. Valamint amikor a sírhely nem közelíthető meg közútról, a *ius sepulchri* alanyának átjárási joga volt a telken, amely nem kifejezetten szolgalmi jogcím.⁶¹ Ennek fényében a *ius sepulchri* olyan jog, amely csak a halott vonatkozásában állhatott fenn a hozzátartozója számára. Holt ember nélkül nincs relevanciája e jognak.⁶²

IV. Záró gondolatok

Ma már a világ legtöbb helyén kevesebb figyelmet fordítanak a szakrális jellegű tevékenységekre, de az ókori Római Birodalomban ennek óriási jelentősége volt. A rituáléknak, szertartásoknak meghatározott módon kellett történnie, de ennek inkább szokásjogi elemei voltak.

A holt ember eltemetési helyének is nagy jelentőséget szántak. Jelentősége volt annak, hogy kit hova temetnek el, illetve annak is, ha nem arra a helyre temették el, amelyet még életében kijelölt önmagának vagy amelyet mások jelöltek ki számára. Különbséget tettem a családi és az örökös sírok között ennek vonatkozásában.

A dolgozat egyik legfőbb magánjogi eleme a szolgalmi jog létének meg nem állapítása. A szolgalmi jog hiánya esetén a temetkezések vonatkozásában két kutatott jogosultság is megjelent. Az egyik a *ius inferendi* és a másik *ius sepulchri*.

A kutatásomban a szakirodalmak mellett a Iustinianusi Codex-en és a Digestán belüli

⁵⁹ Szent hely.

⁶⁰ Valódi római tulajdonos.

⁶¹ BENEDEK - PÓKECZ-KOVÁCS, 2021. 168.

⁶² KASER, 1978. 60–62.

rendelkezések, valamint a sírtáblák is erősen megalapozták a dolgozatot. Hiszen a legtöbb információt a sírtáblákra írtak fel, melyek még ma is fellelhetők.

Szakirodalom

Könyvek, monográfiák

1. Anne KOLB – Joachim FUGMANN: *Tod in Rom: Grabinschriften als Spiegel römischen Lebens*. Mainz: Philipp von Zabern, 2008.
2. BENEDEK Ferenc – PÓKECZ-KOVÁCS Attila: *Római magánjog*. Budapest: Ludovika Kiadó, 2021.
3. BREZNAY Béla (szerk.): *Religio*. Budapest: Nagy Sándor Könyvnyomdája, 1901.
4. BRÓSZ Róbert – Pólay Elemér: *Római jog*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
5. BOZÓKY Alajos: *A római magánjog tankönyve I.: A tiszta római jog, vagyis az institúciók*. Budapest: Heckenast Gusztáv Kiadó, 1870.
6. Carl Georg BRUNS: *Fontes iuris Romani antiqui*. Tübingen, 1909.
7. FÖLDI András – HAMZA Gábor: *Római jog története és institúciói*. Budapest: Novissima Kiadó, 2021.
8. Ifj. MÉSZÖLY Gedeon (ford.): *Justinianus Institúciói*. Budapest: Egyetemi Könyvkereskedés, 1939.
9. KUBINYI Ágoston: *Szekszárdi régiségek*. Pest: Herz, 1857.
10. Max KASER: *Zum römischen Grabrecht*. Weimar: Böhlau Verlag, 1978.
11. PLUTARKHOSZ (MÁTHÉ Elek ford.): *Párhuzamos életrajzok*, I. kötet. Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1978.
12. Rafael TAUBENSCHLAG: *Miszellen aus dem römischen Grabrecht VII*. Weimar: Böhlau Verlag, 1917.
13. SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. Budapest: Athenaeum Kiadó, 1912.

Folyóiratcikkek

14. JAKAB Éva: „Ius et religio: Popilius Heracla sírfelirata és az ókori ember vágyódása a halhatatlanságra” *FORVM Acta Juridica et Politica* XIV/1.
15. Olivia ROBINSON: „The Roman Law on Burials and Burial Grounds” *Irish Jurist* 1975/1.
16. Ulrike BABUSIAUX: „III. Dis Manibus” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Romanistische Abteilung)* 141/1.

Tanulmánykötetben megjelent dolgozatok

17. Alan WATSON: „The Digest of Justinian” in: *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.
18. Samuel PLATNER – Thomas ASHBY: „A Topographical Dictionary of Ancient Rome” in: *The American Historical Review* 35/2. Oxford: Oxford University Press.

Primer források

19. Iustiniani Codex 3, 44, 7.
20. Iustiniani Codex 3, 44, 8.
21. Iustiniani Digesta 47, 12, 5.
22. Magyar Nemzeti Múzeum – Lapidárium: római sírkövek vizsgálata alapján: 192. tábla, Aur(elius) Valens kovaskatona sírköve, Kr. u. 4. század. (Látogatás dátuma: 2024. október 22.).

Forgács Nikolett¹

A kiszolgáltatottság csapdája – kényszermunka a 21. században²

Absztrakt

Ma, a 21. században még mindig emberek milliói dolgoznak embertelen körülmények között: fogvatartásuk eszköze nem csupán a fizikai kényszer, hanem a társadalmi egyenlőtlenségek, a kilátástalanság és a szabadság illúziója is. Jelen tanulmány célja annak bemutatása, miként képes a modern büntetőjog reagálni a kényszermunka kihívásaira. A kérdés ugyanis nem az, létezik-e ma is rabszolgaság, hanem az, hogy milyen jogi eszközökkel tárható fel, előzhető meg és szankcionálható egy olyan környezetben, ahol a kizsákmányolás sokszor „törvényes” tevékenységként jelenik meg. A tanulmány a jelenség aktuális relevanciáján túl részletesen áttekinti a szabályozás gyakorlati működését is. Kiemelt fókuszot kap a kényszermunka büntetőeljárásjogi megközelítése, vagyis annak vizsgálata, hogyan érvényesülnek az eljárási szabályok a gyakorlati jogalkalmazásban. Ezzel összefüggésben megjelenik a kiszolgáltatott helyzet értelmezésének kérdése is. A tanulmány egy kényszermunka áldozatával készült interjú bemutatásával érzékelteti a jelenség emberi oldalát és kriminológiai sajátosságait. Zárásként a kényszermunkához kapcsolódó legfontosabb kihívások kerülnek elemzésre.

Kulcsszavak: egyenlőtlenségek, emberkereskedelem, kiszolgáltatottság, rabszolgaság.

Abstract

Even today, in the twenty-first century, millions of people work under inhumane conditions: their captivity is maintained not only through physical coercion, but also through social inequalities, hopelessness, and the illusion of freedom. This study aims to explore how modern criminal law is able to respond to the challenges posed by forced labour. The central question is not whether slavery still exists, but rather how it can be detected, prevented, and sanctioned through legal instruments in a world where exploitation often disguises itself as „lawful” activity. Beyond outlining the contemporary relevance of the issue, the study provides a detailed overview of the practical functioning of the current regulatory framework. Special attention is devoted to the criminal procedural aspects of forced labour, examining how procedural rules operate in practice. Closely related to this is the analysis of the concept of vulnerability. By incorporating an interview with a survivor of forced labour, the study also highlights the human dimension of the phenomenon and its criminological characteristics. Finally, the paper addresses the key challenges associated with combating forced labour.

Keywords: inequalities, human trafficking, vulnerability, slavery.

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, jogász képzés, V. évfolyam. BISZK Bűnügyi Műhely. ORCID: 0009-0007-0626-3732.

² A tanulmány a 37. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekció Kriminológiai Tagozatában különdíjat érdemelt ki.

I. Bevezetés

A történelem könyvei szerint az emberiség lezárta legsötétebb korszakait. A láncokat leverték, a bilincseket szétszakították, a szabadságot törvénybe foglalták. De ma, a 21. században, még mindig emberek milliói dolgoznak embertelen körülmények között: a különbségekhez hozzátartozik, hogy már nemcsak fizikai kényszer tartja fogva őket, hanem a társadalmi egyenlőtlenségek, kilátástalanság és a szabadság hamis ígérete. Jelen tanulmány célja megvizsgálni, hogyan képes a modern büntetőjog szembenézni a kényszerszermunka kihívásaival, mert a kérdés nem az, hogy mai is létezik-e rabszolgaság, hanem az, hogy különböző jogi eszközökkel hogyan deríthető fel, előzhető meg és szankcionálható egy olyan világban, ahol a kizsákmányolás gyakran törvényesnek álcázza magát. A tanulmány célja bemutatni a téma aktualitását túl a szabályozás gyakorlati aspektusait. Fókuszba kerül a kényszerszermunka büntetőeljárásjogi megközelítése, vagyis annak bemutatása, hogy az eljárási szabályok hogyan érvényesülnek a gyakorlatban a bűncselekmény kapcsán. Egy interjú keretein belül a kényszerszermunka büntetett elszenvedett áldozat személyes történetét is bemutatom, ezzel is érzékeltetve a jelenség emberi oldalát, kriminológiai vizsgálatát. Végül a jelenséget érintő kihívásokat vizsgálom, különös tekintettel a TIP Jelentésre.

II. A téma aktualitása

Az *International Labour Organization* (továbbiakban: ILO) – amely a „rabszolgaság” fogalmát használja – becslése szerint 2016-ban világszerte 40,3 millió ember élt a modern kori rabszolgaság valamilyen formájában. Közülük 24,9 millióan kényszerszermunka, míg 15,4 millióan kényszerszermunka áldozatai voltak. Ez azt jelenti, hogy a világon minden ezredik emberből 5,4 érintett. Különösen megdöbbentő, hogy az áldozatok mintegy negyede gyermek. Az ECPAT 2021-es országjelentésének adatai szerint 2015–2016-ban az EU-ban nyilvántartásba vett 1310 gyermekkereskedelemből 647 fő magyar állampolgár volt.³ A probléma súlyosságára reagálva az ILO 2018 decemberében elindította az *Ending Forced Labour by 2030* című programját, amely a kényszerszermunka felszámolását tűzi ki célul az évtized végéig.⁴

A Walk Free Foundation felmérése alapján közel ötven millió ember él modern kori rabszolgaságban jelenleg. A Global Slavery Index 2023 adatai szerint 2021-ben Magyarországon becslések szerint minden ezredik emberből 6,6 élt modern kori rabszolgaságban. Ez azt jelenti, hogy körülbelül 66 000 ember volt érintett kényszerszermunkában az adott évben. Magyarország ezzel a mutatóval világszinten a 65. helyen áll a 160 országot felvonultató szervezet rangsorában.⁵

A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (a továbbiakban: Btk.) indokolása fogalmazza meg, hogy „[e]gyes elkövetők attól sem riadnak vissza, hogy a kiszolgáltatott helyzetben lévő embertársaikat újkori rabszolgaként tartsák, velük alantas munkát – úgynevezett „csicskáztatást” – végeztessenek.”⁶ A csicskáztatás, mint kifejezés a köznyelvben egyre elter-

³ ECPAT Országjelentés: Magyarország, Jelentés a gyermekek szexuális kizsákmányolásának formáiról, jellemzőiről és méreteiről. ECPAT International és Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány, 2021. 13. https://ecpat.org/wp-content/uploads/2021/05/ECO_HUNGARY_Final-version-HUNG_2February2021.pdf

⁴ WINDT Szandra: „Gondolatok az emberkereskedelemlről”, *MJSZ*, 2019/2., 459–469.

⁵ Walk Free, <https://www.walkfree.org/>.

⁶ Btk. 225. §-hoz fűzött indokolás.

jedtebb. Az áldozat olyan személy, akit megfosztanak személyes szabadságától, akarata ellenére munkavégzésre kényszerítenek, és akit más személy saját tulajdonának tekint.⁷ Gyakran sérülékeny emberek, akik nem tagjai semmiféle szakszervezetnek, és nem képesek megvédeni önmagukat.⁸

A tárgyalt bűncselekmény egészen 2020. június 30-ig egy különálló tényállás volt, amelyet a jogalkotó a Btk. 193. §-ában szabályozott. 2020. július 1-jén lépett hatályba Magyarországon a 2020. évi V. törvény, amely egy tevékenységként egyesítette az emberkereskedelem és a kényszermunka büntetőjogi tényállását.

Kiemelendő, hogy az Ügyészség tájékoztatása a bűnözés 2022. évi adatai alapján 2018-ban négy, 2019-ben harmincnégy, 2020-ban ötvenhét, 2021-ben kilencvenöt és 2022-ben kétszáz, 2023-ban százharmincegy emberkereskedelem és kényszermunka bűncselekményt regisztráltak. A bűncselekmény száma és jelentősége évről évre egyre inkább növekvő tendenciát mutat. A tényállás átalakítására, és így az emberkereskedelem és a kényszermunka összevonása, 2020. július 1. napjának hatályával történt. Ezen ténynek a statisztikai adatokra is kihatása volt, ugyanakkor még a módosítás előtti időszakban is látható az egyértelmű növekedés összevetve a 2018-ban regisztrált 4 elkövetést a 2019-ben regisztrált 34 elkövetéshez képest. A tény, hogy a 21. században is előfordul, hogy egy személlyel tulajdonként bánjanak, testileg-lelkileg kizsákmányolják egészen meghökkentő. Hazánkban az áldozatok személyi szabadságának korlátozása és munkaerejük kizsákmányolása a szexrabszolgaság, a szerződéses rabszolgaság és az adósrabszolgaság formáiban van jelen.⁹

Az ENSZ egyik Fenntartható Fejlődési Célkitűzése (*Sustainable Development Goal – SDG*), hogy humanitárius szempontok mellett a gazdasági növekedés érdekében 2025-re megszüntessék a gyermekrabszolgaságot, az évtized végére pedig univerzálisan.¹⁰

III. A szabályozás gyakorlati aspektusai

A munkacélú kizsákmányolás jelenségébe tartozó cselekmények 2020. június 30-ig a kényszermunka (Btk. 193. §), azóta az emberkereskedelem és kényszermunka (Btk. 192. §), a gyermekmunka (Btk. 209. §) és a harmadik országbeli állampolgár jogellenes foglalkoztatása (Btk. 356. §) tényállások alapján büntetendők.¹¹

Annak érdekében, hogy kutatásom során a szabályozás, illetve a törvénymódosítás mélyére láthassak interjút készítettem Somogyi Gábor Kúriai bíróval. Az interjúm keretében kifejtette, hogy a magyar büntetőjog az ilyen magatartásokat mindig is büntetni rendelte, tehát már a korábbi évtizedekben is kaptunk jelzéseket afelől, hogy ez a nemzetközi szabályozásnak nem felel meg kellőképpen. Az amerikai külügyminiszter minden évben készít országjelentést az emberkereskedelem elleni küzdelemről, amely keretében 4 kategóriát állít fel. Hazánk nagyon sokáig a 3. kategóriába tartozott, ami meglehetősen rossz eredménynek számít, ennél hátrébb már csak olyan egyes afrikai országok vannak, ahol szinte a kormány maga szervezi az emberke-

⁷ M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006, 193.

⁸ Az Európai Gazdasági És Szociális Bizottság véleménye – A kényszermunka elleni küzdelem Európában és a világban: Milyen szerep hárul az EU-ra? – Az EGSZB hozzájárulása a 2014. évi ILO konferenciához (2014/C 311/05).

⁹ MIHALKÓ Viktória – SZABÓ Mónika – HAIDEGGER Mariann: *Modernkori rabszolgaság. Képzési kézikönyv*. Budapest: Anthropolis egyesület, 2015, 55.

¹⁰ United Nations: Department of Economic and Social Affairs; <https://sdgs.un.org/goals>.

¹¹ WINDT Szandra: *A láthatatlan emberek – Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon*, OKRI, 2021, 31.

reskedelmet. Az elmúlt években sikerült előre lépni – már a második kategóriában vagyunk – a szabályozás folyamatos alakításának köszönhetően. E módosítás által bebizonyosodott, hogy a tényállások, amelyek korábban büntetni rendelték ezeket a cselekményeket, nem voltak alkalmasak a pontos minősítésre, gyakori volt a cselekmények félreminősítése, amely következtelen bírói gyakorlathoz vezetett. Ezen jelenség a nyomozati szakban is megjelent, így előfordult, hogy az eljárás még más bűncselekmény gyanúja miatt indult, amely adott esetben a felderítésre is kihatással lehet. Kiderült az is, hogy bár ezek túlnyomó része szexuális célzattal történik, a prostitúcióhoz kapcsolódnak, messze nem merülnek ki ennyiben: jelen van a bérkoldtatás, a „csicskáztatás”. A jogalkotó utóbb helyesen közelített a bűncselekmény felé, mivel absztraktabban nem magát a tevékenységet, hanem azt a hatalmi helyzetet rendeli büntetni, amelyekben ezek a cselekmények létrejönnek és végrehajtásra kerülnek. A magyar jogi szemléletben furcsa volt, hogy a törvény nem azt rendeli büntetni elsődlegesen, amire, illetve ahogyan kényszerítik az illetőt – azaz a kerítés jellege –, hanem kifejezetten a hatalomgyakorlás jellegét ragadta meg, azt, amikor valakinek a helyzetét kihasználva kényszerítik olyan tevékenységre, amit egyébként nem folytatna, annak érdekében, hogy ebből az elkövetőnek legyen haszna.

Somogyi Gábor Az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi V. törvénymódosítással kapcsolatban – mely 2020. júliusában lépett hatályba – a következőképp nyilatkozott: „A Kúria elrendelte 2020-ban az emberkereskedelem ítélkezési gyakorlatával foglalkozó joggyakorlat elemző csoport létrehozását, aminek én voltam a vezetője, és amikor nekiálltunk volna a munkának, akkor történt meg a törvénymódosítás. Lényegében teljesen új alapokra helyezte a törvényhozó a szabályozást, a korábbi gyakorlat érvényesülése tükrében azt is vizsgálni kellett, hogy vajon milyen változásokat hozhat ez a törvénymódosítás. A törvénymódosítás tapasztalatok alapján született meg, mindenképpen a korábbihoz képest további javítást fog eredményezni. 2024 októbere van, a Kúriára pedig még nem nagyon érkeztek olyan ügyek, ahol az elkövetési idő már 2020 július utáni, és így az aktuális törvényszöveg került volna alkalmazásra.”¹²

A bíró úrhoz hasonlóan Windt Szandra elmondása szerint is elenyésző számban fordultak elő ilyen ügyek, és csak kevés esetben sikerült feltárni azokat, különösen a házkörüli szolgaként tartott áldozatok vonatkozásában. Valódi előrelépést az jelentett, hogy a rendőrök és ügyészek közös képzésekre kezdtek el járni, ahol nagy hangsúlyt fektettek a téma jelentőségére: igenis vannak erre információk, fel lehet tární ezeket. Az ORFK-n szakirányítást vezető személyek felhívják arra a figyelmet, hogy rendőrség fókusz a szexuális kizsákmányolás jelenségén túl, a munkacélúra is ki kell terjedjen. Elkezdtek érkezni az ügyek, 2020. július 1-jétől egyesült a két tényállás, változott a törvényszöveg is. E módosításnak, valamint a képzések hatékonyságának köszönhető feltehetően a felderített ügyek ugrásszerű növekedése. A Legfőbb Ügyészség aktív mozgatórugója a helyes, egységes gyakorlat kialakításának, munkája nélkül pedig ilyen rövid idő alatt ekkora mértékű szemléletváltás nem jött volna létre. Egy nagyon kiemelkedő szakmai vezetés volt a rendőrségen belül is, és ennek a nyoma látszódik az ügyek számának növekedésében. A gyakorlat tapasztalata alapján azonban vannak pontok, amelyeket rövid időn belül fontos volna beiktatni a törvényi szabályozásba: a kényszerházasságot, illetve az illegális örökbefogadást.¹³

Véleményem szerint valójában nem ezen ügyek száma növekedett, sokkal inkább a látencia csökkent, amely által kézzelfoghatóbbá vált e jelenség, de még mindig nem tudjuk, hogy

¹² SOMOGYI Gábor: *Mélyinterjú*. Budapest, 2024.10.31.

¹³ WINDT Szandra: *Mélyinterjú*. Budapest, 2024.10.18.

mennyi lehet pontosan az áldozatok száma. Ki kell tűznünk elérendő célként, hogy minden ezzel kapcsolatos esetet feltárjunk, továbbá fontos lenne az elkövetőket felelősségre vonni, hogy ne maradjon megtorlatlanul az általuk elkövetett bűncselekmény, hiszen az elrettentés elengedhetetlen annak érdekében, hogy ne forduljon elő ismételt bűnelkövetés.

A jelenleg hatályos törvény azáltal, hogy nem a kiszolgáltatott helyzet kihasználását rendeli büntetni, hanem a kiszolgáltatott helyzetben lévő személy rábírását, a passzív alany önkéntességének tulajdonít jelentőséget. A kiszolgáltatott helyzetben lévő passzív alany, aki ezen helyzetéből történő menekvés érdekében maga keresi meg az elkövetőt azzal, hogy akár jogellenes cselekményben venne részt, nem lesz a bűncselekmény passzív alanya, hiszen nem valósul meg esetében rábírás az elkövető részéről. A módosítás ezáltal szűkítette a védendő személyi kört, és nehezkesebbé is tette a bizonyítást. A jogalkotó ezzel párhuzamosan a jogalkalmazókat a rábírás emberkereskedelem és kényszerszermunka tényállása keretén belül történő (újra)értelmezésére kényszerítette.¹⁴ Az emberkereskedelem és kényszerszermunka újrászabályozásának célja a minősítési rendszer koherensebbé, átláthatóbbá tétele volt. Az új tényállás jelentős mértékben súlyosítja a büntetési tételeket, és a korábbi szétartó szabályozást összefogja, ezzel elősegítve az emberkereskedelem és kényszerszermunka elhatárolását.¹⁵

A 2020-as törvénymódosítás által történt szabályozással egyetértek, hiszen úgy vélem, nem a szabályozás terén vannak a problémák, hanem azzal, hogy bizonyos településeken¹⁶ személyesen ismerik az áldozatokat, tisztában vannak vele, hol élnek az elkövetők, mégsem sikerül a hatóságoknak felszámolni a jelenséget.

IV. A kényszerszermunka büntetőeljárásjogi megközelítésben

A bíró úrral folytatott interjú kapcsán eljárásjogi problémaként vetődött fel, hogy miközben az elsődi bűncselekmények¹⁷ járásbírói hatáskörbe tartoznak elsőfokon, az emberkereskedelem viszont törvényszéki hatáskör, ezért például azokban az ügyekben, ahol a Kúria lépett fel a Legfőbb Ügyészség felülvizsgálati indítványára tekintettel, ott a Kúria nem tudott érdemi határozatot hozni, hiszen az, hogy az alsófokú bíróság nem emberkereskedelemnek minősítette azt, ami egyébként annak minősül, az azt is eredményezte, hogy a hatásköri szabályt sértettek meg. Ugyanis, ha emberkereskedelemnek minősítették volna, akkor törvényszékre kellett volna áttenni elsőfokon az ügyet. Most a rátában vizsgálják ezt a bíróságok, és átteszik törvényszékre azt az ügyet, ahol felmerül és ahol az ügyészség esetleg nem vette észre, vagy más álláspontra helyezkedett, de fennáll az ilyen minősítésnek a lehetősége. A gyakorlatban vannak még kisebb eltérések, így ahol egy nem jól eltalált indok alapján nem minősítettek emberkereskedelemnek egy olyan cselekményt, ami egyébként az.¹⁸

A Legfőbb Ügyészség az emberkereskedelem és kényszerszermunka áldozatai vonatkozásában külön iránymutatásban hívta fel valamennyi ügyész figyelmét arra, hogy az ezen bűncselekmények okán indult büntetőeljárásokban a különleges bánásmód alkalmazása szinte kivétel nél-

¹⁴ HUSZÁR Julianna: „Emberkereskedelem újrarendelve – a 2020. július 1-jén hatályba lépett rendelkezések hatékonysága ügyési szemmel”, *Belügyi Szemle*, 2022/2. 310.

¹⁵ Btk. 192. §-hoz fűzött indokolás.

¹⁶ A szarvasi lakosok a kényszerszermunka központjának nevezik a települést.

¹⁷ A prostitúció alapvetően legálisan végezhető szexuális szolgáltatás, annak más személy általi kihasználása és ebből haszonszerzés az, amely kriminális cselekménynek számít. Ilyen „elsődi” jellegű bűncselekmény az üzletszerű kéjelgés elősegítése, a kerítés és a kitarthatóság. Btk. 201. §-hoz fűzött indokolás.

¹⁸ SOMOGYI, *Mélyinterjú*.

kül indokolt. Az iránymutatásban megfogalmazott elvárás az ügyészek a nyomozó hatóságok felé közvetítik, és kijelenthető, hogy ma már nincs olyan emberkereskedelem és kényszermunka miatt indult büntetőeljárás, ahol a különleges bánásmód alkalmazása – amennyiben az indokolt, és azt a sértett nem utasította vissza – ne kerülne alkalmazásra.¹⁹ A különböző védelmi eszközök közül kiemelendő továbbá a sértett nevének, személyi adatainak zárt kezelése kérelmének lehetősége, valamint a sértett elkülönített helyszínen történő kihallgatása a vádlott távollétében. Kájel Edina bírónő kifejtette, hogy elengedhetetlen az áldozatvédelem, többek között a sértettek jellemző – az évekig tartó fogság során kialakult – félelemből kifolyólag.

A büntetéskiszabás során figyelembe veszik többek között, hogy az elkövető büntetett előéletű-e, milyen hosszú időn keresztül tartott az elkövetés, halmazat fennállt-e, történt-e bármilyen formában kárenyhítés, megbocsátott-e neki a sértett.²⁰ „A személyi szabadság megsértésének minősített esetei és az emberkereskedelem kényszermunka alapesete miatt lefolytatott sikeres közvetítői eljárás legfeljebb a büntetés korlátlan enyhítésére okot adó körülmények lehetnek.”²¹

Somogyi Gábor a prevencióval kapcsolatban kifejtette, hogy a büntetőjog mindig utólag reagál, hiszen nem lehet büntetőeljárást indítani valamilyen veszély miatt. A bíróságnak a határozataival kell úgy hatni, hogy azokat követően más meg se kísérelje az adott bűncselekmény elkövetését.

Az eljárásjogi megközelítés kapcsán kijelenthetjük, hogy a sértettek felkutatása és kihallgatása rendkívüli nehézségekkel jár. Továbbá a bíróságok nem egységesek a kiszolgáltatott helyzet megállapításában, amely jelentős problémákat vethet fel.

Kiemelendő a Székesfehérvári Törvényszék 2022. október 10. napján megtartott nyilvános, folytatólagos tárgyalás alapján meghozott ítéletének azon aspektusa, mely szerint a bíróság megítélése szerint elfogadhatatlan volt azon védői érvelés, miszerint két, hajléktalan életmódot folytató sértettől van szó, a lakhatási körülmények önmagukban nem jelenthettek számukra káros testi és lelki szenvedést, hiszen hajléktalan személyként tulajdonképpen ezen körülményekhez hozzá voltak szokva, tűrőképességük határain belülnek volt tudható a vádlotti ingatlan milyensége.²²

A sértett helyesen a Be. 82. § (1) bekezdés b) pontja alapján minősül külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek.²³

Álláspontom szerint kiemelendő a Bf.I.50/2024/19. számú ítélet. A vádlott által elkövetett emberkereskedelem és kényszermunka bűncselekménye kapcsán a bíróság megállapította, hogy a sértett idős, kiszolgáltatott férfi volt, akinek szociális és egészségi állapota már eleve gyenge volt, a vádlott a sértettet életkörülményeiről megtévesztette, őt embertelen, lakhatásra alkalmatlan helyiségekbe (így fűtetlen lakókocsiba, ablak nélküli nyári konyhába) szállásolta el, ahol nem megfelelő táplálékot és folyadékot biztosított számára. A sértett kétszer került kórházba a kizsákmányolás időszaka alatt, súlyos egészségügyi problémák miatt. Az orvosok súlyos súlyvesztést, kiszáradást, tetvességet állapítottak meg, amelyek a nem megfelelő higiéniai körülményekre és a táplálék- és folyadékhányra utaltak, a kórházi javaslatra felírt tápszereket nem váltották ki szá-

¹⁹ DÁNOS Valér – SZABÓ Csaba: „Folyamatos fejlődés és tanulás szervezeti és egyéni szinten egyaránt” – interjú Prof. Dr. Polt Péter legfőbb ügyész úrral, 2023/8., 11.

²⁰ KÁJEL Edina: *Mélyinterjú*. Budapest, 2024.10.15.

²¹ MADAI Sándor – PÁPAI-TARR Ágnes: „Tevékeny megbánás és közvetítői eljárás, mint az áldozati jogok hatékony érvényesítésének lehetséges eszköze”, *JURA*, 2023/3., 45–59.

²² B.19/2022/24.

²³ 2.Bf.215/2023/13.

mára. A sértett halálát légzési-keringési elégtelenség okozta, amelyet mellhártya- és tüdőgyulladás következtében fellépő vérmérgezés váltott ki. Az alkoholfüggőség kísérőbetegséggént szerepelt. A bíróság megállapította, hogy a halál és a vádlott magatartása között nem volt teljes körű, kétséget kizáró okozati összefüggés, de az életkörülmények (rossz higiénia, alultápláltság) a sanyargatás fogalmi körébe tartoznak, és hozzájárultak a sértett állapotának súlyosbodásához.

Ez az ügy is rámutat arra, hogy a kényszers munkához kapcsolódó kizsákmányolás nem feltétlenül látványos, testi sérülést okozó cselekményekben ölt testet, hanem gyakran elhanyagolás formájában, az áldozat mindennapi életfeltételeinek fokozatos romlásában mutatkozik meg.

Szűcs Dániel egy 2025-ben készült tanulmányában arra vállalkozott, hogy bemutassa az emberkereskedelemmel kapcsolatos hazai joggyakorlat egy meghatározott részét, különösen a 2020-as kodifikációs módosításokat követően született elsőfokú büntetéskiszabási döntéseket. A vizsgálati szempontoknak megfelelő ítéletek mindegyike a büntetőjogi felelősség megállapításával zárult. A kutatás időszakában a szexuális célú kizsákmányolás volt a leggyakoribb, míg a „klasszikus” munkacélú kizsákmányolási esetek jóval kisebb számban jelentek meg. Az elkövetők körében többségében magyar állampolgárságú férfiak voltak azonosíthatók, akik jellemzően alacsony iskolai végzettséggel és többnyire büntetett előélettel rendelkeztek. A bíróság a büntetési célokat szem előtt tartva a 14 ügy 20 vádlottjára átlagosan megközelítőleg hat év szabadságvesztést szabott ki, amelyhez arányosan kapcsolódott a közügyektől eltiltás mellékbüntetése. A vizsgált esetek egyikében sem állapították meg a bünszervezetben történő elkövetést.²⁴

V. A kiszolgáltatott helyzet kérdése

Ahogy az a korábbiakban már bemutattam, az új szabályozás által a jogalkotó egy nagyon pontos tényállást rögzített, ugyanakkor a bíró úr elmondása alapján előfordul a kiszolgáltatott helyzet nem megfelelő értékelése. „Például volt konkrétan olyan ügyünk, ahol intézetből szökött lányok maguk kezdték el, illetve folytattak prostitúciót. Egy ponton a vádlott közölte a lányokkal, hogy ezen a területen csak az ő engedélyével lehet prostitúciót folytatni, aminek az ára relatíve ebben a körben még egész méltányos volt – ha szabad ezt mondani –, mert csak a felét követelte bevételüknek. Az első- és másodfokú bíróság álláspontja szerint ezen eset nem minősül emberkereskedelemnek, mert elsődlegesen a fiatalok lányokban alakult ki ez a szándék, sőt maguk folytatták is ezt a tevékenységet már a vádlott nélkül is. Ezzel szemben a Kúria véleménye alapján 18 év alatti, intézetből szökött, semmiféle társadalmi vagy egyéb kapcsolattal nem rendelkező személynek legfeljebb arra lehet szándéka, hogy ilyen tevékenységet folytasson, de semmiképpen sem arra, hogy a terhelt javára folytassa ezt a tevékenységet, úgyhogy itt is megállapítottuk az emberkereskedelmet.”²⁵

Az OKRI főmunkatársa szerint jelentős eltérés van a bíróságok és az ügyészség állásfoglalása tekintetében a kiszolgáltatott helyzetek megítélésében. Sok bíróság nem minősíti kiszolgáltatottnak azt a gyermeket, aki gyermekotthonban vagy állami gondozásban nőtt fel, míg az ügyészség ebben nem ért egyet. A „kiszolgáltatott helyzet” fogalma az eljáró hatóságok hozzáállásán is múlik, és a gyakorlatban eltérő módon alkalmazzák.²⁶

²⁴ SZÜCS Dániel: „Emberkereskedelem és kényszersmunka, avagy büntetőbírói ítéletek empirikus vizsgálata törvényszéki elsőfokon”, *GI*, 2025.

²⁵ SOMOGYI, *Mélyinterjú*.

²⁶ WINDT, *Mélyinterjú*.

VI. Interjú

A kutatás részeként interjút készítettem egy áldozattal. A 67 éves férfi villanyszerelő szakmával rendelkezik. Adósságok és a felesége halála miatt tizenegy napra az utcára került, alkohol-problémákkal küzdött. Másfélhét hajléktalanság után az utcán megállt mellette egy fehér autó, és azt kérdezték tőle, hogy hajlandó-e velük elmenni Szarvasra. Kért néhány perc gondolkodási időt, és úgy döntött, hogy tulajdonképpen igen. Három és fél évig élt háziszolgaként egy hatgyermekes családban. Az első perctől kezdve tudta, amikor szembesült a helyzettel, hogy rossz döntést hozott, de ekkor már nem volt visszaút. Az elkövetőknek tanyája és lovaik voltak, az ezzel kapcsolatos feladatokat kellett ellátnia. Ezen kívül a gyermekeket elkísérte reggel az iskolába, péksüteményt vásárolt nekik, majd hazament, a háztartást vezette, zöldségeket kellett lopnia különböző mezőgazdasági területekről. Egy istállószerű helyen kellett élnie, ahol patkányok voltak, nem kapott lehetőséget a tisztálkodásra, ételt sem kapott eleget, elmondása szerint rosszminőségű felhígított bort fogyaszthatott és nem pihenhetett. *„Beengedtek a fürdőszobába, de csak takarítani.”* Folyamatosan bántalmazták verbálisan és fizikailag, elvették a bankkártyáját. *„El tudtam menni egy normális munkahelyre, de amikor hazaértem és megcsörrent a zsebemben az apró, nagyon megverték, és elvették azt a kis aprót is tőlem, előfordult, hogy söprőnyéllel vertek meg”* – idézte fel az áldozat. Lelkileg is bántalmazták, az elkövetők nem adták meg számára a tisztálkodási lehetőséget, mégis ők tettek megjegyzéseket a higiéniai állapotára. Az esperesnek köszönhetően jutott el a szeretetszolgálathoz. Elmondása szerint, a mai napig megszólítják, hogy térjen vissza hozzájuk, manipulálni próbálják, hogy egy lelkitársat nyújtanak neki, ha visszamegy. *„Ha meglátjuk egymást az utcán, azt kérik, hogy csak pár percre menjek be hozzájuk”* – emlékezett vissza az áldozat. Azt tanácsolná a hasonló helyzetben lévő embereknek, hogy ha kapnak segítséget, fogadják el, és ha kimenekítették őket, ne térjenek vissza. A férfi azóta felvette a kapcsolatot a fiával, aki korábban elfordult tőle édesapja alkoholizmusa miatt. Az áldozat jelenleg is fél az elkövetőktől.²⁷

Az áldozat életútja jól mutatja, hogy a személyes válsághelyzetek (feleség halála, hajléktalanság, alkoholproblémák, adósságok) halmozódása komoly kiszolgáltatottságot teremt, amely könnyen kihasználhatóvá teszi az érintettet.

A történet egyértelműen kényszermunka és házi szolgaság jellegzetes formáit mutatja: fizikai és lelki erőszak, folyamatos kontroll, kizsákmányolás, elszigetelés, alapvető szükségletektől való megfosztás. A bántalmazás módjai, például fizikai erőszak, élelem és higiénia megvonása a pszichés megtörésre irányuló eszközök is. A társas kapcsolatok szűkítése és a manipuláció a kiszolgáltatottság fenntartását szolgálják.

A történet rávilágít arra, hogy az elkövetők sok esetben nem engedik el az áldozatot akkor sem, ha fizikailag megszűnik a kizsákmányolás. Az ismételt megkeresések, manipulációs próbálkozások (*„csak pár percre gyere be”*) a pszichológiai kontroll fenntartására utalnak.

A kényszermunka és háziszolgaság jellemzően zárt környezetben történik, ami megnehezíti a hatóságok észlelését. A sértettek sok esetben bizalmatlanok, traumatizáltak, gyakran magukat hibáztatják.

²⁷ Interjú, 2024.11.05.

VII. Kihívások

Fontos kiemelni, hogy az áldozatoknak rendkívül nehéz segítséget kérni az elkövetők általi állandó megfigyelés, kontroll, fizikai korlátozások miatt. Idetartoznak azok az esetek, amikor a személyeket közvetlenül, azaz erőszakkal vagy megfélemlítéssel, avagy közvetve, például személyazonosító okmányok visszatartása vagy a bevándorlási hatóságoknál történő feljelentéssel való fenyegetés, manipulált adósság által kényszerítik munkára.²⁸

Gyakran előfordul, hogy a vádlottak jobb élet reményét ajánlják fel, majd később megfosztják a sértetteket alapjogként deklarált személyi szabadságuktól- és akaratuk ellenére kényszerítik rendszeres munkavégzésre. „*A bűnre való hajlandóság az ember sajátja.*”²⁹

„Az érintett személyek sok esetben nem fogadják jól, ha áldozatnak nevezik őket, és nem ismerik el, hogy azzá váltak.” Ugyanakkor a lehetséges áldozatok azonosítása kiemelten fontos, hiszen sokszor valós és közvetlen veszély fenyegeti őket, amely indokolttá teszi a szakemberek védelmi beavatkozását. A felismerés és segítségnyújtás nemcsak az érintettek biztonságát szolgálja, hanem hozzájárul ahhoz is, hogy a hatóságok hatékonyabban léphessenek fel a szervezett bűnözéssel szemben.³⁰

Az ILO úgy nyilatkozik, hogy egy probléma pontos meghatározásával számszerűsíthető a probléma mértéke, mérhető, hogy az idő múlásával csökken vagy növekszik-e, és értékelhető, hogy a politikáknak van-e hatása. Egyetértés van abban, hogy a kényszermunka, az emberkereskedelem és a rabszolgaság mérése számos kihívást jelent. A probléma rejtett jellege és az etikai megfontolások nagyon megnehezítik az ellenőrizhető felmérések végrehajtását.³¹

Ahogy korábban említettem, minden évben elkészül az emberkereskedelem és kényszermunkát felszámolni szándékozó amerikai jelentés, az ún. *TIP Report*. Kutatásom során ezt vizsgáltam meg, különös tekintettel a kényszermunka kihívásaira.

Az Egyesült Államok Szövetségi Nyomozóirodája (FBI) a szexuális zsarolást olyan súlyos bűncselekményként határozza meg, amely során az elkövető azzal fenyegeti meg az áldozatot, hogy nyilvánosságra hozza a róla készült privát vagy érzékeny felvételeket, ha az nem küld további szexuális tartalmú képeket, nem teljesít szexuális jellegű szívességeket, vagy nem fizet pénzt. Az elkövető – aki gyakran udvarlóként vagy romantikus érdeklődőként lép fel – ráveszi az áldozatot, hogy bizalmas jellegű képeket küldjön neki, amelyeket az áldozat úgy gondol, hogy csak kettőjük között maradnak. Miután azonban az elkövető megszerezte ezeket a felvételeket, eszközként használja fel őket arra, hogy irányítsa és kényszerítse az áldozatot: újabb képek készítésére, szexuális szívességek teljesítésére vagy pénz átadására. Ez különösen gyakori a szexuális célú kizsákmányolással vagy a kényszermunkával összefüggő esetekben.³²

Az Egyesült Államokban az építőiparban előforduló kényszermunka mind az amerikai állampolgárokat, mind a külföldi állampolgárokat érintheti, beleértve azokat is, akik legális munkavégzéssel tartózkodnak az országban.³³

A technológia fontos szerepet játszik az emberkereskedelem felderítésében és visszaszorításában is. A digitális eszközök – ideértve a mobilalkalmazásokat, a közösségi médiakampá-

²⁸ A kényszermunka, <https://helsinki.hu/emberi-jogi-szotar/kenyszermunka/>.

²⁹ GÁL István László: „Új magyar Büntető Törvénykönyv és a gazdasági válság elleni küzdelem”, *BSZ*, 2012/1.,14.

³⁰ Gyakorlati útmutató a munkaerő kizsákmányolás céljából folytatott emberkereskedelem áldozatává vált személyek első szintű azonosításához, 2019, 6.

³¹ ILO: Profits and poverty: The economics of forced labour, 2014.

³² TIP Report, 2024, 12.

³³ TIP Report, 2024, 15.

nyokat és az online platformokat – lehetőséget adnak arra, hogy szélesebb körben osszanak meg információkat, erőforrásokat és képzési anyagokat az emberkereskedelem témájáról. Emellett javíthatják az áldozatok, a túlélők és a veszélyeztetett csoportok online támogatási szolgáltatásokhoz való hozzáférését is.

A szervezetek adatelemző eszközöket használnak a csalárd toborzási mintázatok felismerésére, az összetett ellátási láncok feltérképezésére a kényszersmunkához köthető kockázatok azonosítása érdekében, valamint az emberkereskedelem új formáinak korai detektálására. Ezek az eszközök elősegítik az információk megosztását, és támogatják az áldozatok azonosítását, a nyomozásokat és a büntetőeljárásokat azáltal, hogy lehetővé teszik több forrásból származó adatok integrálását és elemzését.³⁴

Rendkívül lényeges problémára hívta fel a figyelmet a jelentés, mégpedig az áldozatok általi felismerés kérdésére: „Bár az egyes elkövetők büntetőjogi felelősségre vonása és az áldozatok egyéni támogatása kulcsfontosságú a kényszersmunka elleni kormányzati fellépésben, a kényszersmunka megelőzéséhez sikeres beavatkozások csak akkor valósíthatók meg, ha a különböző érintettek hajlandók felismerni és kezelni a munkavállalói jogokat érintő, különösen a migráns munkásokra vonatkozó, valamint az ellátási láncok erőviszonyaira épülő szélesebb rendszerszintű problémákat. [...] Fel kell számolni mindazokat a gyakorlatokat, amelyek a kizsákmányolásra alkalmas környezetet teremtenek.”³⁵

A kényszersmunka elleni célzott fellépés gyengesége továbbra is aggodalomra ad okot a nyugati tételeken. A kormányok általában a szexuális célú emberkereskedelem kezelésére összpontosítanak, miközben a munkaerő-kizsákmányolást érintő eljárásaik gyengébbek és kevésbé kidolgozottak mind az elkövetők felelősségre vonása, mind a kényszersmunka áldozatainak védelme terén.

A munkaügyi felügyeleték alulfinanszírozottak és létszámbírályal küzdenek, és rendszerint korlátozott vagy egyáltalán nincs jogosultságuk a nem formális szektor munkahelyeinek ellenőrzésére — pedig az áldozatok jelentős részét éppen ezekben a munkakörnyezetekben zsákmányolják ki, különösen a változó migrációs útvonalak mentén. „Az emberkereskedők számos áldozatot kényszerítenek bűncselekmények elkövetésére is. A szervezett bűnözői csoportok gyermekeket zsákmányolnak ki a szexuális célú kizsákmányolás különböző formáiban, kényszerítik őket utcai koldulásra, erőszakkal toboroznak vagy alkalmaznak gyermekkatónákat, továbbá férfiakat és nőket fenyegetnek meg vagy kényszerítenek arra, hogy kábítószer szállítsanak, zsaroljanak, megfi-gyelőként („lookout”) működjenek, vagy akár erőszakos cselekményeket, köztük emberölést kövessenek el. Államilag támogatott kényszersmunka is komoly aggodalomra ad okot, különösen Kuba munkaerő-exportprogramja, ideértve az orvosi missziókat is. A kubai kormány ezekből továbbra is profitál, miközben a kiküldött dolgozókat kényszersmunkának és kizsákmányolásnak teszi ki.”³⁶

A jelentésben felmerül a kérdés, miszerint a kényszerházasság az emberkereskedelem egyik formájának minősülhet-e? Az UN TIP Jegyzőkönyv 3. cikke nem nevesíti külön a kényszerházasságot a kizsákmányolási formák között, azonban kimondja, hogy az emberkereskedelemhez egy cselekmény, egy eszköz (pl. kényszerítés, megtévesztés) és egy kizsákmányolási cél együttes fennállása szükséges. Ennek alapján a kényszerházasság akkor minősül emberkereskedelemnek, ha megvalósulnak a Jegyzőkönyvben meghatározott elemek, például kényszersmunka,

³⁴ TIP Report, 2024, 15.

³⁵ TIP Report, 2024, 39.

³⁶ TIP Report, 2024, 40.

szolgáltatásra kényszerítés vagy a rabszolgasághoz hasonló gyakorlatok. Mivel a felsorolt kizsákmányolási formák nem kimerítőek, a részes államok saját jogukban akár kifejezetten a kényszerházasságot is az emberkereskedelem körébe vonhatják.³⁷

A jelentés alapján világosan látszik, hogy a kényszermunka elleni fellépés továbbra is számos kihívással küzd. Sokszor – különösen más államokban – a hangsúly túlnyomórészt a szexuális kizsákmányoláson van, amely azt eredményezi, hogy a kényszermunka áldozatai számos ágazatban védelem nélkül maradnak.

VIII. Záró gondolatok

A 2020-as törvénymódosításnak köszönhetően csökkent a látencia, egyre több esetet sikerül feltárni, egyre inkább „kézzelfoghatóbbá” vált a jelenség.

A tanulmány rámutatott arra, hogy az előrelépések ellenére továbbra is jelentős kihívásokkal kell szembenéznünk. A tényállás pontosítása önmagában nem tudja felszámolni azokat a strukturális hátrányokat, amelyek a sértetteket kiszolgáltatott helyzetben tartják, ugyanakkor lehetőséget ad a következetesebb jogalkalmazásra és a jelenség láthatóbbá tételére.

Nehézséget jelent továbbá az a tény, hogy a „kiszolgáltatott helyzet” fogalma az eljáró hatóságok hozzáállásán is múlik, és a gyakorlatban nem egységes. „Annak a megállapítása, hogy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva követi el a vádlott a terhére rótt bűncselekményt, mindig az adott ügyben felmerülő körülmények pontos mérlegelésének tükrében lehetséges.”³⁸

A tárgyalt bűncselekmény olyan, generációkon át öröklődő szociális nehézségekből meríti erejét, mint például az iskolázatlanság, a szegénység, a munkanélküliség, a munkaerőpiaci egyenlőtlenségek, az olcsó munkaerő iránti kereslet, valamint a hajléktalanságból fakadó kilátástalanság.³⁹ Az áldozatok felkutatása problémás, mivel sokan nem ismerik fel saját kizsákmányoltságukat, vagy félnek segítséget kérni. A sértettel készített interjú is szemlélteti, hogy a kényszermunka gyakran együtt jár rossz higiéniai körülményekkel, fürdésmegvonással, testi és lelki bántalmazással, továbbá a sértett addikciójának kihasználásával. A kutatás során megjelelt esetek világossá teszik, hogy a kényszermunka gyakran rejtett, nehezen felismerhető formában jelenik meg. Az amerikai jelentés néhány részlete megmutatta olyan szegmenseit a kényszermunkának, amelyek eddig kevésbé ismertek, nem igazán vannak a köztudatban.

A kényszermunka elleni fellépés csak akkor lehet sikeres, ha a büntetőjogi reakciók mellett erősödnek a megelőző és áldozatsegítő mechanizmusok is. Fontos lenne a rendőrség, ügyészség és szociális ellátórendszer közötti együttműködés.

A hatóságok továbbképzésén túl elengedhetetlen a társadalmi szintű problémamegoldás. A jelenségre való figyelemfelhívás rendkívül fontos, hiszen az áldozatok sok esetben nincsenek tisztában azzal, hogy bűncselekményt követtek el a sérelmükre.

³⁷ TIP Report, 2024, 41.

³⁸ CSENDES Dóra – BERKI Vivien – MAGYAR Kata – OSZVALD Bálint – KEMÉNY Bálint: *Az emberkereskedelemmel kapcsolatos magyar bírói gyakorlat elemzése különös tekintettel a kiszolgáltatott helyzet és a kizsákmányolás fogalmára*. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/227/scriptura24ii_csendes_berki_magyar_oszvald_kemeny.pdf.

³⁹ DE COLL Ágnes Ráhel – TATÁR ÉRIKA: *Az emberkereskedelem jelenlegi helyzete Magyarországon*. Magyar Közlöny Kvk. Budapest, 2021. 7.

Feladatunk, hogy észleljük az emberkereskedelemre utaló jeleket, és ilyen esetben értesítsük a megfelelő hatóságokat. Egyúttal biztosítanunk kell az érintett személyt arról, hogy szükség esetén a hivatalos azonosítást és segítségnyújtást végző szervekhez irányítjuk.⁴⁰

Ne hagyjuk figyelmen kívül azon embereket, akik áldozatai a modern kori rabszolgaságnak!

Szakirodalom

Könyvek, monográfiák

1. CSENDES Dóra – BERKI Vivien – MAGYAR Kata – OSZVALD Bálint – KEMÉNY Bálint: *Az emberkereskedelemmel kapcsolatos magyar bírói gyakorlat elemzése különös tekintettel a kiszolgáltatott helyzet és a kizsákmányolás fogalmára*. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/227/scriptura24ii_csendes_berki_magyar_oszvald_kemeny.pdf.
2. DE COLL Ágnes Ráhel – TATÁR Erika: *Az emberkereskedelem jelenlegi helyzete Magyarországon*. Budapest: Magyar Közlöny Kvk., 2021, 7.
3. MIHALKÓ Viktória – SZABÓ Mónika – HAIDEGGER Mariann: *Modernkori rabszolgaság. Képzési kézikönyv*. Budapest: Anthropolis Egyesület, 2015.
4. M. NYITRAI Péter: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006.
5. WINDT Szandra: *A láthatatlan emberek – Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2021.

Folyóiratcikkek

6. DÁNOS Valér – SZABÓ Csaba: „Folyamatos fejlődés és tanulás szervezeti és egyéni szinten egyaránt – interjú Prof. Dr. Polt Péter legfőbb ügyész úrral” *Belügyi Szemle* 2023/8.
7. GÁL István László: „Új magyar Büntető Törvénykönyv és a gazdasági válság elleni küzdelem” *Belügyi Szemle* 2012/1.
8. HUSZÁR Julianna: „Emberkereskedelem újragondolva – a 2020. július 1-jén hatályba lépett rendelkezések hatékonysága ügyészi szemmel” *Belügyi Szemle* 2022/2.
9. MADAI Sándor – PÁPAI-TARR Ágnes: „Tevékeny megbánás és közvetítői eljárás, mint az áldozati jogok hatékony érvényesítésének lehetséges eszköze” *JURA* 2023/3.
10. SZÜCS Dániel: „Emberkereskedelem és kényszermunka, avagy büntetőbírói ítéletek empirikus vizsgálata törvényszéki elsőfokon” *Glossa Iuridica* 2025.
11. WINDT Szandra: „Gondolatok az emberkereskedelemről” *Miskolci Jogi Szemle* 2019/2.

Jogforrások

12. 2.Bf.215/2023/13.
13. B.19/2022/24.
14. BH2020. 30.
15. A Büntető Törvénykönyv 192. §-ához fűzött indokolás.
16. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye: *A kényszermunka elleni küzdelem Európában és a világban: milyen szerep hárul az EU-ra?* Az EGSZB hozzájárulása a 2014. évi ILO konferenciához (2014/C 311/05).

⁴⁰ Gyakorlati útmutató a munkaerő kizsákmányolás céljából folytatott emberkereskedelem áldozatává vált személyek első szintű azonosításához, 2019, 6.

17. *Gyakorlati útmutató a munkaerő kizsákmányolás céljából folytatott emberkereskedelem áldozatává vált személyek első szintű azonosításához*, 2019.

Egyéb források

18. ECPAT International – Hintoalovon Gyermekjogi Alapítvány: *ECPAT Országjelentés: Magyarország. Jelentés a gyermekek szexuális kizsákmányolásának formáiról, jellemzőiről és méreteiről*. 2021. https://ecpat.org/wp-content/uploads/2021/05/ECO_HUNGARY_Final-version-HUNG_2February2021.pdf
19. Magyar Helsinki Bizottság: *Emberi jogi szótár – kényszermunka*. <https://helsinki.hu/emberi-jogi-szotar/kenyszermunka/>
20. *TIP Report*, 2024.
21. United Nations, Department of Economic and Social Affairs: *Sustainable Development Goals*. <https://sdgs.un.org/goals>
22. Walk Free Foundation: *Global Slavery Index*. <https://www.walkfree.org/>

Interjúk

23. Áldozat: interjú. 2024. november 5.
24. SOMOGYI Gábor – Interjú a Kúria büntető ügyszakos tanácselnökével. Budapest, 2024. október 31.
25. WINDT Szandra – Interjú az Országos Kriminológiai Intézet főmunkatársával. Budapest, 2024. október 18.

Illés Dorina¹

Frusztrációból agresszió: Az incel mozgalom kriminológiai aspektusban

Absztrakt

A dolgozat az incel közösséget vizsgálja, kiemelve társadalmi veszélyességét és elterjedésének megelőzhetőségét. A kutatás során kriminológiai szakirodalom, online cikkek és bejegyzések, valamint a terrorcselekményekre vonatkozó törvényelemzés került feldolgozásra. A vizsgálat rámutat, hogy az incel mozgalom szélsőséges gondolkodása potenciális kockázatot jelent, bár Magyarországon még nem történt kapcsolódó bűncselekmény. A kutatás hiánypótló, mivel a jelenség hazai szinten kevésbé dokumentált.

Kulcsszavak: incel mozgalom, kriminológia, terrorcselekmény, mizogin attitűd, erőszakos mozgalom.

Abstract

The paper examines the incel community, highlighting its societal risks and the importance of preventing its spread. The research is based on criminological literature, online articles and posts, and legal analysis related to terrorist acts. The study shows that the extremist ideology of the incel movement poses a potential threat, although no related crimes have yet occurred in Hungary. The research fills a gap, as the phenomenon is scarcely documented at the national level.

Keywords: incel movement, criminology, terrorist acts, misogynistic attitudes, violent movement.

I. Bevezetés

Az elmúlt években az online térben megjelenő erőszakos és szélsőséges gondolkodású incel közösség a kutatásom alapja. A dolgozatomban ismertetem annak nem túl régre visszanyúló megalkulását. Kiemelem, hogy az incel mozgalom 1993-ra nyúlik vissza, de mégis egy fejlődés mentén alakult olyanná, mely ma ismeretes. A kezdeti elemek eltérőek voltak, így nemi megosztottság sem volt, nők és férfiak egyaránt jelen voltak a kialakuló közösségben. A kezdeti időszakban nem bizonyult veszélyesnek, de a folyamat azt eredményezte, hogy magányos, olyakor uszító jellegű erőszakos férfiakból álló mizogin közösséggé vált. A kutatásban vizsgálom az incelek vonatkozásában az erőszakot, a szélsőséges és radikális gondolkodást és annak okait. Kitérek az egyes kifejezésekre vonatkozó osztályozásukra is.

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, jogász képzés, IV. évfolyam. BISZK Bűnügyi Műhely. ORCID: 0009-0000-2286-9338.

Bár jelenleg Magyarországon nem ismert incel mozgalom által elkövetett bűncselekmény, de a jelenség nemzetközi terjedése indokolttá teszi társadalmi és kriminológiai háttérének vizsgálatát.

II. Az incel mozgalom megszületése

Az incel kifejezést először 1993-ban használták. Ezen évben egy ismeretlen személy az interneten „Alana” néven ismert kanadai egyetemista létrehozott egy *Alana's Involuntary Celibacy Project* elnevezésű weboldalt. Később, 1997-ben egy „INVCEL” rövidítést használó levelezőlistával bővítették, mely aztán a ma használatos incel szóra módosult.² Az internetes oldal célja az volt, hogy – ekkor még nemtől függetlenül – egy támogató weboldalt hozzon létre, olyan személyeknek, akik magányosnak bizonyultak szexuális és társadalmi értelemben is. Ezen személyek megoszthatták egymással érzelmeiket, félelmeiket és így könnyítve a nehézségeken. Azonban az oldalon Alana alkotta meg az akaratlanul cölibátusban élők kifejezést. Ő a weboldalt 2000 körül elhagyta, de a közösségi kör már ekkora is erős volt és az oldal átfordult a frusztráció internetes közegévé.³ Ez a feszültségtől hemzsegő oldal idővel a magányos, szűz férfiak oldala lett, ahol virtuálisan fejezték ki érzelmeiket egymásnak.

Alana a következő sorokat írta a weboldalra. Tehát az incel mozgalom kezdeti mondatai a következők:

„27 éves vagyok, és még soha nem randiztam. Érzelmek nélkül lépett be, csütörtök este fél 11-kor. Egyedül voltam az irodámban az egyetemen, és statisztikai tételekkel küzdöttem. Ez a magas, jóképű idegen halálra rémített – mégis beszélni akartam vele. Húsz éves voltam, és soha nem voltam párkapcsolatban (hacsak nem számítjuk a matematikával való foglalkozó szerelmemet). Ez a cikk olyan emberekről szól, mint én, meg a jóképű idegenről, és talán rólad is. Emberekről, akiknek van egy problémájuk, amiről senki sem beszél: én ezt „akaratlan cölibátusnak” nevezem. Előfordulhat, akár társaságkedvelő (mint én), akár félénk vagy; akár meleg (mint én) vagy heteroszexuális. Nem ritka – valószínűleg eszedbe jut egy „nagynénje”, vagy egy ismerős, aki soha nem említi a barátját, barátnőjét, férjét vagy feleségét. A társadalmunk azonban elvárja tőlünk, hogy párokat és családot alkossunk, ezért zavarban voltam, hogy soha nem volt párom. Ezt a cikket azért írtam, mert szeretném, ha az emberek elkezdenének beszélni erről a problémáról. A társadalmunk ma már lehetővé teszi, hogy beszéljünk arról, hogy kik vagyunk: bevándorló, foglalkozással élő, vallásos. Beszélhetünk a problémáinkról: szegénységről, függőségről vagy bántalmazásról és így tovább. A megosztás révén megtudhatjuk, hogy mások is hasonló helyzetben vannak. Az emberek segíthetnek egymásnak elfogadni önmagukat, és megoldani az esetleges problémáikat. Minden egyes ember, aki megszólal, megkönnyíti mások számára, hogy „kijöjjenek a szekrényből” önmaguk és a világ előtt. Tehát az akaratlan cölibátusról beszéllek. Figyeld meg az „akaratlanul” szót. Vannak, akik személyes vagy vallási okokból döntenek úgy, hogy egyedülállók maradnak. Ezt a cikket olyan felnőtteknek szeretném címezni, akik még soha nem voltak párkapcsolatban, de legbelül úgy érzik, hogy szeretnének partnert. Azt is remélem, hogy még ha nem is értesz

² SERBAKOV Márton Tibor: „Az incel mozgalom mint nőgyűlölő terrorfenyegetés” *Belügyi Szemle*, 2022/3. 29.

³ Uo.

*egyét a leszbikus feminista nézőpontommal, tanulhatsz valamit ebből a cikkből (...)*⁴

Tehát kezdetben nem volt szó arról, hogy önkéntelen cölibátusban csak férfiak élhetnek, de a modernizációval egyetemlegesen mára már férfiakból álló olyan nőgyűlölőkre használjuk a kifejezést, akik akarnak párkapcsolatot létesíteni, de a nők többsége nem akar velük kinézetük miatt. A változás érezhető az incel definíciójának a meghatározásából is. Még 2001-ben úgy határozták meg, hogy incelek azok, akik „(...) *szexuális kapcsolatot kívánnak létesíteni, de legalább hat hónapig képtelenek arra hajlandó partnert találni (...)*”⁵ 2020-ban ezt a fogalom már a következőképpen módosult: „*olyan fiatal férfiak agresszív, gyűlölködő és gyorsan terjeszkedő online közössége, akik azért frusztráltak, amiért képtelenek szexuális partnert találni.*”⁶

Érezhető a különbség a két meghatározás között. Kezdetben nemi elhatárolás nem volt, de 2020-ra már megjelent ez az elkülönítés. A 2000-es évek elején a meghatározásban nem volt utalás érzelmekre, míg ma már az agresszió és a gyűlölet a jellemzés alapja. Továbbá egyfajta elkeseredettség és lemondás is megjelenik a fogalomban, mivel a korábbi meghatározásban a hat hónapos időintervallum volt minimum időként meghatározva, de a mai definícióban mintha véglegesen le is mondanának a pár találásáról. Azon hasonlóság ugyanakkor továbbra is fenn áll a két fogalom között, hogy kizárólag a szexuális kapcsolatra, illetve szexuális pár keresésére, találására terjed ki.

III. Az incel gondolkodás

Az incelek úgy gondolnak magukra, hogy ők olyan férfiak, akiknek külső megjelenésük nem vonzó a nők nagyrészenek.⁷ Kiemelném az incelek vonatkozásában a 80/20 %-os szabályt. Az incelek szerint a nők közel 80 százalékának a férfiak 20 százaléka az, akikkel párt alkotnának.⁸ Okolják a női feminista felfogást, tehát a nők túlságosan függetlenek, önállóak és ezért nincsen szükségük olyan férfira, aki nem felel meg elvárásaiknak. Ebből a sérelmükből kiindulva olyan ideológiát fejlesztettek ki, amely magában foglalja az antifeminizmust, a mizogin attitűdöt, a nihilizmust és az önmegalázást.⁹

III.1. Szélsőséges és radikális gondolkodás

Sokszor a radikális és a szélsőséges gondolkodás kéz a kézben jár. A radikalizálódást az Európai Bizottság meghatározza, mely fokozatosan felépülő, összetett folyamatot jelent, melynek során egy személy vagy egy csoport olyan szélsőséges ideológiát vagy meggyőződést fogad el, amelyet egy meghatározott cél elérése érdekében alkalmaz vagy ezen cél elérése végett helyesli az erőszakot – beleértve a terrorcselekményeket is.¹⁰

⁴ „Alana” szavai 1997-ben az általa alapított weboldalon, <https://web.archive.org/web/20030206192844/http://www.ncf.carleton.ca:80/~ad097/invcel.html>.

⁵ SERBAKOV, 2. lj. 29.

⁶ Uo.

⁷ Zoe HASTINGS – David JONES – Laura STOLTE: „Involuntary Celibates: Background for Practitioners”. Organization for the Prevention of Violence, 2021/6. 2.

⁸ SERBAKOV, 2. lj. 30.

⁹ HASTINGS – JONES – STOLTE, 7. lj. 2.

¹⁰ Catherine BOUKO – Alena KREMPASKÁ – Anna KUCIŃSKA: „A fiatalok radikalizálódásának megelőzése a kognitív torzítások tudatosításán keresztül”. Precobias. 4. <https://www.precobias.eu/toolkit/teachers/PRECOBIAS-Toolkit-for-teachers-HU.pdf>.

Felmerül a kérdés, hogy mi vezethet a radikális és szélsőséges gondolkodáshoz. A válasz nagyon sokféle lehet, ám legtöbbször a társadalmi kirekesztés, a társadalmi nézetek polarizálódása, a sokféleség és a másság megbélyegzése, az összeesküvés-elméletek, a gyűlöletbeszéd és a gyűlölet-bűncselekmények azok, melyek kiváltják e gondolkodási módot.¹¹

III.2. Az erőszak megjelenése

Az erőszak évezredek átívelő múltra tekinthet vissza, mely úgy viselkedik mint az ár és az apály jelenséget követő változás. Az erőszak időnkénti „kitörései” emberek életét követelte meg.¹² Az erőszakos viselkedés célja változatlanul ugyanaz maradt, valaminek az elérése, kikényszerítése. Ez az erőszakos magatartás irányulhat a hatalom megszerzéséért és/ vagy megtartásáért, félelemkeltésért, lehet valaminek a kifejeződése vagy valamire való figyelemfelhívás. Az incelek törekednek is arra, hogy gondolkozásukra felhívják a figyelmet.

A 20. század végén megfogalmazásra került az ún. *erőszak-klíma* kifejezés, és ez a kifejezés arra utalt, hogy a világ egyre jobban értékeli az olyan embereket, akik hangosak és magatartásuk rámenős, erőszakosabb céljaik eléréséhez.¹³ Ez a társadalmi nyomás cseppet sem preventív, hiszen minél többen érik el így céljaikat és vágyaikat, annál jobban jelentkezik a társadalom összes szintjén az erőszak-klíma – és ez alól az incel közösség sem kivétel.

Az erőszak, illetve az erőszakos magatartás definícióját fontosnak tartom körüljárni a szakirodalmi, a társadalmi és a jogszabályi nézőpontból egyaránt. Továbbá el kívánom különíteni korszakilag, a társadalmi berendezkedés szerint és a kultúra alapján.

Nagyon sokáig a szakirodalmak által elfogadott megállapítás volt, hogy az erőszak alatt olyan emberi magatartást lehet érteni, amely szándékosan okoz fizikai sérelmet egy másik személynek.¹⁴ A legtöbb társadalmi szinten a verbális mód is erőszakos magatartást jelent. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) értelmező rendelkezésekben erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására.¹⁵ Tehát az utakon lévő járókelőkre való hangos ordibálás érezhető erőszakosnak, de büntetőjogi aspektusból nem minősül erőszakos magatartásnak.

A kriminológia három tipizálási módot különböztet meg az erőszakos bűnözés vonatkozásában:

1. Agresszió iránya és célzata szerinti megkülönböztetés, mely jellemzően további három nagy csoportba sorolható:¹⁶

- a) személy elleni;
- b) szexuális erőszak;
- c) vagyon elleni erőszak.

2. Elkülönítjük a szükségkielégítő és a konfliktusfeloldó bűncselekményeket is.¹⁷

3. A harmadik csoportosítási mód a tervezett vagy a terv nélküli cselekvés.¹⁸

¹¹ Uo.

¹² BAKÓCZI Antal – SÁRKÁNY István: *Erőszak a bűnözésben*. Budapest: BM kiadó. 2001, 9.

¹³ DOMOKOS Andrea: *Az erőszakos bűnözés*. Budapest: Hinnova Magyarország 2000, 17.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Btk. 459. § (1) bekezdés 4. pont.

¹⁶ BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZSI Klára – LÉVAY Miklós: *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer 2019, 567.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

Az incelek agressziója személyek ellen irányul és a szükségük kielégítetlenségéből fakad. Az incelek részben tervezik meg a cselekményeiket. A lövöldözéseket előre meg nem határozott személyek ellen követik el. Azonban a delictumot követően rendszerint önmagukkal is végeznek, illetve gyakran az édesanyjukkal is.

III.3. Miért válhatott ilyen agresszívvá az incel mozgalom?

Az internet torzítása az, amely nagyban átváltoztatta azt az elképzelést, amely Alana által indult, azaz hogy magányos emberek személyüket titkolva bármiféle megfelelési váagnak utat engedve interneten beszélgetsenek erről az érzésükről. A mozgalom elindítása és ilyen mértékben való eltorzulása a következő okok miatt alakulhatott ki:

a) *a tömeg ereje*: Ha több ember érez valahogyan, de azt nem osztják meg másokkal, csak magukba folytatják, a lelkük sérülhet, viszont a társadalom hasonlóan érző tagjai nem erősödnek fel ezáltal. Tehát nem alakul ki mozgalom, hiszen egy mozgalomhoz kétségkívül több ember szükséges. A másokkal való megosztás történhet személyesen, ismerősökön keresztül, amely szintén indíthat mozgalmakat. Mégis a legerősebb fellázadás az internet által valósítható meg.

b) *az internet használata*: A modern tömegkommunikációs eszközök térhódítása jelentős.¹⁹ Az internet információforrás, amely képes arra, hogy egyszerre sokakat befolyásoljon. Az emberek az interneten lehetnek anonimak, így sokan bátrabban kiállnak az olyan elgondolás mellett, mellyel szimpatizálnak – akár akkor is ha az erőszakos. A kriminológiában mégis két ellentétes megközelítés van a deviancia és a bűnözés média általi befolyásoltságának vonatkozásába. Az egyik álláspont szerint a média bűnözést generáló vagy fokozó hatást nyer. Tehát ez a megállapítás azt erősíti, hogy a média hatása erős oka a bűnelkövetéseknek.²⁰ A másik észrevétel alapján, sokkal inkább az aggodalmakat növeli és fokozza az irreális félelmeket, melynek következménye, hogy a bűnözéstől is félni fognak *quasi* generális prevenció valósul meg a média hatására.²¹ Az incelek vonatkozásában erősítő jellegű hatása van, hiszen különböző tömegkommunikációs eszközökön megosztják érzelmeiket, neheztelésüket a nőkre, s ezt legtöbbször agresszív formában, mely erősítően hathat a többi hasonlóan gondolkodó számára.

c) *bűnbak keresése és megtalálása*: Az incel ideológia megmagyarázta saját mozgalmának, hogy az ok, amiért nem tudnak párt találni az az, hogy a nők társadalmi, kulturális és generációs szerepe megváltozott. Úgy vélik, hogy a feminizmushoz hasonló társadalmi fejlemények, a nemi szerepek változása és a tömegmédia elfogadhatatlan normákat teremtettek a nők autonómiája és szexuális partnerük kiválasztása körül. Ezek a társadalmi fejlemények megakadályozzák az incelek által kívánt patriarchális társadalom visszahozatalát, amelyben a nők engedelmesek és szexuálisan elérhetőek. Az incelek ezeket a sérelmeket egy ideológia felépítésén és különösen a történelem alternatív értelmezésével érték el.²² Igazságtalannak vélik a világot a szexuális és partnerkeresési csalódásuk végett.

d) *szélsőséges gondolkodás*: A szélsőségesség negatívítást szül. Ez a túlzó negatívítás a tömeg erejével és az internet használatával pedig mozgalmakat hozhat létre a hasonlóan gondolkodók számára. A mozgalmak pedig együtt erősek lehetnek, melyek az erőszakos bűncselekmények elkövetésének melegágya.

¹⁹ BORBÍRÓ – GÖNCZÖL – KEREZSI– LÉVAY, 16. lj. 409.

²⁰ Uo.

²¹ Uo. 409–410.

²² HASTINGS – JONES – STOLTE, 7. lj. 3.

IV. Az incelek általi osztályozás

Az incelek egy-egy szóval illetnek bizonyos emberi tulajdonságokat. A saját kitalált illetve a létező szlengerek alapján osztályoznak és címkéznek fel magatartásokat és jellemzőket egyaránt.

Chad	A „chad” kifejezés jóképű férfiakat jelent.
Stacy	A női megfelelője a „chad”-nak, tehát vonzó nőket fed le ez a szó.
SMV (Sexual Market Value)	Az emberek „szexuális piaci értékük”.
Beckys and betas	A „becky” család a nők többségét jelenti és a „stacy” család alárendeltjei. Nekik átlagos a kinézetük és a társadalmi státuszuk alacsony. A SMV-jük egy tízes skálán értékelve a 3 és 7 között van.
Bluepill	A <i>Mátrix</i> című filmre utalva is osztályozzák a jellemzőket. Ez a „bluepill” arra utal, hogy az incelek szerint egy „bluepilled” férfi ismerkedési szokásai átlagosak, és ők nincsenek tisztában a társadalombéli elhelyezkedésükkel.
Redpill	E tabletta pedig segít kinyitni a férfiak szemét abban a vonatkozásban, hogy a nők sokkal jobb helyzetben vannak, mint a férfiak. Nem létezik olyan ezáltal, hogy a nők elnyomásban élnek.
Blackpill	Sorsuk elfogadására nyit kaput ez a fekete tabletta. Tehát sorsuk nem változtatható ezek alapján.
Jihadpill	E tabletta azt jelzi, hogy az adott „incel férfi” csak úgy létesíthet szexuális kapcsolatot, ha dzsihadistává válik. A „dzsihad” szó pedig ellenállást, küzdelmet jelent. A dzsihadisták célja ellenállni vagy küzdeni a „gonosz” ellen. ²³
Jihadmaxxing	Ez maga a kifejezés, hogy csak akkor létesíthet egy olyan férfi párkapcsolatot, aki az incel mozgalom tagja, ha dzsihadistává válik. Fontos, hogy nem a vallási jellegre gondolnak, hanem inkább szimbolikus. Tehát a nők elleni erőszaknak megtestesítőjeként tartják számon a dzsihadistákat.
Baldcel	Ez a kifejezés arra utal, hogy azért nem találják a nők vonzónak, mert kopasz.
Fakecel	A „hamis incel”, vagyis aki valójában nem is incel csak úgy tesz, mintha az lenne.
Poorcel	Akit azért nem tartanak vonzónak, mert szegény.
Ricecel	Aki azért nem vonzó, mert ázsiai felmenői vannak.

1. táblázat: Az incelek által gyakran használt címkék.²⁴

A legtöbb kifejezés megbotránkoztató, illetve aggasztó. Megbotránkoztató az SMV, azaz az emberek *szexuális piaci értéke*. A *dzsihad* szó valamilyen ellenállást jelent, mely az incelek vonatkozásában potenciális bűnelkövetőkké válás lépcsőfokaként is tekinthetünk rá. A gondolat

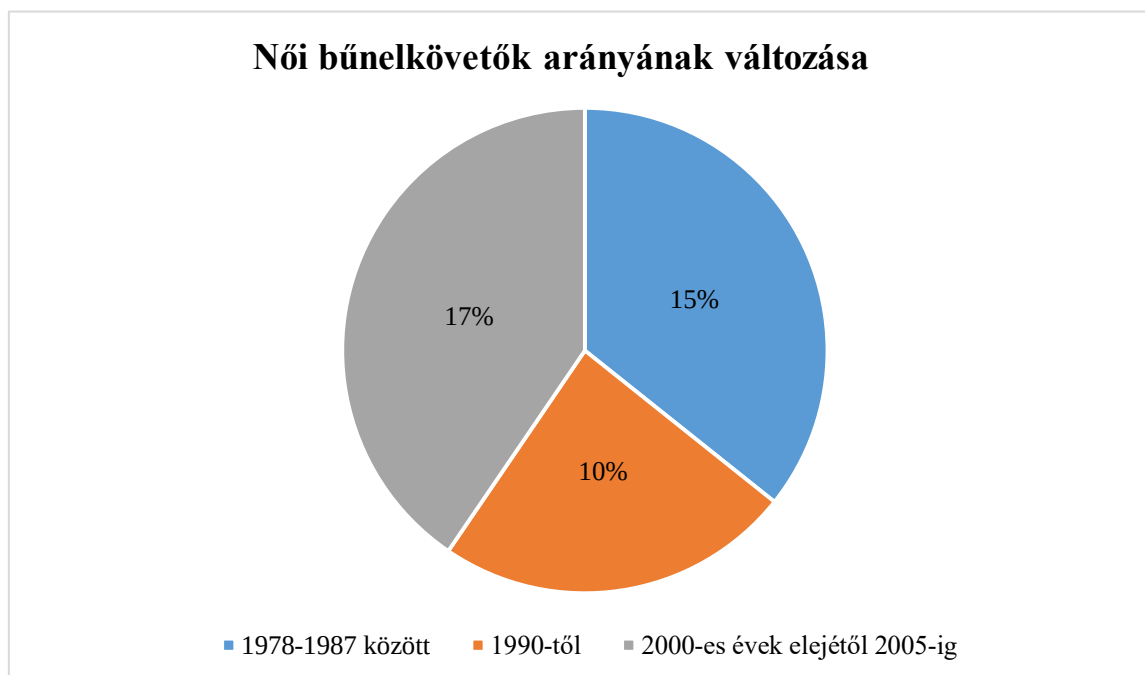
²³ Umar Sheikh TAHIR: „The Concept of Jihad in Islamic Texts: An Analytical Study of Violence Between Mainstream Scholars and Extremists” *Online Journal of Research in Islamic Studies*, 2017/1. 27–31.

²⁴ Incels: *A guide to symbols and terminology*. https://journal-exit.de/wp-content/uploads/2021/06/Incels-A-Guide-to-Symbols-and-Terminology_Moonshot-CVE.pdf.

megjelenése valóban nem bűncselekmény, de kriminológiai szempontból már a veszélyes zóna határát súrolja.

V. Nemi szerepek a bűnözésben

A kriminológia sokat vizsgált jelensége az elkövetők nemi aránya. A női bűnelkövetők száma 1978 és 1987 között stagnált, a rendszerváltást követő években pedig sokkal alacsonyabb volt a női bűnözés. Bár a 2000-es évektől kezdve számuk növekedni kezdett. 2015-ben pedig a női elkövetők száma meghaladta a 16 000-et, míg ugyanezen évben a férfi elkövetők száma 84 849 volt.²⁵

1. ábra: A női bűnelkövetők arányának változása 1978-tól a 2000-es évek elejéig.²⁶ saját szerk.

V.1. Az egyenlőség ellen

Az incelek szerint a modernizáció hatása a nemek egyenlőségének hangsúlyozása vezetett a társadalom női és férfi szerepek összeomlásához. Tehát ahhoz, hogy ma már egyre kevésbé jelenik meg a családokban Talcott Parsons amerikai szociológus 1955 körül tett megállapítása, miszerint gyakori a családokban az, hogy a fiúgyermeket céltudatosságra ösztönzik, és meghatározzák számukra, hogy életük egyik legfontosabb feladata, a családfenntartása legyen.²⁷

Az incel mozgalom álláspontja a modernizáció nemi szerepek vonatkozásában, hogy ez alapján a nők megerősödnek és nincs szükségük az életük minden területén férfira. Ezt támasztja alá a 80/20 %-os szabály is. A feminizmust az incel mozgalom pedig tevőlegesen is igyekszik gátolni.

²⁵ BORBÍRÓ – GÖNCZÖL – KERESZI - LÉVAY, 16. l. 667.

²⁶ Uo., 667.

²⁷ Uo., 676.

VI. Magányos farkas helyett nőgyűlölő terrorizmus?

Az incelek bár magányosak, de a mozgalom nem ártalmatlan. Az nők visszautasításából származó személyes sérelmük az *incel-forradalom* iránti igényhez vezethet.²⁸

Az incelek által elkövetett bűncselekmények jellemzően az Egyesült Államokban nyernek teret. Texas államban már volt, hogy hivatalos szerv is felszólalt az incelek bűnelkövetéseivel összefüggésben.

Ilyen bűncselekmény volt a texasi hírcikkek alapján a 2023. májusában elkövetett mérszárlás. Egy texasi férfi Allen városában egy májusi napon kiszállva gépjárművéből löni kezdett az előtte sétáló emberekre, melynek során nyolc ember életét vesztette. A nyomozás során kiderült, hogy a férfi az incel mozgalom tagja.²⁹

A Texas Department of Public Safety három különböző terrorizmus típust különít el: faji alapú, politikai és egyéni.³⁰ Az incelek az egyénibe sorolhatók. Általuk megszületett ideológiaszerű irányvonalat képviselnek, melyet céljuknak megfelelően társadalmi szintű bűncselekmények elkövetésével is szimbolizálják.

A Btk. alapján értékelve három különböző cél alapján lehet elkövetni terrorcselekményt, amelyeket az alábbiak szerint határoz meg a törvény:

- a) állami szervet, más államot vagy nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön,
- b) a lakosságot megfélemlítse,
- c) más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét megváltoztassa vagy megzavarja, illetve nemzetközi szervezet működését megzavarja.³¹

Az incel mozgalom által a Btk. 314. § (1) bekezdés b) pontjának a célja érdekében tett személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekmény elkövetése az eddigi cselekményeikből és meggyőződésükből következően nem zárható ki.

Az incel támadásokra jellemző, hogy nem kívántak eddig közhatalmi döntéshozatalt befolyásolni, vagyis a Btk. 314. § (1) bekezdésének a) vagy c) pontját kimeríteni. Az incelek ideológiája vezérelheti arra őket, hogy céljukat úgy érik el, hogy óriási társadalmi visszhangot váltanak ki, amelyben a lakosságot megfélemlítik. Ez megvalósulhat úgy, hogy ha több embert megölnek vagy testi sértést okoznak számukra, és ezt fegyveresen – az említett céllal – követik el, az ideológiájuk megismertetésére vagy pusztán figyelemfelkeltés végett. Mindazonáltal hangsúlyozandó, hogy a magyar joggyakorlat nem ismer incel ideológiából származó cselekményeket.

VII. Az incel mozgalom által elkövetett bűncselekmények Európában

Bár az Egyesült Államokban terjedt el leginkább az incel közösség, mára már Európába is elérkezett hatása. A következő két eset elkövetője a nyomozások alapján az incel mozgalomhoz kötődtek. Az európai esteknél is hasonlóan a legtöbb amerikai esethez egy férfi közterületen

²⁸ SERBAKOV, 2. l. 35.

²⁹ Combating Terrorism Center: The Allen, Texas, Attack: Ideological Fuzziness and the Contemporary Nature of Far-Right Violence: <https://ctc.westpoint.edu/the-allen-texas-attack-ideological-fuzziness-and-the-contemporary-nature-of-far-right-violence/>.

³⁰ SERBAKOV, 2. l. 35.

³¹ Btk. 314.§ (1) bekezdés.

vagy valamilyen épületben lövöldözni kezdett, majd a legvégén önmagával is végzett. Ilyen volt Elliot Rodger cselekménye is. Elliot Rodgerről érdemes kiemelni azt, hogy az incel közösségben egy „hős”-nek számít, hiszen nagyon erősen kifejtette álláspontját az incelek ideológiájáról, mellyel sokan egyetértenek. Elliot 22 évesen a mozgalom nevében 2014. májusában végzett hat emberrel, majd önmagával egy kaliforniai egyetemen.³²

VII.1. Hanau lövöldözés

Európában először 2020. év februárjában Tobias Rathjen Németországban tíz emberrel és végül önmagával is végzett. Több bárban és az utcán követte el a cselekményeket. Az angliai esethez hasonlóan a legvégén édesanyját és magát is megölte miután hazament. Érdekesség, hogy édesapját nem bántotta. Az angliai értékeléshez képest a különbség, hogy ez Németországban már terrorcselekményként minősül.³³

VII.2. Jake Davison esete

Bár az incel közösség által elkövetett bűncselekmények az Egyesült Államokban terjedtek el legjelentősebben, de az elmúlt években már Európában is felütötte a fejét. Ezt bizonyítja, hogy Angliában 2021-ben az incel közösség egyik tagja, a 22 éves Jake Davison olyan szélsőséges végtetekig gyűlölte a nőket, hogy amellet, hogy egy idegen nőt, valamint két férfit és egy kislányt is megölt, s édesanyjával, majd önmagával is végzett. Mindösszesen hat perc alatt. A tárgyalást Angliában nem minősült terrorcselekménynek, és ez a társadalomban elégedetlenséget is szült.³⁴ Az Egyesült Királyságban a jelenségre való figyelemfelhívás végett egy televíziós sorozat is készült *Kamaszok* címen.³⁵

VIII. Záró gondolatok

A jelenlegi incel közösség létrejötte nem datálható egyetlen dátumra, egy folyamat eredményeképpen alakultak ki. E folyamat során eddig meglehetősen veszélyes cselekményeket követtek el világszerte. Jellemzően nem csoportosan, hanem a közösség tagjai egyenként követik el a cselekményeket. Az esetek többségében hasonló elemek voltak. A hasonlóság az incel támadásokban, hogy mielőtt magukkal végeznek, előtte saját édesanyjukat is megszokták ölni. Érdekessége ezen cselekményeknek, hogy nemcsak nők voltak az áldozatok, hanem nőket és férfiakat is megöltek a lövöldözések alatt. E között nem tettek különbséget, annak ellenére, hogy az ideológiájuk a nők elleni gyűlöletre épül. Ez származhat a figyelemfelhívásból is. Hiszen a bűncselekmények megvalósítása által számukra a lényeg, hogy felfigyeljenek az általuk kifejlesztett ideológiára.

Magyarországon eddig nem volt olyan elkövető, aki az incel közösség tagja lenne. Mivel Európában is csak pár eset kapcsolható az incelekhez, bár ezen esetek nagyon súlyosak voltak, ugyanakkor nem jellemző, hogy szabályozták volna Európában az államok. Az Egyesült Királyság e tekintetben más a precedens jellege miatt.

³² Gyilkolnak, mert nem kapnak szexet: <https://wmn.hu/ugy/49166-gyilkolnak-mert-nem-kapnak-szexet->.

³³ Az incelmozgalom: a terrorizmus egyik új fajtája? – Gyilkosságok a nem önkéntes cölibátusban élő férfiak közössége nevében: <https://tinyurl.com/illes123>.

³⁴ Uo.

³⁵ Internet Movie Database: „Kamaszok” 2025. <https://www.imdb.com/title/tt31806037/>.

Felmerül a mozgalommal kapcsolatosan a szabályozás kérdése. Magyarországon még nem nyert magának utat a mozgalom, viszont tekintve, hogy Európában 2020-tól már jellemző az incelek általi bűnelkövetések, így érdemes preventív jelleggel az oktatásban kitérni az incel mozgalom veszélyeire. Nagyon jellemző az is, hogy a fiatalabbak válnak az incel közösség tagjává. Megelőzhető lenne, ha az oktatási tanterv része lenne ennek veszélyeire való felhívás. Bár kiemelem, hogy véleményem szerint az oktatás jó irányba vinné a megelőzést, de ettől komplexebb a jelenség. A kiindulópont a társadalmi szintű jóllét, hiszen megállapítható az Alana által vezetett oldal bejegyzései alapján, hogy az incelek önértékelési problémával küzdenek. Tehát lelki eredetű betegség, melynek egy társadalomban számos kiváltó oka lehet. Mivel jellemzően fiatalok válnak a közösség tagjává, újra az iskolákat hoznám fel megoldásnak. Tehát az oktatásban való megfelelő lelki ápolás nagyon sokat segítené a társadalom mentális és lelki egészségén. Ez nemcsak az incelek csoportját, hanem bármilyen hasonló erőszakos csoport létrejöttét és terjedését gátolná. Tehát sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni a gyermekeknek a lelki egészségére a felgyorsult internetes agresszorok világában. A jogalkotó által megvalósítható lenne, hogy a pedagógusokat olyan oktatásban részesítsék a felsőoktatásban, mely ezen készségeket és elméleti tudást biztosítja.

Szakirodalom

Könyvek, monográfiák

1. BAKÓCZI, Antal – SÁRKÁNY, István: *Erőszak a bűnözésben*. Budapest: BM Kiadó, 2001.
2. BORBÍRÓ, Andrea – GÖNCZÖL, Katalin – KEREZSI, Klára – LÉVAY, Miklós: *Kriminológia*. Budapest: Wolters Kluwer, 2019.
3. DOMOKOS, Andrea: *Az erőszakos bűnözés*. Budapest: Hinnova Magyarország, 2000.

Folyóiratcikkek és tanulmányok

4. BOUKO, Catherine – KREMPASKÁ, Alena – KUCÍNSKA, Anna: „A fiatalok radikalizálódásának megelőzése a kognitív torzítások tudatosításán keresztül”. *Precobias* 4. <https://www.preco-bias.eu/toolkit/teachers/PRECOBIAS-Toolkit-for-teachers-HU.pdf>
5. SERBAKOV, Márton Tibor: „Az incel mozgalom mint nőgyűlölő terrorfenyegetés”. *Belügyi Szemle* 2022/3.
6. TAHIR, Umar Sheikh: „The Concept of Jihad in Islamic Texts: An Analytical Study of Violence Between Mainstream Scholars and Extremists”. *Online Journal of Research in Islamic Studies* 2017/1.
7. HASTINGS, Zoe – JONES, David – STOLTE, Laura: „Involuntary Celibates: Background for Practitioners”. *Organization for the Prevention of Violence* 2021/6, 2. https://prevent-violence.ca/wp-content/uploads/2021/06/Involuntary-Celibates-Background-for-Practitioners_webup-date.pdf.

Jogforrások

8. 2012.évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

Internetes források

9. „Alana” szavai 1997-ben az általa alapított weboldalon. <https://web.archive.org/web/20030206192844/http://www.ncf.carleton.ca:80/~ad097/invcel.html>

10. *Az incelmozgalom: a terrorizmus egyik új fajtája? – Gyilkosságok a nem önkéntes cölibátusban élő férfiak közössége nevében.* <https://wmn.hu/ugy/55708-az-incelmozgalom-a-terrorizmus-egyik-uj-fajtaja-gyilkosságok-a-nem-onkent-es-colibatusban-elo-ferfiak-kozossege-neveben>
11. *Combating Terrorism Center.* <https://ctc.westpoint.edu/the-allen-texas-attack-ideological-fuzziness-and-the-contemporary-nature-of-far-right-violence/>
12. *Gyilkolnak, mert nem kapnak szexet.* <https://wmn.hu/ugy/49166-gyilkolnak-mert-nem-kapnak-szexet->
13. *Incels: A guide to symbols and terminology.* https://journal-exit.de/wp-content/uploads/2021/06/Incels_-A-Guide-to-Symbols-and-Terminology_Moonshot-CVE.pdf.
14. *Internet Movie Database: „Kamaszok”* 2025. <https://www.imdb.com/title/tt31806037/>.

Porczió Luca¹

A halálbüntetés értékelése a keresztény jogász etika tükrében

Absztrakt

A dolgozat a halálbüntetés jogtörténeti és etikai megítélését vizsgálja, különös tekintettel a magyar jogfejlődésre és a keresztény erkölcsi-etikai szempontokra. A halálbüntetés kialakulását mutatja be a magánbosszútól az állami büntetőhatalomig, a feudális és kodifikált jog szerepét, valamint az abolicionista mozgalmak hatását. Elemzi az élethez és emberi méltósághoz fűződő jog abszolút jellegét és a halálbüntetés erkölcsi, jogi és társadalmi következményeit.

Kulcsszavak: halálbüntetés, büntetőjog-történet, emberi jogok, élethez való jog, keresztény etika.

Abstract

This paper examines the death penalty from historical, legal, and ethical perspectives, focusing on Hungarian legal development and Christian moral considerations. It traces capital punishment from private vengeance to state authority, the role of feudal and codified law, and the influence of abolitionist movements. The study highlights the absolute right to life and human dignity and evaluates the moral, legal, and societal implications of the death penalty.

Keywords: death penalty, history of criminal law, human rights, right to life, Christian ethics.

Esszém alaptémája a halálbüntetés, mely minden korban – napjainkban is – az egyik legmegosztóbb téma mind köznapi, mind vallási, mind pedig szakmai fórumokon. Izgalmasságát az adja, hogy bár az álláspontok gyökeresen ellentmondanak egymásnak, ugyanakkor a mellette felsorakoztatott racionális érvek mindkét oldalon megvédhetők. A téma a keresztény erkölcs és keresztény jogász etika szemszögéből pedig újabb kérdéseket vet fel.

A halálbüntetés az egyik, ha nem a legrégebbi büntetési nem. A kezdetleges primitív törzsek csak kétféle büntetést ismertek: a száműzetést és a halálbüntetést. A halálbüntetés eredete több folyamatra is visszavezethető: egyrészt a magánbosszú visszaszorítása miatt alakult ki, másrészt szakrális gyökerekre is épülhetett. A magánbosszú lényege abban áll, hogy a közösség torolja meg tagjának elszenvedett sérelmét, ez azonban hosszas viszályokhoz vezetett. Az állam megjelenésével jelentkezett a fejlettebb társadalmakban az igény arra, hogy a hatalmat gyakorló egyén vegye kezébe a megtorlás jogát. Ennek vált hatékony eszközévé a halálbüntetés. A másik megközelítés a vallásra vezethető vissza, melynek értelmében, ha valaki a vallás követelményeivel szembe ment, akkor az istenek ellenszenvét nem saját maga ellen vívta ki, hanem az adott

¹ Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, jogász képzés, IV. évfolyam. BISZK Közjogi Műhely. ORCID: 0009-0001-8012-8375.

közösség ellen. Így a közösség legkönnyebben az áldozat bemutatásával nyerhette el a bűnbocsánatot. A halálbüntetés mai értelemben vett formájáról a kezdetleges államok megjelenésétől beszélhetünk. A szokásjog megjelenésével kialakult egyfajta normarendszer, ezáltal a normák megsértésével járó szankciók formalizált csoportja is.²

A halálbüntetés a magyar törzsek körében is ugyanannyira ismert volt, mint a világ más tájain. Azokkal szemben alkalmazták a halálbüntetést, akik a belső normákat súlyosan megsértették. Ilyen bűncselekmények közé tartozott a közösség tagjainak megölése, vallási- vagy szexuális szabályok megsértése. A királyság megjelenésével már a vagyoni jóvátétel kezdte felváltani a magánbosszút, így a halálbüntetés már csak a legsúlyosabb bűncselekmények megtorlására szolgált. Ilyen bűncselekménynek számított a felségárulás vagy a király családja ellen elkövetett erőszak is. A feudalizmust nagyjából 1001 és 1848 közé soroljuk, azonban a halálbüntetés esetében ez az időszak egészen 1880-ig kitolódott, egészen a Csemegi-kódex hatályba lépéséig. A feudalizmus időszakában még a szokásjog volt a meghatározó, a földesurak uralma, illetve a királyi kiváltságlevelek miatt az országban területenként eltérően értelmezték a szokásjogot, így kijelenthetjük, hogy a feudalizmus időszakát nagyban jellemezte a partikularizmus és a territorializmus. Az egymásnak ellentmondó rendelkezések esetében is a bírói döntésen alapult az ítélet, ezáltal elmondható, hogy Magyarországon ezt az időszakot a jogbizonytalanság jellemezte. Ezt a problémát végül az 1878.évi V. törvénycikk tüntette el.³

A XVIII. században indult el az abolicionisták mozgalma, melynek célja a halálbüntetés eltörlése volt. Cesare Beccaria, a mozgalom egyik képviselője *A bűnökről és büntetésekről* című művében kifejtette, hogy a kivégzések soha nem tették jobbá az embereket, a halálbüntetés vizsgálatakor figyelembe kell venni a hasznosságot és igazságosságot, és ennek tükrében kell a következtetéseket levonni. Véleménye szerint: „*A halálbüntetés tehát nem jog, hiszen bebizonyítottam, hogy nem lehet az, hanem a nemzet háborúja egy állampolgár ellen, mert szükségesnek vagy hasznosnak ítéli lényének megsemmisítését.*”⁴ Továbbá Beccaria elve szerint az eltökélt személyeket a halálbüntetés soha nem tartotta vissza a bűnözéstől, ezért ez a fajta példa statuálás szinte felesleges.

Magyarországon a Beccaria szerinti felvilágosult vélekedés a reformkorban nyert elismerést. „*Szemere Bertalan (1841) szerint a halálbüntetésnek nincs helye a szankciórendszerben, az 1843-as Deák-féle tervezet a halálbüntetést eltörli. A Csemegi-kódexben is két kivételes esetben lehet halálbüntetést alkalmazni: király személye elleni felségsértés és kitervelt gyilkosság esetében.*”⁵

A halálbüntetések száma a világháborúk alatt és utána növekedett, 1960-as évek után több mint húsz éven keresztül még szabtak ki halálbüntetést, 138 esetben a nem katonai bíróság, 66 esetben a katonai bíróság.

Az Európa Tanács létrejöttével a csatlakozó országok elfogadtak egy olyan nemzetközi egyezményt, melynek kritériuma volt a halálbüntetés eltörlése. Horváth Tibor vezetésével létrejött a Halálbüntetést Ellenzők Ligája, mely kezdeményezte, hogy állapítsák meg a halálbüntetés alkotmányellenességét. Az alkotmánybíróság ezt az indítványt elfogadta és megsemmisítette a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezéseket. Az alkotmánybíróság indokolásában szerepel,

² TÓTH J. Zoltán: A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi története. Budapest: Századvég Kiadó 2010, 11–15.

³ Uo., 180–191.

⁴ BECCARIA, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről*. Máriabesnyő: Italianistica Hungarica 5 2012.

⁵ DOMOKOS Andrea: *Büntető anyagi jog – általános rész*. Budapest: Partocinium 2022, 145.

hogyan az életnek és az emberi méltóságnak a teljes megsemmisítését engedi meg a halálbüntetés.⁶

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 6. cikkének (1) bekezdése megállapítja, hogy „minden embernek vele született joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet az élettől önkényesen megfosztani.”⁷

Ma Magyarországon nem hajtanak végre halálbüntetést, az utolsó eset 1988. július 14-én történt, Vadász Ernő tiszacsegi elkövető esetében.

A halálbüntetés mibenlétét az emberi jogok között kell keresnünk. A halálbüntetés napjainkban is egy igen megosztó téma. Vannak heves ellenzői és támogatói is.

A halálbüntetést támogatók elvei a *tálio-elv*re épülnek, miszerint a rosszat csak azonos rosszal lehet megtorolni. Számos érv említhető a halálbüntetés támogatása mellett: népszerű vélemény, hogy azoknál az elkövetőknél, akik halálbüntetést érdemlő bűncselekményeket követtek el, a javulás vagy a jobb belátásra térés szinte lehetetlen, a társadalom többi tagja szerint ezért a társadalomba való integrálás helyett a társadalomból való végleges kivetés lenne az egyetlen megoldás. Ez erkölcsileg és jogilag is ellentmond a felvilágosult társadalmak eszméinek.

A felvilágosultabb országokban azonban az élet védelme fontos szerepet játszik. Az élet-hez való jog alapvető emberi jog, ezt Alaptörvényünk a II. cikkben rögzíti. Ebből az alkotmányos elvből ered, hogy az emberi élet elvételére még az állam vagy a társadalom sem jogosult. Az emberi élet elvétele bűncselekmény, ráadásul súlyosan értékelendő bűncselekmény, ezért az állam válasza egy adott bűncselekményre nem lehet forrása egy másik bűncselekménynek.

A halálbüntetés témája nem csupán a jog és az igazságosság körében vet fel kérdéseket, az erkölcs és kifejezetten a keresztény erkölcs szempontjából is megosztó téma. A Bibliában az Ószövetség értelmezése ellentmondásos, hiszen Isten Mózesen keresztül adott kijelentése az ókori Izraelnek „[t]örést törésért, szemet szemért, fogat fogért; amilyen sérelmet ő ejtett másra, olyan ejtessék rajta is.” (3Móz 24:20).⁸ A „szemet szemért” elv azonban nem hatalmazott fel senkit a kegyetlen igazságszolgáltatásra. Ha a képesített bírák megfelelően alkalmazták, akkor először megvizsgálták a körülményeket, valamint, hogy mennyire volt szándékos a tett, és ezek után döntöttek a büntetésről. Ez segített elkerülni, hogy a büntetés túlságosan szélsőséges legyen. Ugyanakkor a szintén Mózesnek adott Tízparancsolat egyik legfontosabb parancsolata: „Ne ölj!” (2Móz 20:13).⁹

A fentiek szerint is az emberölés az egyik legsúlyosabban értékelendő bűn. Ha egy ilyen bűnre kivégzés a válasz, akkor ez egy ördögi kört generál, ami ugyancsak a *tálio-elv*hez vezet.

Az Újszövetség azonban már egyértelmű, a mózesi „szemet szemért” törvény Jézus halálával végérvényesen érvényét veszítette: „Mert a törvény vége Krisztus minden hívőnek igazságára.” (Róma 10:4).¹⁰

A keresztény erkölcs szelleme ugyanakkor magába foglalja a predesztináció elvét, azaz az eleve elrendeltetés tanát. Eszerint Isten mindent eleve elrendelt, tehát egy ember élete, így a halála is már születésétől kezdve meghatározott. Ez felveti a következő kérdést: Van-e joga egy embernek vagy hatalomnak ahhoz, hogy elvegyen életet, ha tulajdonképpen ez Isten akaratával ellentétes?

⁶ DOMOKOS, 5. l.j.

⁷ 23/1990. (X.31.) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről.

⁸ Biblia, Károli Gáspár magyar fordításában, Mózes 3. könyve, 24. fejezet 20. vers.

⁹ Uo., Mózes 2. könyve, 20. fejezet, 13. vers.

¹⁰ Uo., Pál levele a rómaiakhoz, 10. fejezet 4. vers

A keresztény jogász etika alapja az igazságosság, az emberi méltóság megőrzése és a méltó büntetés kiszabása, amely az elkövető fejlődését, megváltozását célozza meg. A halálbüntetés mind a három érték szempontjából kérdéses. Lehet-e igazságos a halálbüntetés? Vannak olyan kivételes esetek, amikor egy adott bűncselekmény vagy több bűncselekmény a társadalmat olyan szinten felháborítja, hogy elégtétel csak a halálbüntetéssel szerezhető. Ez viszont ellehetetleníti annak az esélyét, hogy az elkövető megbánja bűneit, illetve az esetleges javulás vagy jobb belátásra térés esélyét is elveszi. Az emberi méltóság és az emberi élet elválaszthatatlan egységet alkot. Az emberi élethez és méltósághoz való jog két összekapcsolódó alapjog, melyek korlátozhatatlanok, számos más alapjog alapjául szolgálnak.¹¹

A keresztény értékítélet egyik fontos tanítása a megbocsátás. A halálbüntetés a megtorlás és a bosszú elvét erősíti, elvéve ezzel a megbánás jogát az elkövetőtől. Számos példa igazolja, hogy a halálbüntetést érdemelt elkövetők közül, akik életfogytiglani büntetést kaptak végül megtértek vagy megbánták bűneiket, és megpróbálták a társadalom szimpátiáját visszanyerni. A halálbüntetés elveszi ennek a változásnak az esélyét, az emberek bosszúvágyát szolgálja inkább mintsem az elkövető helyes útra térítését.

A halálbüntetés alkalmazása kizárja az ítélet helytelenségének esélyét és olyan visszafordíthatatlan károkat tud okozni, melyeket később lehetetlen helyrehozni. A halálbüntetés alkalmazása feltételezi a bírót, illetve az ítélet tévedhetetlenségét, pedig a nagy számok törvénye alapján, ha kevés esetben is, de előfordul a halálbüntetés helytelen alkalmazása.

„Az élethez való jog mindenkit megillető veleszületett jog. Míg a legtöbb alapvető jog korlátozható, az élethez való jog nem korlátozható, legfeljebb kizárható, mivel az élet sem korlátozható, csak elvehető (ráadásul úgy, hogy vissza nem adható) és elvétele minden más jog megszűnik. Az élethez és emberi méltósághoz való jog korlátozhatatlan voltát fejez ki az is, hogy emberi személyiség a jog számára érinthetetlen, így a jog csakis a külső feltételek biztosításával segítheti az autonómiát. E jogok még különleges jogrend idején sem korlátozhatóak.”¹²

Ugyan a felvilágosult országokban, főként a keresztény értékrendet követő európai országokban már nem hajtanak végre halálbüntetést, a világ egyes pontjairól azonban ez nem mondható el. Például Japánban, az Amerikai Egyesült Államokban, Kínában, Fehéroroszában – csak a nagyobb országok említéseképpen – még alkalmaznak halálbüntetést. A büntetési nemek közé tartozik ezekben az országokban az akasztás, villamosszék, golyó általi halál.

Összegzésképpen elmondható, hogy a halálbüntetés helyessége vagy helytelensége a mai napig vitatott, a felvilágosult társadalmak akár etikai, akár vallási, akár jogi szempontokat figyelembe véve a halálbüntetés mellőzése mellett állnak. Remélhetőleg a jövőben egyre több országban lesz illegális a halálbüntetés, és ezzel párhuzamosan nyernek több elismerést az alapvető emberi jogok.

Szakirodalom

Könyvek, monográfiák

1. BECCARIA, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről*. Máriabesnyő: Italianistica Hungarica 5 2012.
2. DOMOKOS Andrea: *Büntető anyagi jog – általános rész*. Budapest: Partocinium 2022.
3. SZABÓ Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz*. Budapest: Partocinium 2019.

¹¹ DOMOKOS, 5. l.

¹² SZABÓ Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz*. Budapest: Partocinium 2019, 170.

4. TÓTH J. Zoltán: *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi története*. Budapest: Századvég Kiadó 2010.
5. Biblia, Károli Gáspár magyar fordításában.

Jogforrások

6. 3/1990. (X.31.) AB határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről.

BESZÁMOLÓK

JOGTÖRTÉNETI MŰHELY

⚖ **Élménybeszámoló: Szakkollégisták a XII. Szegedi Jogtörténeti Napokon-Szeged, 2025. október 29.**

A Szegedi Tudományegyetemen zajló XII. Szegedi Jogtörténeti Napok első napja különösen izgalmasnak ígérkezett a Bocskai István Szakkollégium Jogtörténeti műhely hallgatói számára. A tréninghét keretében lehetőséget kaptunk arra, hogy közvetlenül részt vegyünk a konferencia ezen napján, amelyen a doktoranduszok legújabb kutatásait hallgathatták meg. Egyetemünk Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának két doktorandusza (Schlachta Boglárka Lilla és Liptai Kristóf) is megjelent ezen a jogtörténeti szakmai élet szempontjából jelentős eseményen, akik nem mellesleg korábban a Bocskai István Szakkollégium tagjai voltak.

Schlachta Boglárka Lilla *A bírák fegyelmi ügyei a Conseil Supérieur de la Magistrature előtt – esetjogi elemzés (1958–1970)* című előadásban a bírák fegyelmi felelősségének francia szabályozását járta körül, amelyet jogeseteken keresztül is szemléltetett. Az előadók között szerepelt Liptai Kristóf is. Előadásának címe *Az 1936. évi székesfővárosi lakásbérleti szabályrendelet hatása* volt. A konferencia egy későbbi napján Dr. Nagy Péter *A két világháború közötti magyar házassági jog nemzetközi magánjogi kérdései* című előadását tartotta meg.

A nap során a közvetlen betekintést nyerhettünk a jogtörténeti tárgyú kutatások módszertanába, emellett tapasztalatot szerezhettünk a tudományos konferenciákat jellemző „vita” műfajáról is. A hosszú utazás ellenére minden résztvevő gazdag szakmai tapasztalatokkal és új ismeretekkel tért haza, megerősítve, hogy az ilyen tudományos események jelentős mértékben hozzájárulnak a fiatal kutatók szakmai fejlődéséhez.

⚖ **Műhelyalkalmak: november 6-i TDK alkalom és a november 19-i EKÖP beszámoló**

A novemberi hónap igen mozgalmasan telt a Jogtörténeti műhely hallgatói számára. Két eseményen is részt vehettek a hallgatók.

A november 6-án megtartott Tudományos Diákköri ülésen a hallgatók kutatásaik aktuális eredményeit mutatták be a Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet oktató, valamint az érdeklődő hallgatók előtt. Az előadók ismertették témaválasztásuk indokait, kutatási kérdéseiket, valamint alkalmazott módszertant – ezzel betekintést nyújtva munkájuk előrehaladásába.

Az előadásokat szakmai megbeszélés követte, amely során az intézeti oktatók és a témavezetők részletes visszajelzésekkel segítették a hallgatók további kutatói tevékenységét. Rámutat-

tak a témákban rejlő új irányokra, kiemelendő vagy finomítást igénylő részekre, és javaslatokat tettek a módszertani pontosításokra is. A szakmai támogatás célja az volt, hogy a hallgatók a 38. OTDK-n megalapozott és magas színvonalú dolgozatokkal vehessenek részt.

Az ülés további lehetőséget biztosított az újonnan csatlakozó hallgatók számára, hogy megismerkedjenek a tudományos előadások gyakorlatával, illetve betekintést nyerjenek a TDK-munka folyamatába. Az eseményen részt vevő hallgatók: Kalauz Boróka, Tóth Boglárka, Orbán Rebeka, Rövid Olivér, Koczor Szabolcs, Tőke Emília és Szecei Péter.

2025. november 19-én 18:00 órakor „EKÖP kutatási beszámoló” keretében a Történeti Műhely hallgatói számára az EKÖP pályázatban részesült történeti kutatásokat folytató doktoranduszok előadást tartottak, amely során a pályázati jelentkezés feltételeit is ismertették. Az eseményt a Műhely vezetője, Jakab Éva Professzor Asszony moderálta.

Tőke Emília

BŰNÜGYI MŰHELY

⚖ ICC Moot Court-felkészítő

Az ICC MCC (*International Criminal Court Moot Court Competition*) a világ egyik legjelentősebb nemzetközi büntetőjogi perbeszédversenye, amely az ICC eljárásait szimulálja. A megmérettetésben idén is részt vesz a KRE-ÁJK csapata, amely három szereplőből áll: az ügyész szerepét Böhm Enikő, V. éves joghallgató tölti be, a védői pozíciót Mutlak Jázmin, szintén V. éves joghallgató látja el, míg a kormány képviselőjében Lengyel Dóra, IV. éves joghallgató vesz részt. A csapat munkáját két kutató segíti: Szabó Noémi és Grosso Márkó, akik mindketten V. éves joghallgatók. Ők a háttérelmzésekért, valamint a jogesetek összegzéséért, összeállításáért felelnek. A felkészülés szakmai irányítását évek óta az Egyetem Büntető Eljárásjogi Tanszékének egyetemi docense, Dr. Dobrocsi Szilvia látja el, aki hosszú idő óta vezeti sikeresen a KRE-ÁJK csapatát a versenyeken.

Mutlak Jázmin

⚖ Sértetti beleegyezés büntetőjogi aspektusainak vizsgálata

2025. október 1-én a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszéke Tudományos Diákköri Konferenciát tartott Prof. Dr. Domokos Andrea szervezésében.

A TDK témája „*A sértetti beleegyezés büntetőjogi aspektusainak vizsgálata, különös tekintettel a BDSM-re*” volt, melyet Simon Rebeka, a KRE ÁJK harmadéves joghallgatója, a Büntetőjogi Tanszék demonstrátora és kutatója és a Bocskai István Szakkollégium Bűnügyi Műhelyének tagja mutatott be.

Az előadás rávilágított a BDSM jelenség kimagasló büntetőjogi relevanciájára. Az előadó hazai bírói joggyakorlatot a köznyugalmat jelentősen felkavaró bűnesetekkel mutatta be. A tanév első Bűnügyi TDK-ja kiemelt érdeklődői létszámmal zajlott és rendkívül nagy sikerrel zárult.

⚖ Dr. Nagy Gábor Bálint, legfőbb ügyész előadása a KRE ÁJK-n

A Bűnügyi Tudományok Intézete szervezésében 2025. november 5. napján egyetemünk vendége volt Magyarország legfőbb ügyésze, Dr. Nagy Gábor Bálint, aki *A törvény és igazság szolgálatában – Gondolatok az ügyészi hivatásról* című előadásában osztotta meg gondolatait az ügyészség közjogi helyzetéről, alkotmányos feladatairól és az ügyészi munka sokrétűségéről.

Az esemény részeként Prof. Dr. Domokos Andrea, intézetvezető egyetemi tanár és dékánhelyettes a jogtudomány és a jogalkalmazás kapcsolatáról beszélt, kiemelve, hogy a jogi oktatás miként segítheti elő a gyakorlatorientált jogászok képzését.

Az előadás további részében az egyetem korábbi hallgatója, jelenlegi megbízott oktatója, a Legfőbb Ügyész kabinetfőnök-helyettese, Dr. Havasi Sára osztotta meg személyes tapasztalatait arról, hogyan vezetett szakmai útja az egyetemi évektől az ügyészi hivatásig.

Az esemény iránti kiemelt érdeklődést jól mutatja, hogy az előadást nagyszámú hallgatóság kísérte figyelemmel.

⚖ Készülés a következő OTDK-ra – Tapasztalatok és iránymutatás a Büntetőjogi Tanszéken

A Büntetőjogi Tanszék 2025. november. 11-ei TDK alkalmán már el kezdett készülni a következő OTDK-ra. Prof. Dr. Domokos Andrea a Bűnügyi Tudományok Intézetének vezetője felkérte a Bocskai István Szakkollégium mentortanárát, dr. Dorang Zsanett PhD-hallgatót, hogy az alsóbb évfolyamos hallgatók számára mutassa be az OTDK világát, a verseny elvárásait. A kutatói és a tudományos világ részleteibe is betekintést nyertek a hallgatók.

A Bocskai Szakkollégium Bűnügyi Műhelyének két tagja is tartott prezentációt. Forgács

Nikolett 5. évfolyamos joghallgató, a Bűnügyi Tudományok Intézetének demonstrátora, a 37. OTDK-n szerzett tapasztalatairól beszélt, ismertetve azt is, hogy különdíjat nyert el. Simon Rebeka 3. éves joghallgató, a Büntetőjogi Tanszék demonstrátora beszélt a 37. OTDK-n átélt opponensi élményeiről és tanácsot adott a következő OTDK-ra való készülés kapcsán.

✚ A Ráday Kollégium tragédiája büntetőjogi megközelítésben

2025. november 13-án a Büntetőjogi TDK alkalmon dr. Loránt Judit, a Fővárosi Ítéltábla bírósági fogalmazója, volt Károli- és jelenlegi PhD-hallgató tartott előadást. A téma a Református Egyetem Ráday Kollégiumának felgyújtása volt. A hallgatóság a fiatalok büntetőeljárásjogi helyzetét tekinthette át, illetve a gyakorlati példán keresztül figyelhette meg szándékosság és gondatlanság közötti vékony határvonalat. Dr. Loránt Judit Prof. Dr. Domokos Andrea meghívására ismertette a Károli hallgatók számára, saját egyetemünk kollégiuma miatt a plusz érzelmi töltettel bíró jogerős ítéletet.

✚ Dr. Vadócz Attila előadása a büntetőbírói hivatásról

A Büntetőjogi Tanszék 2025. november 19-i TDK-alkalmán dr. Vadócz Attila, a Kaposvári Törvényszék bíróját tartott nagy hatású előadást a büntetőbírói hivatásról. A *Szita Bence*-ügyben elsőfokú ítéletet hozó bíró úr többek között a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mibenlétéről is tájékoztatta a hallgatóságot. A kaposvári Tánics Gimnázium két diákjának emberölési ügye kapcsán például az előre kiterveltség és a különös kegyetlenség, mint minősített esetek jellemzőit magyarázta el a joghallgatóknak.

Simon Rebeka

NEMZETKÖZI JOGI MŰHELY

⚖️ Károli a The Philip C. Jessup International Law Moot Court Competitionon

A Philip C. Jessup Nemzetközi Jogi Perszimulációs verseny a világ egyik legnevezetesebb és legrégebbig nemzetközi közjogi perszimulációs versenye, melyen számos országból érkező joghallgatókból álló csapatok versenyeznek egymással szóbeli és írásbeli beadványok bemutatásával, hogy időszerű nemzetközi közjogi kérdéseket tárgyaljanak egy nemzetek közötti hipotetikus jogvita kontextusában. A versenyen majd 700 egyetem és 1500 hallgató méri össze a tudását 1959 óta, ezzel is mutatva népszerűségét.

Az egyetemünket idén 5 hallgató képviseli, nevesítve Chandler Oliver, Joó Judit, Sütő Virág, Hajdrik Mihály és Lezsák Botond. A felkészülés jól halad, a versenyzők jelenleg az írásbeli beadványok kidolgozásával dolgoznak, majd következik a szóbeli fordulóra való felkészülés.

A hallgatókat felkészülésükben segítik, illetve mentorálják a korábbi versenyzők még pedig Gácsér István, Berényi Mór, Nagy Péter és Máthé Levente.

A felkészülést segítő tanárok:

- Dr. Manzinger Krisztián PhD, mb. tanszékvezető és egyetemi adjunktus;
- Dr. Pákozdi Csaba PhD, egyetemi docens;
- Prof. Dr. habil. Czine Ágnes PhD, tanszékvezető, egyetemi tanár;
- Dr. Dobrocsi Szilvia PhD, egyetemi docens.

Hajdrik Mihály

A folyóirat kizárólag tudományos igényű, első közlésre szánt, eredeti szerzői művek közlésére vállalkozik. Másodközlésre – ideértve bármely más kiadványban korábban megjelent vagy párhuzamosan benyújtott kéziratot – nincs lehetőség.

A soron következő lapszámban történő megjelenésre azon tanulmányokat várjuk, amelyek a következő oldalakon közzétett *Szerzői útmutató*ban foglalt formai és tartalmi követelményeknek maradéktalanul megfelelnek.

Bocskai

Jog- és Társadalomtudományi Szemle

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

BEKÜLDÉS MÓDJA

A kéziratokat e-mailben várjuk:
bocskai.jt.szemle@gmail.com

Kérjük feltüntetni:

- a szerző(k) nevét;
- az egyetemet, a szakot és az évfolyamot, valamint – ha van – a beosztást és a munkahelyet;
- az ORCID-azonosítót.

TERJEDELEM

Tanulmányok rovatban legfeljebb 1,5 szerzői ív (60 000 n).

Kötelező tartalmi kivonat (absztrakt):

- magyar és angol nyelven,
- egyenként 3–5 mondat, legfeljebb 1000 karakter.

ROVATOK

◆ Tanulmányok

Bűnügyi Műhely
Jogtörténeti Műhely
Közjogi Műhely
Magánjogi Műhely
Nemzetközi Jogi Műhely

◆ Recenziók

◆ Fórum

Folyamatban lévő kutatások bemutatása;
Reflexiók, vitaindító írások;
Interjú oktatókkal, kutatókkal, alumnusokkal, vendégelőadókkal.

◆ Szakkollégiumi élet

NYILATKOZAT

A 3. oldalon csatolt nyilatkozatot kérjük aláírva és szkennelt formában mellékelni.

FORMAI KÖVETELMÉNYEK

Formátum: Word (.docx)

Betűtípus és -méret: Times New Roman, 12-es betűméret, 1,5-ös sorköztávolság

Kötőjelek használata:

- kiskötőjel (-) → összetett szavakban, ahol az elő- és utótag külön is értelmes szó: *törvény-előkészítés*.
- nagyköötőjel (–) → időintervallumok, oldalszámok, földrajzi vagy intézményi kapcsolatok jelölése: *1932–1933*, *15–41.*, *Osztrák–Magyar Monarchia*, *állam–polgár jogviszony*.
- gondolatjel (—) → mondaton belüli közbevetések, magyarázatok, kiemelések esetén:
A határozat — bár formai szempontból hibátlan — tartalmilag vitatható.

HIVATKOZÁSTECHNIKA

Könyv, monográfia

SZERZŐ VEZETÉKNÉVE Keresztneve: *A mű teljes címe*.
Kiadás helye: Kiadó megjelenés éve, oldalszám.

Folyóirat

SZERZŐ VEZETÉKNÉVE Keresztneve: „Az idézett cikk teljes címe” *A folyóirat teljes címe* a megjelenés éve/száma, oldalszám.

Tanulmánykötet

SZERZŐ VEZETÉKNÉVE Keresztneve: „Az idézett cikk teljes címe” in: a kötet szerzőinek/szerkesztőjének VEZETÉKNÉVE Keresztneve: *A kötet teljes címe*. Kiadás helye: Kiadó megjelenés éve, oldalszám.

Internetes forrás

Valamennyi elérhető információ a fentiek alapján és a pontos elérhetőség (a megtekintés/letöltés dátuma nélkül).

Már idézett műre hivatkozás

SZERZŐ VEZETÉKNÉVE a mű megjelenésének éve, oldalszám.

További megjegyzések

- ♦ a bírósági és az alkotmánybírósági határozatok hivatkozásai nem igényelnek külön lábjegyzetet, hanem közvetlenül a szövegben is feltüntethetők (BH 2021.39.) formátumban;
- ♦ az oldalszám(ok) után külön erre utaló jelölést nem kell használni (o., p., pp.);
- ♦ az illusztrációként felhasználni kívánt képanyago(ka)t külön is csatolni szükséges;
- ♦ a dolgozatot irodalomjegyzékkel kell ellátni.

FÖLDI András–HAMZA Gábor: *A római jog története és instruíói*. Budapest: Novissima Kiadó Bt. 2024, 221.

MEZEY Barna: „A kodifikációs minták történetéhez” *Jogtörténeti Szemle* 2025/1. 80–89.

CZINE Ágnes: „A nők szerepe a bűnözésben és büntetőjogi védelmük egyes kérdései az Európai Unióban” in: CZINE Ágnes (szerk.): *60 Studia in honorem Andrea Domokos*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2024, 93–104.

RÁTKAI Tímea: „A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés ítélkezési gyakorlata Magyarországon” *Jogelméleti Szemle* 2025/2. 131–159.
ojs.elte.hu/jesz/article/view/11737/9804.

FÖLDI–HAMZA 2024, 462.

Nyilatkozat a kézirat eredetiségéről és publikációs státuszáról

Alulírott, _____, mint a _____
című tanulmány szerzője, ezúton kijelentem, hogy

1. A benyújtott kézirat teljes mértékben saját, eredeti alkotásom, és nem került korábban publikálásra, illetve nem áll más kiadó vagy folyóirat kizárólagos elbírálása alatt.
2. Minden felhasznált forrás és hivatkozás a tudományos etika és a folyóirat előírásai szerint került feltüntetésre, biztosítva a munka hitelességét és átláthatóságát.
3. A kézirat nem AI-termék, kivéve azokat a szövegrészeket, ahol mesterséges intelligenciát alkalmaztam, mely esetekben a felhasználás teljes körűen dokumentált és jelölve van a tanulmányban.

Kelt:

aláírás

Név:

